Видання Уряду Західно-Українськоі Народньоі Республики

КРІВАВА КНИГА

Частина II

Українська Галичина під окупацією Польщі в рр. 1919—1920

UKR RES
DUPLICATE

ВІДЕНЬ 1921

DK
508
.79
K74
1919a
cop. 2

З друкарні Мехітаристів у Відні, VII.

LIBRARY
SEP
27
1979

I. Часть.

Зладив

Др. Михайло Лозинський.

ПЕРЕДМОВА.

В частині І-ій „Крівавої Книги“ подали ми найяркійші приміри того масового винищування українського народу та його духових і матеріяльних дібр, яким значився польський наїзд на землі української Галичини в рр. 1918—1919.

Коли в половині липня 1919 р. Польща заняла цілу українську Галичину, сі злочини польської окупаційної влади залили всю Галицьку землю, зазначуючися огнем і руїною, кровю і трупами, розстрілами, шибеницями і могилами — і зойками тисяч і тисяч гонених, мов колись у турецький ясир, у польські табори смерти, — в табори для полонених і інтернованих.

В міру того, як Польща укріпляла в українській Галичині свою окупаційну владу, те винищування українського народу ставало системою, яка має за ціль: як найшвидше стерти з Галицької землі, землі українських володарів Ярослава Осьмомисла, Романа і Данила, її відвічний український характер і зробити з неї польську провінцію, в якій історичний господар сеї землі, український нарід, коротав би свій вік як раб Польщі.

Сю систему винищування українського народу польською окупаційною владою представляємо в сій частині II-ій „Крівавої Книги“.

Вибір найяркійших примірів польських злочинів, доконаних в році 1920, містять численні ноти Уряду до Найвисшої Ради, як також наша преса.

Коли-б хотіти видати весь матеріял, яким розпоряджає Уряд, треба би на се томів, — томів, якими „перелякать саме пекло можнаб“.

Кождий з тих злочинів повторяється на нещасній Галицькій землі що дня, в кождім селі, місточку, місті, нагадуючи слова Шевченка:

„І не в однім отім селі
А скрізь на цілій Україні
Людий у ярма запрягли
Пани лукаві . . .“

Ся публікація обнимає фактичний матеріял по кінець 1920-го року.

Очевидно, що в сім 1921-ім році в системі польської окупаційної влади нічого не змінилося. Воно тільки що-раз глибше впивається своїми кігтями в живе тіло українського народу.

Відень, в червні 1921.

ЗМІСТ.

Часть I.

Розділ I. Сторінка

Польська окупація Галичини і міжнародне право . . 1—10

Розділ II.

Польська окупація в Східній Галичині . . . . . 11—25

Розділ III.

Примушування українського населення до грошевих і особистих чинитьб для польської держави . . 26—35

Розділ IV.

Убійства, знущання, рабунки, арештування, інтернування, засуди . . . . . 36—43

Розділ V.

Табори полонених і інтернованих . . . . . 44—50

Розділ VI.

Нищення українського шкільництва . . . . . 51—79

Розділ VII.

Польська кольонізація Східної Галичини . . . . . 80—116

Розділ VIII.

Польські пробн фалшування волі населення . . . 117—119

Закінчення 120

Часть II.

Розділ I.

Сторінка

Економічне винищування краю: реквізиції, контрибуції і грабування . . . . . 123—133

Розділ II.

Арештування, биття, мордування і засуди . . . . 134—147

Розділ III.

Арештування, грабежі, катування і вбийства на Бойківщині і Гуцульщині . . . . . 148—170

Розділ IV.

Таборн полонених і цивільних інтернованих . . . 171—217

Додаток I.

З мартірольоґії учительства в рр. 1919 і 1920 . . 218—234

Додаток II.

Спис священиків інтернованих і арештованих в рр. 1919 і 1920 . . . . . 235—241

I.

Польська окупація Галичини і міжнароднє право.

1. Польський окупаційний режім в Галичині зі становища міжнароднього права.

Західно-Українській Народній Републиці, яка підчас розпаду бувшої австро-угорської монархії утворилася на українських її землях 1. падолиста 1918 р. як самостійна держава, не судилося працювати в мирі над своєю внутрішньою будовою. Зараз в перших днях падолиста 1918 р. пішла проти неї війною Польща, хотячи завоювати українську Галичину.

В сій війні виступила Мирова Конференція найперше як посередник, а потім як суддя.

В імени Мирової Конференції предложила т. зв. комісія Бертелємі дня 28. лютого 1919 р. у Львові обом сторонам проект перемиря, на якого основі вони мали би понехати війну і здатися в справі означення границь між Польщею й Західно-Українською Народньою Републикою на Мирову Конференцію.

Сей проект означав тимчасову границю так, що Поляки мали обсадити своїм військом значну часть галицько-української території зі Львовом і Дрогобичем, отже з історичною столицею Східної Галичини і з нафтовими богацтвами в околици Дрогобича.

На сей проект Уряд Західно-Української Републики не згодився і війна велася далі.

У виконанню 3-ої і 4-ої точки сього рішення з 25. червня 1919 р. Найвисша Рада на засіданню з 20. падолиста 1919 р. предложила „Проект умови між головними коаліційними й усоюзненими державами і Польщею в справі Східної Галичини.“

Сей проект відступав у користь Польщі від принціпів, проголошених в 3-тій і 4-тій точці рішення Найвисшої Ради з 25. червня 1919. А саме мав він віддати Східну Галичину під управу Польщі на 25 літ, при дуже обмеженій автономії, після чого не населення Східної Галичини, виконуючи право самовизначення, мало рішити про свою дальшу долю, тільки Союз Народів мав по 25 літах рішити, що зі Східною Галичиною мае статися далі.

Мимо таких для Польщі корисних умов, польське правительство відмовилося приняти сей проект договору та домагалося повного влучення Східної Галичини до Польщі.

Що сей проект зустрівся з як найрішучійшим протестом правительства Західно-Української Народньої Републики, розуміется само собою.

Супроти сього Найвисша Рада на засіданню 22. грудня 1919 р. ухвалила рішення справи відложити, а Східна Галичина остала дальше під польською військовою окупацією.

Коли в літі 1920 р. грозив Польщі погром зі сторони совітської Росії і вона звернулася до держав антанти з просьбою о поміч, Найвисша Рада включила в договір, підписаний з Польщею в Спа 10. липня 1920, також справу Східної Галичини. А саме в 2-гій точці договору сказано, що на конференцію в Льондоні, яку плянувала скликати Найвисша Рада для управильнення відносин у Східній Европі, „будуть також допущені заступники Східної Галичини для представлення своєї справи на конференції“. А в 3-тій точці Польща зобовязуется „прийняти

рішення Найвисшої Ради в справі Східної Галичини".

Льондонська конференція не відбулася і справи Східної Галичини Найвисша Рада не вирішила.

В цілі визволення Східної Галичини з-під страшного польського режіму звернувся Президент Галицької Національної Ради з докладною нотою до Союза Народів в Женеві. Наслідком сього Рада Союза Народів на засіданню 23. лютого 1921 в Парижі розглядала справу Східної Галичини і видала отсе рішення:

„1. Постанови мирового договору про права національних меншостей в Польщі не можуть бути примінені супроти Галичини, бо вона лежить поза границями Польщі.

2. Постанови про виконування мандатів і контролі Союзу Народів над мандатарем не можуть бути примінені супроти Галичини, бо Польщу не наділено мандатом завести адміністрацію тої країни.

3. Не можна також прикладати до сього випадку приписів гаґської конвенції, бо в часі, коли була заключена та конвенція, Польща не істнувала як держава.

4. Польща являється тільки фактичним мілітарним окупантом Галичини, якої сувереном є держави антанти (арт. 91. договору в Сан-Жермен).

Тому Рада Союзу Народів рішає предложені їй домагання дотично правного становища Східної Галичини і відносин у тім краю відступити Раді Амбасадорів."

Отсим рішенням Рада Союза Народів ствердила, *що суверенні права над Східною Галичиною належать до головних держав антанти, та що Польща є тільки мілітарним окупантом Східної Галичини.*

Таке є правне положення Східної Галичини зі становища міжнароднього права.

З сього всего ясно виходить:

Польща повинна трактувати Східну Галичину як окрему територію, яка не є частю польської держави.

Мешканці сеї території, без ріжниці народности і віроісповідання, повинні бути трактовані як громадяни своєї території, себто громадяни Східної Галичини, окремі від громадян польської держави.

Власть польської держави повинна мати в Східній Галичині инший характер як в Польщі: в Польщі вона є суверенна, в Східній Галичині Польща є тільки мілітарним окупантом з уповажнення Найвисшої Ради.

Закони польської держави не повинні розтягатися на територію Східної Галичини.

Польське правительство повинно управляти Східною Галичиною на основі законів, які обовязували перед польською окупацією; шанувати попередно набуті права як одиниць так народностей і віроісповідань; трактувати мешканців краю, без ріжниці народности віроісповідання, як рівних перед правом.

Словом, Східна Галичина повинна бути управлювана як окрема територія, якої будучність ще не рішена і в якій не можна заряджувати нічого, що ту будучність передрішалоби.

Міродатними при сім повинна бути воля та інтенції Найвисшої Ради, висловлені в її рішенню, і приписи міжнароднього права.

2. Становище польського правительства.

Як уже зазначено на вступі, між правним положенням Східної Галичини, означеним в рішенню Найвисшої Ради, і тим дійсним станом, в якім вона знаходиться тепер під польським режімом, панує пропасть.

Польща трактує Східну Галичину як часть польської держави, в якій одначе тільки Поляки користуються повнотою громадянських прав, а Українці є виняті з під права.

I. Територія і назва. Назва „Галичина“ історично прислугує тій українській території, яку тепер називаємо „Східною Галичиною“.

Коли при поділах Польщі одержала Австрія Західну Галичину, якої історичною назвою є „Малопольща“ і Східну Галичину, якої історичною назвою є „Галичина“, розтягнула назву „Галичина“ на ті дві території, які злучила в одну провінцію. Від того часу українську часть сеї австрійської провінції (властиву „Галичину“) почали називати Східною Галичиною, польську часть („Малопольщу“) — Західною Галичиною.

Західну Галичину Найвисша Рада признала дефінітивно Польщі, а саме рішеннєм з 8. грудня 1919; в Східній Галичині Польща є тільки тимчасовим окупантом.

З сього ясно виходить, що коли Західну Галичину Польща має право адмініструвати як часть польської держави, то Східну Галичину має вона обовязок адмініструвати як окрему територіяльну одиницю.

Одначе Польща трактує цілу давню австрійську провінцію Галичину (Західну польську і Східну українську) як часть Польщі і адмініструвала її доси одноцільно як одну провінцію, якій надала нову назву „Малопольща“, історичну назву польської Західної Галичини. Українська Східна Галичина називається тепер у Поляків офіціяльно „Східна Малопольща“.

На засіданню варшавського сойму 3. грудня 1920 року, ухвалено поділити „Малопольщу“ на 4 воєводства: краківське, львівське, станиславівське і тернопільське. Сей поділ має з одного боку затерти історичну і етноґрафічну ріжницю між польською Західною і українською Східною Галичиною (львівське воєводство має обняти часть території Західної Галичини так, щоб мало польську більшість); з другого-ж боку розбити історичну й національну єдність української Східної

Галичини, яку поділено на три воеводства: львівське, станиславівське і тернопільське.

В дискусії над сим законом посли виразно підносили, що з огляду на те, що справа Східної Галичини ще не є рішена Найвисшою Радою, Польща мусить показати рішучість і трактувати Східну Галичину як свою власність.

Словом, Польща адмініструє Східну Галичину не як окрему територіяльну одиницю, яка не належить до польської держави, а як часть польської держави.

II. Законодавство. Польський сойм уважає себе законодатною властю також для Східної Галичини і ухвалює або загальні закони з обовязуючою силою також для Східної Галичини або закони тільки для бувшої австрійської Галичини (тепер Малопольщі), які розтягаються також на Східну Галичину.

Для приміру вичислимо по кілька законів з обох катеґорій.

А. З загальних законів:

земельний закон з 10. липня 1919 р.;

закон про особисті воєнні чинитьби з 25. липня 1919;

валютовий закон з 15 січня 1920;

закон про польське громадянство з 20. січня 1920;

валютовий закон з 24. марта 1920;

земельний закон з 15. липня 1920;

соймова ухвала про примусову позичку з 16. липня 1920 р.

Б. З законів, виданих для бувшої австрійської провінції Галичини:

закон з 21. липня 1919 про зміну галицького громадського закона з 12. серпня 1866;

закон з 21. липня 1919 про знесення двірських обшарів;

закон з 21. липня 1919 про зміну галицького закона про церковну конкуренцію;

закон з 2. серпня 1919, яким уповноважнено правительство обмежити право переношення недвижимостей;

закон з 24. жовтня 1919 про зміну закона про міські ради;

закон з 24. жовтня 1919 про зміну закона про повітові репрезентації;

закон з 30. січня 1920 про знесення галицького сойму і Краєвого Виділу і утворення галицького Тимчасового Самоуправного Виділу.

Всі ті закони зміняють давню автономічну орґанізацію бувшої австрійської провінції Галичини.

Вкінці вкажемо на висше згаданий закон з 3. грудня 1920 про поділ бувшої австрійської провінції Галичини на 4 воєводства.

III. Виконуюча власть. Польське правительство видає зарядження для Східної Галичини, опираючися на законах польської держави.

Урядники у Східній Галичині є урядниками польської держави і складають присягу на вірність польській державі і польському народови.

IV. Судейська власть. Суди в Східній Галичині є судами польської держави і видають присуди „в імени польської Републики“

V. Мешканці. Як уже вказано, з правного положення Східної Галичини виходить, що мешканці сього краю, без ріжниці народности і віроісповідання, повинні бути трактовані як рівні перед правом громадяни своєї території, себто громадянами Східної Галичини.

З сього випливає: Громадянство Східної Галичини і громадянство Польщі є два окремі правні поняття. Громадяни Східної Галичини не є громадянами польської держави, тільки чужинцями супроти неї; так само громадяни Польщі є чужинцями супроти Східної Галичини. Польське правительство не має права вважати якунебудь катеґорію громадян Східної Галичини грома-

дянами Польщі і трактувати її инакше віж инші катеґорії громадян Східної Галичини.

В супереч сьому польське правительство поділило мешканців Східної Галичини на дві катеґорії:

1. Поляків уважає воно громадянами польської держави і наділило їх усіми правами, які прислугують громадянам держави.

Вони мають репрезентацію в польськім соймі, утворену таким способом, що посли польської народности, вибрані в Східній Галичині при останніх виборах до австрійського парляменту (в 1911 р.), засідають в польськім соймі.

Вони користуються всіми конституційними правами, як свобода особи, слова, друку, зборів, маніфестацій, товариств, орґанізацій і т. п.

Вони виступають в імени Східної Галичини в справах як внутрішної так і заграничної політики.

Через них польське правительство виконує власть у Східній Галичині.

2. Українців трактує польське правительство як вороже населення завойованої території. Вони є позбавлені всіх громадянських прав, натомість мусять поносити всі тягарі, які держава накладає на своїх громадян, включно до державних позичок і военних чинитьб, а навіть були проби наложити на них обовязок військової служби.

Окремому трактованню підлягають Жиди. Хто з них заявиться Поляком, того трактується на рівні з Поляками. Натомість загал жидівського населення трактується так само ворожо і протизаконно, як Українців.

II.

Польська адміністрація в Східній Галичині.

Як вже зазначено в попереднім розділі, Польща не адмініструє Східної Галичини окремо, тільки завела для цілої бувшої австрійської провінції Галичини, якій надала офіціяльну назву „Малопольща“, одноцільну адміністрацію.

На чолі сеї адміністрації стоїть „ґенеральний делеґат правительства“, який підлягає польському правительству в Варшаві.

Адміністрацію Східної Галичини виконує польське правительство виключно через польське урядництво, як місцеве, так наслане також з Польщі.

Крім того на виконування адміністрації в Східній Галичині мають рішаючий вплив ріжні польські національні комітети (Комітет Національної Оборони) і т. п., в які входить також все польське урядництво. Сі комітети дуже часто зміняють рішення як варшавського правительства так і місцевих властей, зглядно примушують їх свої рішення зміняти. Варшавське правительство з ними числиться і звертається до них по опінію в усіх справах, які відносяться до трактування українського населення, українських інституцій і т. д. Сі комітети розпоряджають узброєними громадянськими сторожами, при помочи яких тероризують українське населення.

Низше вкажемо на найважнійші протиукраїнські риси сеї адміністрації.

1. Знесення автономічної управи Галичини.

Як відомо, бувша австрійська провінція Галичина мала автономію. Законодатним автономічним орґаном був Краєвий Сойм; виконуючим автономічним орґаном був вибраний Соймом Краєвий Виділ.

Наведений в попереднім розділі польський закон з 30. січня 1920 зніс Краєвий Сойм і Краєвий Виділ, переносячи права Краєвого Сойму на польський Сойм у Варшаві, а права Краєвого Виділу на т. зв. Тимчасовий Самоуправний Виділ у Львові.

Тимчасовий Самоуправний Виділ складається з предсідателя, 6 членів і 3 заступників. Предсідателем має бути кождочасний шеф державної адміністрації в Галичині, висше згаданий т. зв. „ґенеральний делеґат правительства“; членів і заступників призначує варшавський сойм.

Урядники Тимчасового Самоуправного Виділу є урядниками польської держави і складають присягу на вірність польській державі і польському народови.

В бувшім галицькім Краєвім Соймі і в бувшім Галицькім Краєвім Виділі українське населення Східної Галичини мало законно запоручену репрезентацію.

Польський закон з 30. січня 1920 сі репрезентаційні права українського народу зовсім зніс.

Вибираючи Тимчасовий Самоуправний Виділ, варшавський сойм вибрав одного члена української народности. Одначе сей вибір є залежний виключно від волі варшавського сойму, отже не означує ніяких прав для українського народу.

Низші самоуправні орґани, повітові ради і громадські ради, не знесені, одначе вони є вповні залежні від адміністраційних властей.

Повітовими радами, які й за австрійських часів мали польський характер, користується польська адміністрація як своїми орґанами.

Громадські ради в українських громадах польська адміністрація або тероризує або розвязує і установляє на їх місце урядових комісарів.

2. Знесення прав української мови.

За австрійських часів українська мова мала не тільки в Галичині, але і в центральних державних урядах цілий ряд прав, які загально можна схарактеризувати як право зносин між українським населенням і державними властями в українській мові. Почавши від видання „Вістника державних законів“ в українській мові, всі державні власти мали обовязок приймати всі письменні й устні заяви громадян української народности і давати на них письменні і устні відповіди в українській мові. Так само всі урядові оголошення, написи на урядах і т. п. призначені для українського населення, були виготовлені в українській мові.

Про права української мови в шкільництві говоримо в окремім розділі.

Отже всі сі права української мови польське правителсьтво в Східній Галичині скасувало. Польські власти в Східній Галичині усунули всі урядові написи в українській мові, перестали видавати урядові оголошення в українській мові, не приймають або не полагоджують письм, внесених в українській мові, не виготовляють урядових письм до українських громадян в українській мові, не приймають або не доручують почтових посилок, адресованих в українській мові і т. д.

В вересні 1920 появилась в польській пресі відомість, що польське правительство має застановитися над привернення тих прав української мови в Східній Галичині, які обовязували за австрійських часів.

На основі дотеперішних досвідів можна певне сказати, що ся відомість появилася тільки для якоїсь

політичної реклями з огляду на заграничну політику, а зовсім не означає вона звороту на ліпше.

За те цінна вона тим, що вона потверждує, що права української мови, які обовязували за австрійських часів, польське правительство знесло.

3. Усунення урядників Українців.

Напавши на Східну Галичину, польське правительство в околицях, занятих польським військом, усувало всіх урядників української народности від служби в публичних урядах. Роблено се в сій формі, що від урядників жадано зложення присяги на вірність Польській Републиці і польському народови, якої урядники української народности не могли зложити.

Так 1. цвітня 1919 усунено з державної служби отсих урядників і службовиків української народности:

5000 на зелізницях (з того 1500 у Львові),
700 на почті (з того 170 у Львові),
300 в фінансових урядах (з того 120 у Львові),
250 в судівництві (з того 180 у Львові),
40 в автономічних урядах.

Рівночасно значну часть усунених зі служби інтерновано або конфіновано як небезпечних для польської держави.

Коли в грудні 1919 польське правительство змінило зміст службової присяги, всі урядники і службовики української народности з цілої Східної Галичини зголосилися до служби. Одначе доси до служби не принято:

2500 зелізничників (з того 700 у Львові),
500 почтовців (з того 60 у Львові),
50 судовиків,
60 автономічних урядників.

Про усунення зі служби і переслідування учителів української народности говоримо окремо.

Се усунення Українців зі всіх публичних урядів означає з одного боку віддання українського населення на повну самоволю польських урядників, з другого боку засудження над 10.000 українських урядничих родин на безробіття і голодову смерть.

Таким способом польське правительство руйнує матеріяльно і винищує фізично українську інтеліґенцію.

Мотивом неприняття українських урядників до служби, який повторяється в усіх рішеннях і заявах польського правительства є те, що дана особа „є неприхильно настроєна до польської держави і тому не може бути урядником польської Републики".

Сей мотив не має правної підстави, бо Східна Галичина не є частю Польщі і урядники Східної Галичини не повинні бути „урядниками Польської Републики".

З другого боку треба ствердити, що в цілій Східній Галичині нема Українця, який був би прихильно настроєний до польської окупації Східної Галичини! Отже за „неприхильність до польської держави" мусіла би Польща винищити все українське населення Східної Галичини, — що вона й робить!

4. Переслідування української преси.

Українська преса під польською окупацією здавлена військовою і цивільною цензурою, яка конфіскує майже кожде число ґазети, накладає грошеві кари, арештує редакторів і закриває видавництва.

Як тільки польські війська 22. падолиста 1918 заняли Львів, при загальнім нищенню будинків і льокалів українських інституцій улягли також знищенню редакції українських ґазет.

Особливо потерпіло видавництво дневника „Діло" і тижневника „Свободи", орґанів найвпливовійшої укра-

їнської (національно-демократичної) партії, які виходили від 1880 р. Льокаль сього видавництва відвідували польські жовніри кілька разів, оставляючи за кождим разом що-раз більшу руїну. Меблі, бібліотеку, часописи, рукописи, листи, ділові книги нищено, а вартісні предмети рабовано.

Коли польський командант міста ґен. Роя українській делеґації заявив, що ніщо не стоїть на перешкоді видаванню української преси, „Діло“ почало появлятися. Одначе вийшли тільки два числа: з 28 і 29 падолиста 1918. Дня 29. падолиста 1918, коли число з 30. падолиста 1918 вже було готове до друку, явився в редакції відділ польського війська, обявив „Діло“ закритим і арештував усіх присутних членів редакційного і адміністраційного персоналу.

Коли в кілька днів пізнійше депутація українських жінок була в нового команданта ґен. Розвадовського, він, вичисляючи ріжні українські „злочини“ проти польської власти, сказав: „Ми позволили видавати „Діло“, одначе воно почало так писати, що я наказав його замкнути і редакцію арештувати. Може бути, що знов позволимо видавати його. Але знайте, за першу статтю, яка мені не подобається, накажу редактора поставити під мур і розстріляти.“

Ні „Діло“ ні „Свобода“ більше не появилися. Не вважаючи на всі українські заходи, польські власти не зняли заборони видавання сих газет. Сороклітня традиція „Діла“ і „Свободи“ видалася їм занадто небезпечною для польської політики в Східній Галичині.

Аж з початком 1920 р. згадана українська національно-демократична партія дістала дозвіл видавати дневник „Громадська Думка“. Сей дневник переслідували польські власти конфіскатами, а при кінці вересня 1920 закрили.

Замість нього почав у жовтні 1920 виходити дневник „Українська Думка“, який одначе вже в падолисті

1920 закрито, так, що вийшло тільки 33 числа, з яких половина була сконфіскована.

* *
*

В перших днях польської окупації Львова, рівночасно з „Ділом“, почав виходити також український соціяльно-демократичний дневник „Вперед“.

Дня 30. падолиста 1918 редакція „Впереду“ одержала від ґен. Розвадовського приказ до видання українськими буквами долучувати видання польськими (латинськими) буквами. За невиповнення сього приказу загрожено замкненням дневника. Наслідком сього „Вперед“ від 1. грудня 1918 до 22. січня 1919 мусів появлятися в двох виданнях: українськими і польськими буквами. Аж 22. січня 1919 дозволено видавати його без видання польськими буквами.

Конфіскати, грошеві кари, ревізії в редакційнім льокалі, арештування не тільки персоналу, але і припадково присутних інтересентів, закривання видавництва на кілька днів були щоденним хлібом сього одинокого тоді українського дневника, аж в кінці 19. марта 1919 замкнено його на необмежений час.

Рівночасно замкнено також двотижневник для українського жіноцтва „Наша Мета“, видаваний тою самою ґрупою.

Від 19. марта до 3. вересня 1919 не появлялася на території Східної Галичини ні одна українська ґазета; ціле українське населення Східної Галичини було позбавлене своєї преси.

Аж 3. вересня 1919 „Вперед“ знов дістав дозвіл виходити. Конфіскати, грошеві кари, ревізії, процеси переслідують його далі.

Соціяльно-демократичний тижневник „Земля і Воля“ був ще менше щасливий. Після короткого істнування його зовсім заборонено.

* *
*

З початком 1920 р. почали виходити дневник „Нова Рада“ і тижневник „Правда“, обі ґазети клерикального напрямку. Обі ґазети після короткого істнування і переслідування конфіскатами і карами закрито.

* * *

Так само на провінції не може вдержатися українська преса.

Після заняття Станиславова, осідку українського правительства, польські власти були дозволили видавати місцеву ґазету „Воля“, яку одначе після кількох чисел знов закрили. Виявилося, що „Воля“ завдячувала своє коротке життя побутови одної антантської місії в Станиславові; на той час Поляки хотіли похвалитися своїм „лібералізмом“ супроти української преси.

„Український Голос“, який виходить в Перемишлі, підлягає конфіскатам, карам і закриттям, які спричиняють місячні і більші перерви в видаванню ґазети.

* * *

Подібним переслідуванням підлягають також неперіодичні українські видання.

Одним словом, українське друковане слово знаходиться під польським режімом в Східній Галичині в найважчій неволі.

* * *

Переслідуючи українську пресу, польські власти рівночасно закладають ґазети, які, виходячи в українській мові, ґльорифікують польську політику в Східній Галичині. Сі ґазети виходять на польські секретні фонди, а редакторами їх є особи українського походження, які так низько упали, що продалися Польщі служити проти власного народу. До таких ґавет належав „Пробій“, який уже перестав виходити, а в падолисті 1920 почали виходити „Обнова“ і „Рідний Край“. Для характеристики сеї преси досить навести, що редактор „Пробою“ Демян-

чук був безліч разів караний за крадіж і инші ганьблячі злочини.

Згадуємо про сю пресу тому, бо на неї покликаються перед заграницею польські офіціяльні круги як на доказ, що серед українського громадянства є також ґрупа, яка хоче приналежности Східної Галичини до Польщі.

Що два-три ренеґати, хоч-би навіть не були звичайними злодіями, не можуть входити в рахубу як політичний чинник, — сього, здається, не треба доказувати.

5. Збори, орґанізації, товариства.

Українське населення Східної Галичини є зовсім позбавлене права зборів. Тому не може воно висловити своїх думок про своє теперішне положення і своїх домагань.

Українські політичні орґанізації, на скільки істнують, остають під терором і репресіями. Тому не можуть сповняти своїх задач.

Навіть українські гуманітарні, просвітні та господарські орґанізації й інституції не є вільні від переслідувань і репресій, які спиняють їх діяльність.

На заложення такої гуманітарної орґанізації, як „Український Горожанський Комітет“, який має опікуватися жертвами польсько-української війни (полоненими, недужими, інтернованими, видаленими зі служби, безробітними і т. п.), польські власти спершу не хотіли позволити. Свою діяльність мусить вести „Український Горожанський Комітет“ під терором ревізій, арештувань та инших репресій.

Не може відновити в цілій повноті своєї діяльности товариство „Просвіта“, яке істнує від 1868 р. для ширення просвіти між українським населенням, бо власти ставлять перешкоди відновленню його філій і читалень.

Переслідування українських фінансових і господарських інституцій наравило їх на великі матеріяльні

втрати. „Сільський Господар“, могуча господарська орґанізація українського селянства, був на якийсь час закритий. „Союз господарських Спілок“ був також закритий, а його товарові маґазини сконфісковані. Богато кредитових товариств на провінції зустріла та сама доля. Директорів і урядників українських інституцій інтерновано.

Крім того українські товариства й інституції понесли великі втрати через реквірування будинків, знищення внутрішнього уладження і т. п.

6. Реквізіції, примусові роботи.

Як маєтки українських інституцій, так також маєтки окремих українських громадян нищать польські власти постійними реквізиціями, які часто прибирають характер простих рабунків. Як військові так і цивільні власти забирають річи, збіже, худобу, примушують до робіт. Самоволя даного виконуючого орґану є тут одиноким законом.

Для ілюстрації наведемо отсей випадок:

24 цвітня 1920 в домі декана о. Михайла Цегельського в Камінці струмиловій явилися узброєні жандарми, жадаючи підводи до Львова для приватного ужитку старости. Поручник жандармерії Кліш, висилаючи жандармів на сю реквізицію, сказав (свідок п. С.): „Коли буде опиратися, знаєте, що маєте робити“. Візника, який опирався, жандарми побили. Самому о. Цегельському, який посшішив до староства з представленням, що коні весь час в роботі і змучені, староста відповів: „Хоч би мали поздихати, я мушу їх мати!“

Коли таке виробляють з церковними достойниками, то можна собі представити, як поводяться з простим селянином.

Побіч реквізицій заставляють польські власти українських селян до примусових робіт для польських дідичів і для спроваджених з Польщі

польських селян-кольоністів. Хто відмовляється, підлягає тілесній карі.

7. Заборона вінчань.

Навіть в сю сферу життя вдирається самоволя польської адміністрації. Хоч українське населення Східної Галичини не є обовязане до військової служби в польській армії, одначе польські власти, опираючися на старих австрійських приписах, по яким мущині не вільно було заключати подружя перед сповненням обовязку військової служби, стоять на тім, що не вільно заключати подружя без дозволу власти.

Для приміру наведемо обіжник староства в Підгайцях з 30. вересня 1920, ч. 14419/20, розісланий до гр.-кат. парохіяльних урядів. В сім обіжнику закидується парохам, що вони підчас большевицької інвазії давали шлюби особам в поборовім віці, а також далі голосять заповіди осіб, які не ставилися до бранки, і заповідається карні доходження й кари.

На сім тлі відбуваються численні репресії і цвите хабарництво. Щоби дістати дозвіл на заключення подружя, треба відповідно окупитися повітовим властям вглядно їх аґентам. Бувші жовніри української армії взагалі не дістають дозволу на заключення подружя.

Чи ся міра має бути доповненням фізичного винищування українського населення через убійства, знущання, арештування, інтернування і пошести, а саме має за ціль зменшити українське населення також через зменшення плодовитости, — чи є вона тільки одною більше з тих безчисленних шикан, якими польські власти хотять докучити українському населенню, — все одно характеризує вона польський режім в Східній Галичині.

8. Голод і пошести.

Говоримо на сім місці про голод і пошести в Східній Галичині, бо в критичних часах є найважнійшою

задачею доброї адміністрації протиділати голодови і пошестям.

Східна Галичина від початку світової війни аж до нинішнього дня все була воєнним тереном. Тому не дивниця, що для голоду і пошестей творить вона дуже податливу почву.

Тимчасом польські власти не тільки сих язв не поборюють, але навпаки їх поведення дає підставу обвиняти їх, що вони свідомо сприяють ширенню голоду і пошестий, щоб таким способом як найбільше винищити українське населення Східної Галичини.

* * *

Українські села знищені війною. Одначе польське правительство вовсім не займається їх відбудовою. Не доставляє насіння на засіви. За те переводить постійні реквізиції. Забирає все, що можна забрати. Чи диво, що по селах, особливо в біднійших підгірських околицях, панує страшний голод?!

Поборюванням голоду польські власти зовсім не займаються. Поживи не доставляють. Набуття їх не улекшують. Навпаки, тільки утруднюють як акцію самопомочи самих селян так і діяльність українських інституцій.

Не тільки українська, але й польська преса приносить описи сцен, як українське населення з гір мандрує сотки кільометрів на Поділє, щоб купити трохи збіжа, а коли вертає, по дорозі те збіже відбирають їм жандарми.

* * *

В парі з голодом іде тиф. Які застрашаючі його розміри, нехай свідчать цифри. Санітарний шеф „Малопольщі“ др. Міколайскі подав в урядовій „Ґазеті Львовскій“ ч. 70 з 29. марта 1920, що число занедужань на тиждень виносило в грудні 1919 р. 5000 осіб.

в січні 1920 р. 4252 осіб, в лютім 5000 осіб, в марті 5000 осіб. Смертність — як подає той сам др. Міколайскі в „Ґазет-і Львовск-ій“, ч. 72 з 31. марта 1920, — піднеслася від початку 1920 р. з 10% на 19%, доходячи декуди до 25%, а в гірських околицях навіть до 50%.

Для поборювання сеї страшної пошести польські власти не зробили нічого. Як доносить львівський „Дзеннік Людови“, ч. 88 з 12 цвітня 1920, — „санітарний шеф Малопольщі др. Міколайскі перед кількома днями офіціяльно заявив, що треба ратувати Західну Галичину, де льокалізація ще можлива; за те пожар у східній части краю вже не дасться опанувати і треба ждати, аж він, вигорівши, сам погасне“.

Отсе погляд офіціяльних польських кругів. Так! Ратувати від тифу треба тільки польську Західну Галичину, а в Східній нехай українське населення вигине! Тогді лекше буде вдержати край для Польщі і скольонізувати польським населенням!

Санітарні колюмни, висилані польськими властями для поборювання тифу, займалися реквізиціями предметів поживи в українського населення, — на що повно нарікань в польській пресі (прим. цитований висше „Дзеннік Людови“).

* * *

І в санітарній области польські власти мають на увазі передовсім польщення Східної Галичини.

За австрійських часів істнувало в Галичині „Галицьке Товариство Червоного Хреста“, яке було автономною філією австрійського Червоного Хреста. До сього товариства належали Поляки, Українці й Жиди.

На загальних зборах 30. липня 1919 польські члени Товариства рішили перемінити товариство на „Малопольський Відділ Польського Червоного Хреста“, чим унеможливили Українцям дальшу працю в товаристві.

Коли польське правительство утворило для поборювання тифу окрему орґанізацію, т. зв. „Цекадур“, Самаританська Секція Українського Горожанського Комітету звернулася до сеї ораґнізації з предложенням спільної акції, жертвуючи свій персонал і ліки та жадаючи тільки внутрішної автономії. Одначе се предложення української орґанізації зустрілося з відмовою.

9. Положення українського населення гірше, ніж Муринів в Африці.

На закінчення сеї характеристики польської адміністрації в Східній Галичині наведемо свідоцтво польського соймового посла Заморського, одного з найбільш україножерних польських політиків. Його нагле внесення в справі управильнення відносин в Східній Галичині являється страшним актом обвинення цілого польського режіму в сім нещаснім краю, тим страшнійшим, що походить від одного з політичних стовпів того режіму.

Східна Галичина — по словам посла Заморського — се „пустиня, в якій конає зовсім ограблене населення“.

Населенню ніхто не помагає піднестися з руїни, яку спричинила війна. Навпаки як військо так і цивільні орґани властей його обрабовують. В рядах адміністраційних урядників розширилася страшна пошесть корупції. Старости і їх комісарі безкарно займаються покутною торговлею, паскарством, контрабандою, себто такими забороненими діланнями, за які звичайного смертного ждуть великі кари аж до кари смерти включно. На нужді населення роблять адміністраційні урядники великі маєтки.

Так характеризує посол Заморський польську адміністрацію і домагається усунення зла, домагається ратунку для Східної Галичини.

Очевидно, не з почуття справедливости чи прихильности до українського народу. Ні! З инших мотивів.

По перше — виводить він — „Східна Галичина управлена й обсіяна зможе за рік виживити всі міста польської Республики“.

А по друге, — і се найважнійше: „Справа Східної Галичини не є полагоджена. Від поведення місцевого населення може богато валежати. Вистане по людськи улекшити йому можливість повороту до нормальних відносин. Треба мати для нього хоч стільки серця, скільки Анґлійці оказують його муринським дітям.“

Можна собі уявити, скільки натерпілося українське населення під польським режімом, коли польський політик думає, що можна буде купити прихильність того населення до Польщі, оказавши йому хоч стільки серця, що Анґлійці муринським дітям!

Чи треба ще страшнійшого осуду польського режіму в Східній Галичині?!

III.

Примушування українського населення до грошевих і особистих чинитьб для польської держави.

Як уже сказано, на скільки ходить о права, польське правительство ділить мешканців Східної Галичини на дві катеґорії: 1. Поляків, яких уважає громадянами польської держави; і 2. Українців, яких уважає ворожим населенням завойованої території.

Одначе на скільки ходить о несення тягарів для польської держави, польське правительство вважає всіх мешканців Східної Галичини громадянами польської держави і накладає на них тягарі, які держава накладає тільки на своїй території і на своїх громадян.

Накладання тих тягарів являється безправством супроти всіх мешканців Східної Галичини без ріжниці народности і віроісповідання. Та коли що-до Поляків польське правительство може закритися тим, що вони хочуть бути громадянами Польщі, користуються громадянськими правами, отже повинні нести також обовязки громадян, — то накладання тих тягарів на українське населення є безправним насильством, яке не дасться нічим закрити.

Ті грошеві й особисті чинитьби, які польське правительство вимушує на українськім народі в користь польської держави, є просто даниною, яку завойовник накладає на завойований край.

1. Примусова виміна австрійської корони на польську марку.

Таким грошевим тягаром, наложеним на все населення Східної Галичини, було заведення польської марки як законного середника заплати (польський закон з 15. січня 1920) і примусова виміна австрійської корони на польську марку (польський закон з 24. марта 1920).

В Східній Галичині, як відомо, законним середником заплати була австрійська корона. Закон з 15. січня 1920, заводячи як законний середник заплати польську марку, надав їй примусовий курс: 100 австрійських корон = 70 польських марок.

Закон з 24. марта 1920 пішов ще далі і зарядив примусову виміну австрійських корон на польські марки по тім самім курсі.

Перед виданням першого з наведених законів курс польської марки був рівний або незначно висший від курсу австрійської корони. Опісля курс польської марки став низший від курсу австрійської корони і на сім рівні остає й доси.

Коли отже на міжнароднім ринку за 100 польських марок платили 120—80 австрійських корон, мешканці Східної Галичини мусіли віддати польській державі австрійські корони, платячи за 100 польських марок 142·86 австрійських корон.

Сі цифри свідчать, що в формі примусової виміни австрійських корон на польські марки польське правительство наложило на населення Східної Галичини важку грошеву данину в користь польської держави.

Навіть Поляки Східної Галичини проти сеї данини рівко протестували.

На скільки більш болюче відчули сю данину Українці, які своїм грошем мали скріпити фінансову силу ворожої держави!

При дефінітивнім рішенню справи Східної Галичини правительство Західно-Української Народної Республики поставить домагання, щоби Польща звернула Східній Галичині шкоду, яка повстала наслідком примусової виміни австрійських корон на польські марки.

2. Примушування Українців до підписування польської державної „Позички Відродження“.

Польські власти і ріжні польські комітети примушують Українців підписувати польську державну позичку, т. зв. „Позичку Відродження“.

Українським священникам польські власти наказують заохочувати з амвони українських селян до підписування позички, грозячи в противнім разі репресіями.

На українські громади накладають польські власти означені суми позички під загрозою відібрання приділу апровізації.

Урядникам української народности польські власти стягають означені суми на позичку при виплаті пенсій.

Скарбові власти розсилають до українських торговельних інституцій візвання до підписанья позички в означеній сумі, грозячи репресіями.

Крім властий вимушують на Українцях підписування позички ріжні польські комітети.

Для ілюстрації наведемо письмо, яке в сій справі одержав український „Звязковий Банк“ в Станиславові:

„Do Dyrekcyi (Banku Związkowego) w Stanisławowie.

Jako współobywatele oceniliśmy, ze Wielm. Pan może subskrybować Pożyczkę Odrodzenia Mp. 965.000 i prosimy Wielm. Pana o wykonanie naszej jednomyślnej uchwały. Zwracamy uwagę, ze podpisanie długoterminowej Pożyczki Odrodzenia wpłynie korzystnie na wymiar Pożyczki przymusowej.

Subskrypcyę, której termin upływa z dniem 31. X. 1920, przyjmuje Pan kierownik Starostwa.

Stan. 20. X. 1920.

Za Komitet obywatelski dla propagandy
Państwowej Pożyczki Odrodzenia
Przewodniczący:
Zenon Głaszewski
Radca Namiestnictwa.

(Далі йде 12 підписів місцевих Поляків і Жидів.)"

Отже на невеликий провінціональний український банк польський „Громадянський Комітет" під проводом високого адміністраційного урядника накладає майже міліон польських марок польської державної позички!

3. Примусова позичка.

В наведенім письмі згадується, що підписання позички Відродження „вплине корисно на вимір примусової позички".

Отже перейдемо до представлення сеї нової данини, яку польське правительство думає наложити на український нарід в користь польської держави.

З оголошення польського міністерства фінансів, поміщеного в польських дневниках, беремо про польську державну примусову позичку отсі відомости:

„Міністерство фінансів подає до відомости, що на основі ухвали сойму з 16. липня 1920 воно є уповажнене перевести внутрішню примусову позичку в висоті 15 міліярдів польських марок. Ся позичка буде трипроцентовою рентою, позбавленою права льомбарду в Польській Краєвій Позичковій Касі. До обовязку її покриття будуть потягнені як особи фізичні так і правні. Обовязок покриття позички зачинається при маєтку, якого нинішня вартість виносить більше ніж 100.000 польських марок, і при річнім доході з заробіткової праці висшім ніж 36.000 польських марок. Позичка від вартости маєтку

буде розложена по долученій тарифі А, позичка від доходу по залученій тарифі Б. Коли хто рівночасно має маєток і занимається заробітковою працею, яка приносить йому дохід незалежно від того маєтку, буде відповідно потягнений до позички на основі обох тариф.

„Міністерство фінансів уже тепер оголошує висоту обтяження примусовою позичкою, щоби всі мешканці держави могли вчасно приготовитися до сповнення сього державного обовязку і відповідно до того уладити свою господарську діяльність. При сій нагоді пригадується, що виказання посіданням довгоречинцевої позички, якої підписка буде замкнена 1. вересня с. р. (се відноситься до „Позички Відродження"), увільняє в части або в цілости від примусової позички."

Дотеперішня практика польського правительства в Східній Галичині не оставляє ніякого сумніву, що воно буде стягати примусову позичку також з Українців. Буде се для польського правительства добра нагода зруйнувати до решти українські фінансові й господарські інституції.

4. Примусова данина для польського війська.

Польська Рада Оборони Держави видала розпорядок з 25. серпня 1920, оголошений в урядовій ґазеті „Монітор Польскі", ч. 203 з 7. вересня 1920, яким наложила на населення польської держави і занятих областий одноразову примусову данину для польського війська, яка має складатися з обуви, біля, одіння і коців.

На бувшу австрійську провінцію Галичину наложено 75.000 пар чобіт або 150.000 пар черевиків, 75.000 вовняних або 150.000 бавовняних сподень, 150.000 комплетів біля (сорочки, штани і панчохи або онучі) і 75.000 вовняних коців.

Галицький „Тимчасовий Самоуправний Виділ" має розложити сей контінґент на повіти, а повітові виділи на громади.

Коли в повіті або громаді нема потрібної одіжи, має вона зложити означену грошеву суму. Сі суми для одної громади виносять від 30.000—100.000 польських марок, і висше; прим. село Горуцко, повіт Дрогобич, має заплатити 110.000 польських марок.

Де данина не буде зложена добровільно, власти мають право її зареквірувати.

Треба зазначити, що контингент, який наложено на Галичину, непомірно великий.

Розуміється, що польські власти при розкладанню сеї данини на населення і при стяганню її постараються звалити її як найбільше на українське населення Східної Галичини, щоби сим його до решти зруйнувати.

Що стягання данини на польське військо в Східній Галичині, яка не є частю польської держави, є безправне, се ясно. Коли-ж ходить о стягання сеї данини з українського населення, то є се безправство і насильство.

5. Примушування Українців до особистих воєнних чинитьб.

Підчас війни між Польщею і Совітською Росією й Радянською Україною польські військові власти покликали до особистих воєнних чинитьб українське населення Східної Галичини. Відповідне оголошення звучить:

Оголошення.

Для забезпечення Східної Малопольщі перед неприятельським заливом покликано під оружя всіх мущин польської народности, уроджених в рр. 1895—1902.

Коли одначе навала війни грозить однаково всім громадянам східної части краю, тому для рівномірного розложення тягару війни на всіх громадян Східної Малопольщі покликується частинно на основі закона з 25. липня 1919 р. Вдз. ч. 67 населення инших віроісповідань і народностий мужеського пола, уроджене в рр. 1895

—1902, а не підлягаюче примусовій бранці, — до особистих военних чинитьб.

Покликання наступає на областях повітових Доповняючих Команд: 1. Львів (в повітах: Львів, Жовква, Сокаль). 2. Золочів (в повітах Камінка Струмілова, Радехів, Золочів, Броди). 3. Бережани (в повітах Бережани, Підгайці, Бібрка, Перемишляни, Рогатин). 4. Коломия (в повітах Коломия, Городенка, Снятин, Печеніжин, Косів). 5. Станиславів (в повітах Станиславів, Товмач, Богородчани, Надвірна). 6. Стрий (в повітах Стрий, Жидачів, Сколе, Калуш, Долина).

Покликані мають до трьох днів зголоситися у начальників своїх громад (у Львові в комісаріятах дільниць), які їх зареєструють; дальші зарядження що-до речинця і місця відставлення покликаних до чинитьб видадуть повітові власти.

Покликані будуть ужиті до робіт для скріплення области фронту на операційнім терені поза огневою сферою і до робіт злучених з обороною на области Команди VI. армії і команди ґенерального округа.

Покликані будуть влучені до замкнених робітничих відділів і будуть одержувати повне прохарчування і плату рядовиків, підлягають приписам, обовязуючим в польській армії, на випадок недуги, каліцтва або смерти прислугують покликаним і їх родинам права до заосмотрення на основі приписів, обовязуючих в польській армії.

По змові що 14 днів буде наступати виміна покликаних.

В міру звільнювання від особистих чинитьб обовязують приписи арт 5 і 10 закона про военні чинитьби з 25. липня 1919, Вдз. ч. 67

у Львові, дня 1. серпня 1920.

Івашкевіч в. р.
ґенерал-поручник, командант VI. армії.

Лямезан-Саліюс в р.
ґенерал-поручник, командант ґенерального округа.

Таким чином в Східній Галичині, яка не є частю польської держави, польське правительство примінює польські воєнні закони, і то не тільки до Поляків, але також до осіб „инших віроісповідань і народностий“, себто до Українців і Жидів.

6. Примушування Українців до військової служби в польській армії.

Як свідчить висше наведене оголошення, польські військові власти покликали Поляків Східної Галичини до військової служби в польській армії.

Підставою покликання служило звичайно віроісповідання. Тому, що загалом беручи Поляки є римо-католики, польські власти вважають кождого римо-католика Поляком і на сій основі покликають його до війська.

Одначе в Східній Галичині є також селяне української народности римо-католицького віроісповідання. Сих українських селян польські власти уважають за Поляків і примушують їх до військової служби, а хто з них не сповнить сього обовязку, того карають за злочин дезерції.

Підчас війни між Польщею і Совітською Росією й Радянською Україною польські власти зробили пробу покликати до військової служби в польській армії також загал українського населення.

Маґістрат міста Львова видав оголошення з 2. серпня 1920, ч. 69320/20/IV, яким, покликуючися на рескрипт міністерства внутрішних справ з 28. липня 1920, ч. 986/I, зарядив „спис всіх мущин уроджених в рр. 1889—1880 включно.“ Що сей спис заряджено в цілі покликання до військової служби, про се свідчить отсей уступ оголошення: „Винні ухилення від сього зарядження спису будуть на основі австрійського військового закона з 5 липня 1912, Вдв. ч. 123, потягнені до строгої відвічальности, евентуально відставлені до військового суду для строгого покарання.“

Се оголошення ріжниться від таких самих попередніх оголошень тим, що в попередних оголошеннях було зазначено, що вони відносяться тільки до осіб польської народности; тимчасом в наведенім оголошенню покликується до спису загалом „всіх мущин“.

Українське населення міста Львова, знаючи, що тут ходить о військову службу, збойкотувало те оголошення. Одначе ті нечисленні одиниці, які зголосилися, були поставлені перед асентерункові комісії.

Далі наводимо факт, що поліція, захопивши на вулиці у Львові кількох молодих Українців (між иншими Михайла Заторського), відставила їх перед асентерункову комісію на цитаделі у Львові, не вважаючи на їх заяву, що вони як Українці не мають обовязку служити в польськім війську. Коли вони супротивлялися влученню їх до польського війська, замкнено їх до арешту.

З подібних випадків на провінції наведемо асентерування Українця Петра Струтинського, уродженого в Зарваниці, повіт Золочів, замешкалого в Стрілках Долішних, повіт Ліско. Про сей випадок одержали ми отсі інформації:

„На підставі розпорядку Міністерства військових справ покликують в повіті Ліско (загальна мобілізація) всіх до польського війська. Коли Петро Струтинський не зголосився добровільно, дня 29. липня 1920 примусово доставила його жандармерія зі Стрілиск дол. перед повітову команду доповнення II п. „стшельцув подгаляньскіх“, в Сяноці, до військової асентерункової комісії. Мимо сього, що він заявив, що є української народности і тому польська влада не має права брати його до свого війська, жовніри розібрали його насильно і підставили під міру. Тільки завдяки тому, що він має ревматизм в ногах ще з австрійської війни, повітова команда доповнень в Сяноці видала йому карту відрочення ч. 1237 на один рік на засаді арт. 56—3, тимчасових зак. про заг. обов. служ. військ. (40% нездібности). Коли він

представляв, що не буде присягати, грожено йому замкненням до тюрми за те, що він сам не зголосився до асентерунку, засуджено на 5 днів арешту, а опісля замінено на 100 Мк кари.

Мимо сього, що в пов. Ліско мешкають самі Українці а тільки в місті Поляки, насильно беруть в повіті всіх до польського війська. Діється се в той спосіб: в селі оголошують мобілізацію (тепер до 35 літ), а коли люде не зголошуються, більші відділи війська і жандармерії окружають село, часть війська входить до села, йдуть від хати до хати і примусово забирають всіх навіть з поля, за втікачами стріляють; 4 вже убили, оден є тяжко ранений.“

IV.

Убійства, знущання, рабунки, арештування, інтернування, засуди.

Приходимо до найстрашнійшої сторони польського окупаційного режіму в Східній Галичині: до плянового масового фізичного винищування українського населення польськими військовими і цивільними властями.

Се винищування розпочалося від першої хвилі вступлення польської армії на територію Західно-Української Народньої Республики і продовжається до нинішнього дня.

Польське правительство, польське військо і вся польська публична опінія вважає український нарід Східної Галичини не рівновартним народом, який має право незалежности і самостійности на своїй землі, тільки вічним підданим Польщі. Виходячи з того становища, польське правительство трактувало польсько-українську війну за Східну Галичину не як війну в розумінню міжнароднього права, тільки як бунт підданих з української сторони і карну експедицію на усмирення бунтівників з польської сторони. Хоч в часі, коли українська армія міцним валом спинювала польський наїзд на українську землю, Польща була примушена на-зверх трактувати українську сторону як воюючу сторону в розумінню міжнароднього права, — одначе для себе вона все вважала український нарід Східної Галичини за бунтівників, які самим фактом бунту вийняли себе з під

права. Відповідно до того польські цивільні і військові власти, на скільки мали свободу рухів, трактували як українських полонених так і українське цивільне населення.

При такім настрою польського правительства, польського війська і цілої польської публичної опінії не дивниця, що де тільки польське військо стало на українській території, там не тільки польські військові і цивільні власти трактували українське населення як виняте з під права, але навіть кождий Поляк уважав себе в праві зробити з Українцем, що схоче: вбити, знущатися, обрабувати, спричинити арештування і т. д. Адже се були бунтівники проти польської держави і польського народу і нищити їх було патріотичним ділом!

Особлива лють Поляків виливалася на тих Українців, які репрезентували українську державність, отже на цивільні орґани власти й на армію.

Діставши в свої руки члена правительства Західно-Української Народньої Республики, державного секретаря земельних справ Мартинця, 60-літнього старця, вбили його без суду, а убійник хвалився, що власною рукою застрілив українського міністра.

Так само вбито без суду визначного українського композитора о. Остапа Нижанковського, тільки тому, що убійники знали, що він належить до найвизначнійших Українців.

Такі убійства без суду були в перших часах польської окупації масовою появою. Найяркійші факти подані в І. частині „Крівавої Книги“.

Там подані також факти убійств і знущань над українськими полоненими, яких доля залежала від ступня жорстокости того, в чиї руки вони попалися, бо польські військові власти зовсім не числилися в трактуванню їх з приписами міжнароднього права.

Першим ділом польських окупаційних властий були масові арештування українського цивільного населення. Часть арештованих падала від разу жертвою полевих

судів; инші йшли або до слідчих вязниць і під суд або до таборів інтернованих. Число арештованих й інтернованих переходить чверть міліона осіб. Богато з них переходить те саме пекло по кілька разів. Само число показує, що польські власти арештують і інтернують усе, що в народі свідоме, впливове, діяльне. Священники, учителі, урядники, вільні професії, селяни, міщани, робітники старці, жінки і діти — все йде до вязниць і таборів інтернованих.

Підчас арештування і транспортування над арештованими як конвоюючі орґани так і цивільне польське населення жорстоко знущається. Транспортують їх у голоді, побивають, богатьом вибито щоки, зуби, очи, поломано кости і т. п.

Часто особи, які після довшого арештування або інтернування випущено на волю, місцеві власти арештують в друге і в трете і відставляють знов до вязниць або таборів інтернованих.

Богато арештованих ставлено перед суд і засуджено. Українських урядників, які служили за українського правительства, засуджується на довгі роки вязниці на основі тенденційних обвинень, що вони, сповнюючи прикази українського правительства, тим самим ділали на шкоду польської держави і польського населення.

Підчас арештувань родини арештованих підлягають знущанням, а їх маєток рабункам.

У вязницях та таборах інтернованих держать людий в як найгірших санітарних умовах, в голоді, в холоді, без біля, одіжи й постелі (навіть хто має своє біля, одіж й постіль, тому все те відбирають). серед пошестий, які там лютують, особливо пятнистий тиф. Тому кожде арештування є рівнозначне з засудом на смерть. Число смертности у вязницях і таборах інтернованих просто страшне.

Отсе фізичне винищування українського населення тягнеться вже третій рік. Своїми розмірами і своєю

жорстокістю ся сторона польського окупаційного режіму в Східній Галичині перевисшає всі жорстокости, які знає теперішня світова війна.

Тепер оглянемо сі польські жорстокости в хронольоґічнім порядку.

* *
*

В часі від початку польського наїзду до повної окупації Східної Галичини убійства, полеві суди, знущання, арештування, словом, усі ті жорстокости, якими залили Східну Галичину польські окупаційні власти, відзначаються передовсім своїми розмірами. Се було плянове масове винищування українського елементу, яке не минуло найменшого села.

Очевидно, про вину не було ніякого питання. Всі були винні, бо всі були Українці, всі хотіли незалежности і самостійности своєї землі, всі боролися проти польського наїзду: одні з оружям в руках в українській армії, другі, стоячи однодушно при українськім правительстві. І всіх польські окупаційні власти люто карали як „бунтівників проти Польщі".

Навіть немічних старців карали за їх дітий і внуків, жінок — за їх чоловіків, дітий — за батьків.

Ось одна ілюстрація:

Підчас відвороту української ґрупи на фронті Хирів —Перемишль—Львів в марті 1919 наступаючі польські війська напали на дім українського священника в селі Ступниці, повіт Самбір, о. Гната Вислоцького, 71-літного старця, зрабували все біля й одіж, забрали 2 корови й пару коний, а в кінці самого священника виволікли з дому під церков, роздягли до нага, дали йому до 100 нагайок і хотіли застрілити, від чого вратувала його тільки інтервенція польського священника з сусідної Ступниці польської.

О. Вислоцький стояв осторонь від усякої політичної діяльности і підчас цілої світової війни ані австрійські ані російські власти його не займали.

Причиною сеї звірської екзекуції, яку перевели на нім польські жовніри, було — як се заявив польський офіцер — те, що два його сини були в українській армії.

Такі акти пімсти на одних членах родини за других відбувалися в цілім краю. Скільки їх було, — счислити годі!

Сей період польських жорстокостий тягнеться від падолиста 1918 р. аж до кінця літа 1919 р., отже майже цілий рік. Найяркійші факти з того часу подані в І. частині „Крівавої Книги". Очевидно там описана тільки якась часть тих нелюдських оргій, серед яких Польща святкувала тріюмф побіди над українським народом.

В розпорядимости правительства Західно-Української Народньої Републики знаходиться стільки матеріялів, що можна би з них скласти томи. А скільки фактів не дійшло до його відомости!

* * *

Наситивши свою жадобу пімсти масовими екзекуціями, масовими арештуваннями, масовими інтернуваннями, польські власти зовсім не заспокоїлися. Навпаки! Як голодний наситивши свій перший голод простою стравою, шукає що-раз добірнійших страв, так польські власти почали що-раз більш рафінованими способами насичуватися далі муками українського народу.

Сі рафіновані способи полягали ось в чім: По перше з поміж маси, яка гинула в польських тюрмах і таборах інтернованих, вишукувано визначнійші одиниці, щоб над ними устроювати комедію суду. По друге в цілім краю вишукувано визначнійші одиниці, які ще були на волі, арештовано їх, транспортовано з міста до міста, віддаючи їх усюди на посміховище і знущання товпи.

Особливо устроювано лови на тих галицьких Українців, які в літі 1919 р. разом з галицько-українською армією були подалися на схід від Збруча, на Велику Україну. В падолисті 1919 головний отаман Петлюра, уступаючи

перед совітською армією, віддався в опіку Польщі і Поляки заняли ту територію, на якій він держався, разом з осідком його правительства Камінцем Подільським. Тоді ті галицькі Українці, — на скільки не втекли перед Поляками далі на схід, — опинилися в области польської власти.

Так дісталося в польські руки богато членів Української Національної Ради, законодатного тіла Західно-Української Народньої Республики, богато урядовців Республики і взагалі визначних українських діячів. Деякі з них знаходяться ще й досі в польській тюрмі, ждучи суду. Деякі повмирали в тюрмі або наслідком знущань підчас побуту в тюрмі.

* * *

З весною 1920 р. переслідування українського населення польськими властями знов почали прибирати масовий характер, зростаючи в звязку з воєнними подіями й доходячи до найвисшої міри після уступлення большевицької армії з Галичини.

Найперше, ранньою весною, здавляли польські власти „бунт“ на Гуцульщині.

Голод, самоволя властий і плянова провокація польських аґентів викликали несупокої серед Гуцулів. Вбито пару жандармів, які найбільше знущалися над населенням. Тоді прийшло на Гуцульщину військо і полеві суди. Репресії були страшні. Військо обступало село наче підчас війни і так вступало до села. Арештованих страшно мучили. Сто ударів на голе тіло було найнизшою мірою. Так скатованих гнали скованих до вязниць. Села рабували й палили.

Так само арештували сільську інтеліґенцію: священників і учителів і гнали в кайданах до вязниці.

* * *

Коли польська офензива проти Совітської Росії перемінилася в розгром польської армії, почалися знов арештування серед українського населення в цілій Галичині.

Уступаючи з Галичини перед армією Совітської Росії, польські власти не забували арештувати як українську інтеліґенцію так і селян — ніби то за їх симпатії до наступаючої совітської армії. Знов попало в тюрми і табори інтернованих багато визначних українських діячів і маса селянства.

Ціле літо Галичина була тереном воєнних операцій. Значну часть краю заняли совітські армії.

Від армії Головного Отамана Петлюри, який разом з Поляками стояв проти совітських армій, відділилися галицькі частини під проводом ґенерала Кравса, які не хотіли обороняти Галичини для Польщі, і перейшли через Гуцульщину на Чехо-Словаччину.

Коли совітські армії були на вершині своїх успіхів, тоді в околицях Сколя появився під проводом старшини галицької армії Д-ра Бекеша повстанський відділ, сформований галицькими жовнірами, які перейшли до Галичини з Чехо-Словаччини, і дійшов аж до Стрия, думаючи скористати з польського відвороту.

Одначе совітські армії почали відступати і сей відділ мусів розвязатися.

Занявши знов Галичину, польські власти розпочали на цілій території страшні переслідування українського населення за „большевизм“ і повстання.

Де якийсь час була совітська власть, там арештовано українську інтеліґенцію й селян за „большевизм“. Сей „большевизм“ полягав на тім, що українська інтеліґенція остала на місцях і виконувала потрібні публичні функції, щоби вдержати публичний і господарський лад. Отже потворила місцеві комітети, які перед совітськими властями заступали інтереси населення, працювала в утворених совітською властю місцевих орґанах управи і т. д Розуміється, охороняла при тім також польське і жидівське населення. За се впали на неї жорстокі переслідування польських властий. Селян арештували за „большевизм“ масами, видячи в кождім селянині „большевика“.

На Гуцульщині, куди перейшла згадана ґрупа ґенерала Кравса і в Стрийщині, де появився згаданий відділ др. Бекеша, почалися такі самі арештування за повстання. Арештували цілі села, грабуючи селянський маєток. Арештованих страшно катували.

На села налітали „караючі відділи“ і найперше переводили на місци екзекуцію. Скликали селян і селянок і били за „большевизм“ або „повстання“. Давали 100—200 ударів на голе тіло. Потім село грабили і арештованих, вакованих у кайдани, гнали до міста до тюрми.

Знов розстріли і шибениці, знов наповнилися вязниці і табори інтернованих новими жертвами польської самоволі.

Так кінчився для українського населення Галичини 1920-ий рік.

* * *

Як-раз 1. січня 1921 р. розпочали польські власти у Львові й на провінції ревізії й арештування серед визначнійших українських діячів. За причину подала польська преса „заговір“, який українські орґанізації в порозумінню з перебуваючим у Відні правительством Західно-Української Народної Республики підготовляли проти польської окупації в Галичині.

Опісля урядова „Ґазета Львовска“ донесла, що польські власти збирають матеріял, щоб поставити українських діячів перед суд за злочин державної зради проти Польщі. Приводом до сього мають послужити резолюції Народнього Комітету, управи української народньої трудової партії, ухвалені на засіданню 10. падолиста 1920 р. в справі Галичини. В сих резолюціях стверджено, що Галичина не є частю польської держави, запротестовано проти польського окупаційного режіму і поставлено домагання, щоб Найвисша Рада Мирової Конференції полагодила справу Галичини згідно з прінціпом самовизначення народів.

V.

Табори полонених і інтернованих.

Українських жовнірів, полонених на полях боїв, і українське населення, арештоване польськими властями, приміщено в таборах полонених і інтернованих в отсих місцевостях: Львів, Яловець під Львовом, Стрий, Перемишль, Пикуличі під Перемишлем, Ланцут, Домбе коло Кракова, Вадовичі і Вісніч — в бувшій австрійській Галичині; Модлін, Демблін, Щипюрна, Повйонзка коло Каліша, Варшава, Бересте, Буґшопи коло Берестя, Томашів, Холм, Грубешів, Володава, Бяла, Більск і Соколів — в бувшій Росії; Стшалкова і Тухоля — в бувшій Німеччині.

В сих місцевостях знаходяться або великі вязничні будинки або бараки, які австрійське, російське і німецьке правительство побудувало з початком світової війни для приміщення военних полонених і цивільних інтернованих.

Тут примістило польське правительство Українців военних полонених і цивільних інтернованих.

Що-до военних полонених, то вони дісталися в польський полон підчас польсько-української війни.

Потім, після Камінецької катастрофи в падолисті 1919 р., в польський полон дісталася часть Січових Стрільців, які входили в склад армії Великої України.

Весною 1920 р. Поляки взяли в полон ті части галицько-української армії, які через зиму оставали в звязку з совітською армією, а тепер перейшли на сторону української армії Головного Отамана Петлюри. Поляки

за згодою уряду Петлюри сі части взяли в полон і перевезли до табору полонених в Тухолі в Познанщині.

В кінці в осени 1920 р., коли військо Петлюри, розбите совітською армією, схоронилося до Галичини, Поляки його розоружили і примістили в окремих таборах.

Що-до цивільних інтернованих, то є се ті арештовані Українці, яких польські власти, не питаючи про вину, позбавляли свободи як елемент ворожий польській державі. Такі арештування від першого вступу польських військ на українську землю аж до нинішнього дня не спинюються, і табори інтернованих все дістають нові жертви, яких там ждуть катування, голод, пошести і смерть.

Відносини в усіх таборах просто страшні. Одіжи, обуви, біля, постелі нема, бо навіть те, що полонені й інтерновані мали, польські власти їм повідбирали. Голод страшний. Польська сторожа знущається на кождім кроці. На тиф і инші пошести вмирають люди сотками денно.

Ось пару ілюстрацій:

Варшавський „Роботнік", орґан польської соціялістичної партії, помістив в ч. 339 з 16. жовтня 1919 статтю п. н. „Табори полонених", де так описує відносини в таборах полонених і інтернованих:

„Відносини, які панують в таборах для полонених в Модліні і Берестю Литовськім переймають жахом.

Табор для полонених в Берестю Литовськім — це гидь, це ганьба для польської держави. Умовини в берестейських „Буґшопах" або у форті Берґа можуть до розпуки довести видця. В Буґшопі приміщено Українців. Це давні російські табори і хліви та бараки, построєні Німцями, в деяких не має навіть т. зв. прич або дощок, тільки долівка, це приміщення бранців. Про солому нема й бесіди, долівку вистелюють полонені бадиллям та бодаччям. Вікон не має, одвірки навіть понищені.

Ці умовини в злуці з голодуванням (денно $^1/_3$ жовнярського хліба й трохи брудної води), якого розміри

більшали ізза крадіжи військових функціонарів (кількох офіцирів і підофіцирів, які тепер сидять в тюрмі, спроневірило около пів міліона марок), витворили з табору полонених прямо табор трупів. Два місяці тому з табору, що числив коло 6000 полонених, виносили кождого дня 50—100 трупів. Розпаношилася тоді дезинтерія, яка вбивала виголоджених. В одному місці при епідемічному шпиталі трупи лежали около три тижні непохоронені, так, що щурі їх пообгризали. Померших хоронять так мілко, що тіла вистають із землі, — наслідком чого дезинтерія й тиф постійно ширяться, так, що самі жовнярі, які повнять службу в таборі постійно переносять заразки недуги до своїх відділів. Так, як тепер виглядають українські бранці в таборі, можна собі уявити тільки смерть. Деякі й говорити не можуть. Не сходять їсти — чому? Бо сі вже й не ворухнуться і до смерти, — так вони обезсилені. До одного з них приїхала ненька зі східної Галичини — говорить по польськи, бо Полька. Син її лежить на бодяччу на камяному тоці в таборі, де вітри гуляють. Очі стоять стовпом, зуби вищірені . . . „не хорий, горячки не має“ . . . Ненька сидить біля нього наче закаменіла, безрадна — щож має робити? Там знову дружина — привезла харчі чоловікови. Ледви з великим трудом допросилася дозволу, щоби в табор увійти, бо тяжко туди дістатись . . . Зїв і . . . помер!

Коли всі виходять з табору за їдою і стають рядом, — справжній похід смерти.

Голодні і померзлі. Бються і вивертають тих, що товпляться в кухні над викиненою жовнярами лушпиною. Їдять чорні ягоди з дикого бозу, навіть траву. Вибирають нестравлені зерна з кінських відпадків і печуть їх з лушпинами.

В ночі дрожать зі студени, бо тільки нужденне лахміття і власна шкіра крие їх кости. Кілька разів розложили вогонь в таборі, то жовнярі розігнали їх коль-

бами, а вогні погасили, бо від диму „можна трупом пасти“. Ледви йдуть, коли на приказ мусять йти, оправдуються, що годі їм скорше йти й дістають за се кольбою. А бють жовнярі здорово, бо й щож з нього, „коли і так не поживе“. Від ударів кількох умерло, — за слабі були, не видержали. Деколи просить такий: „вбий, паночку, остогидло голодувати“. Познаньчик — плютоновий постійно ходить з палкою, бе, де попаде, тут трафить в голову, там в очі, — кільком навіть очі повибивав. З розпуки кількох скочило в Буг, де потонули, кількох підрізало собі горло.

Страшне!...

Були там комісії з польського сойму, мала наступити поправа відносин. Кількох злочинців увязнено, а коли вдруге мали зачатися доходження, скоро зроблено порядок. Та попри те тревають дальше сі страшні відносини, а з приходом зими вони ще погіршаться...

Час, щоби засуд і кара за сі злочини не обмежилися на словах, час се лихо передати прилюдному осудови.“

Так описує табори полонених і інтернованих польська ґазета!

В цвітні 1920 р. делеґація Українського Горожанського Комітету у Львові звиділа табор полонених у Вадовичах. В таборі було коло 3000 осіб, в таборовім шпиталі 700 осіб, на роботах коло 5000 осіб. В таборі знайшла делеґація такий стан: Більшість не мала черевиків. Комітет привіз 420 пар черевиків, одначе сим не міг обділити навіть одної пятої части босих. Одіння всіх полонених з мужви прямо обліплене якимсь брудом, а на запит, чому вони такі брудні, відповіли, що не мае ані чим обмитися, бо мила не дістають, а також і теплої води годі їм допроситися. Сорочок около 500 осіб цілком не мало, а також така скількіст не мала підштанків. Харч становила: чорна кава рано, в полудне зупа, в котрій

була тільки незначна скількість завареної моркви. Зупу сю зладжувано зі сушеної ярини, в якій вже давно заплодилося хробацтво і тому по верху зупи пливали хробаки заварені. Крім сього, на відміну подавано також картофляну юшку, в якій розварено було не більше півтора бульби. Бараки, в яких приміщено полонених, були побудовані австрійськими властями в р. 1914, з витревалістю на один рік. Стіни творять поодинокі дошки. Під цю пору бараки сподом перегнили, мали доволі дір, крізь які добувався вітер. В деяких бараках брак навіть звичайних деревляних тапчанів. Люди спали на підлозі. В однім бараку було приміщених 200—250 осіб, наслідком чого воздух був прямо невиносимий мимо холоду, який панував в бараках. Між тими людьми находилася велика скількість хорих на чахотку і таких, які наслідком пострілів вимагали негайної операції. До делеґата Комітету зголосився чоловік, який твердив, що в жолудку в околиці пупця безпосередно під скірою остала в нього крісова куля Він неоднократно просив о довершення операції та його недопущено до шпиталю, а се можна було дуже легко ствердити, бо кулю міг делеґат дуже легко пальцями відчути.

Цей стан трівав незмінно і трівае до нині. Його наслідком е вибухаючі від часу до часу пошесні недуги, які і днесь там панують. В осени 1920 стан полонених в Вадовичах обнизився до числа около 1500. Його піднесено опісля наслідком того, що перевезено до нього полонених з Тухолі, так, що нині число це переступае 3000. В другій половині падолиста м. р. лютував там тиф (котрий властиво ніхоли там не вигасав), віспа, а навіть холера. Відносини у Вадовичах в нічому не змінились до нині.

В тім самім часі находився в такім самім стані табор на Ялівци коло Львова. Описані відносини що-до харчу, біля, одіння, а зокрема черевиків, дальше той сам бруд панував і тут. Уладжень санітарних не

було ніяких. Притім велика недостача води, бо в комнатах, в яких находилося около 50 осіб, було одно ведро на 10 літрів. Зрозуміле, що немогло воно вистарчити навіть до пиття, о миттю немає навіть бесіди. Мила люди давно не бачили, хіба тільки це, яке діставали з поза таборів. Зрозуміло, що в таких відносинах мусів вибухнути тиф, який ширився дуже скоро, бо денно прибувало 7—11 случаїв. При тім не було в тім часі ані купальні, ані девінфектора. Люди спали на дошках і накривались подертими коцами, з яких ні оден не був цілий. В салі недужих, перебували тижнями також особи, які давно вже були хорі на тиф. Щойно на просьби Українського Горожанського Комітету приступили Поляки до акції проти епідемії. Тоді також поставлено купальню і девінфектор. Всеж таки протягом двох місяців померло там около 200 осіб. В таборі, який творить два мешкальні доми по 10 убікацій і дві стайні крім будинку уряду, перебувало максимально 2500 осіб. Більшість їх мусіла бути приміщена в стайні. З вигасанням недуг приспішено звільнення. В маю м. р. оставало ще 400 давних полонених. В тім часі привезено сюди полонених, які по розриві з більшевиками попали в польський полон. Цих послідних перевезено однак всіх в Тухолю, а згаданих 400 давних звільнено, так, що у вересні м. р. були на Ялівци приміщені тільки більшевики. В другій половині листопада привезено сюди коваків розоруженої армії Петлюри, яких є тепер 500.

Зі самого початку аж по нинішний день служить табор в Домбю двом цілям: для приміщення полонених і цивільних інтернованих. Під нинішну пору перевагу творять там цивільні інтерновані. Полонених всіх около 200. Відносини не кращі як на Ялівци і у Вадовичах. З окрема доскулює найбільше брак харчів і убрань.

Переходово був табор Стшалкова табором українських полонених і пробувало в нім звиж 1000 людий.

Українців усунено з нього в літі м. р. та перевезено до Вадович. Також там много людий померло на тиф.

Від мая м. р. поміщено стрільців з Галицької Армії в таборах в Тухолі і Щипюрній. Перші хвилі в тих таборах були страшні. Всі описані недостатки у Вадовичах повторилися тут, а зокрема брак обуви, чистого біля та невідповідне відживлювання. В послідному часі перевезено всю мужву з тих таборів до Вадович для сконцентровання в цілі провірення потреби їх дальшого інтернування. Наслідком того остало в Тухолі около 700 старшин, а у Вадовичах число мужви переступило 3000. Зі згаданих 700 старшин находиться около 300 в Тухолі, прочі або ратувалися утечею або пішли на відпустки. Між остаючими е ґен. Тарнавський.

Так само страшні відносини панують в карнім заведенню в Віснічи, де держать Українців, яких польські власти засудили за ріжні „злочини“ проти польської держави на кілька і кільканайцять літ тюрми.

Так в польських тюрмах і таборах полонених та інтернованих вигибають десятки тисяч найсвідомійших інайдіяльнійших Українців.

VI.

Нищення українського шкільництва.

Польська окупаційна політика в Східній Галичині в области шкільництва, як уже зазначено, змагає до того, щоби знищити українське шкільництво і тим самим знищити жерело української духової культури і української національної свідомости. По польським плянам український нарід повинен стати масою темних анальфабетів, а піднесення з сього стану повинно бути можливе тільки через польську школу, так, щоб одиниці і ґрупи українського народу, підносячися на культурний ступінь, тим самим відривалися від свого народу і польщилися.

Ся польська політика супроти українського народу в области духової культури не є зрештою нічим новим. Вела її з цілою інтензивністю давня польська держава. Продовжали її Поляки в Східній Галичині під Австрією, використовуючи своє упривілейоване становище в монархії Габсбурґів. Чи дивно, що діставши від антанти окупаційну власть в Східній Галичині, польське правительство веде далі ту свою політику з такою інтензивністю як за часів давної польської держави?

Дивно радше, що знайшовся міжнародній ареопаґ, який „в імя Права і Справедливости" віддав український нарід Східної Галичини в руки його історичного ворога!

А. Українське шкільництво в Східній Галичині під Австрією.

Очевидно під польським пануванням!

Для зрозуміння польської політики винищування українського шкільництва підчас теперішної польської

окупації Східної Галичини треба дати загальний образ стану українського шкільництва під Австрією.

Австрійський основний закон про права громадян (арт. 19) запоручував усім народам держави національну школу, але поділ народів Австрії на пануючі і поневолені спричинив, що для поневолених народів се право остало мертвою буквою і вони мусіли вести важку боротьбу за національну школу.

В Галичині, де пануючим народом були Поляки, ся справа представлялася так:

I. Народнє і середнє шкільництво.

Народнє і середнє шкільництво належало майже в цілости до компетенції галицького сойму, де Поляки мали рішаючу більшість. Під контролею сойму управляла народнім і середнім шкільництвом Краєва Шкільна Рада, в якій на 40 членів було тільки 7 Українців, а всі инші Поляки.

На скільки-ж в справах народнього і середнього шкільництва мало голос австрійське міністерство віроісповідань і просвіти, то тут для галицьких справ були польські референти; крім того як у всіх міністерствах так і тут контролю над усіми справами, які відносилися до Галичини, мало окреме польське міністерство для Галичини; в кінці як у всіх справах так і тут мало рішаючий голос польське коло, яке все входило в склад правительственної більшости в австрійськім парляменті.

Отже власть в области шкільництва, як взагалі вся власть в Галичині, знаходилася в польських руках. Як Поляки виконували сю власть, свідчить заява довголітнього президента Краєвої Шкільної Ради, Бобжинського, визначного польського ученого і політика, який сказав, що задачею Краєвої Шкільної Ради є довести до того, щоби все населення Галичини (отже й українське населення Східної Галичини!) почувалося Поляками.

Наслідки такої польської політики були для українського шкільництва просто страшні.

1. Народні школи.

Богато українських громад не мало ніякої школи і покоління за поколіннями виростали в повнім анальфабетизмі.

Приватні курси для анальфабетів зустрічалися з заборонами властий.

Иншим українським громадам накидувано школу з польською викладовою мовою.

На скільки-ж в українських громадах істнували школи з українською викладовою мовою, то се були школи тільки найнизшого типу, які ані не давали потрібної загальної освіти ані не підготовляли до висших шкіл. Шкільні власти клали найбільший натиск на науку чужої для українських дітий польської мови.

Народні школи висшого типу закладано як по селах так по місточках і містах тільки з польською викладовою мовою. Українська громада, коли хотіла мати в себе народню школу висшого типу, мусіла згодитися на польську викладову мову.

Учителів Українців, дякуючи польській політиці в области виховування учителів, було значно менше ніж сього вимагали шкільні потреби українського народу. В останніх часах на 17.000 народніх учителів і учительок в цілій Галичині Українців було ледви коло 2000. Залежні від польських властий, які їх переслідували за кождий обяв українського патріотизму, вони тільки з нараженням своїх особистих і родинних інтересів могли сповняти свої обовязки супроти свого народу.

За те де в українській громаді був учитель Поляк, там був він у першій мірі аґентом польських властий і польських орґанізацій для польонізаційних цілий польської політики на українській землі. Одною з головних його задач було старатися „збільшити польський стан

посідання“ через переміну української школи на польську.

Всі шкільні власти були зложені так, що Поляки мали в них перевагу. Про Краеву Шкільну Раду вже було подано, що в ній на 40 членів було тільки 7 Українців. Окружні шкільні ради, де головну ролю грали повітовий староста як предсідатель і окружний інспектор як віцепредсідатель, звичайно оба Поляки, були також зложені так, що Поляки мали в них запевнену перевагу. А навіть місцева шкільна рада в чисто українській громаді часто мала польську більшість.

Окружні інспектори, які мали нагляд над народніми школами, були, як сказано, з правила Поляки. Українців між ними було в останніх часах ледви 8—10. Отже безпосереднім начальником учителя Українця був інспектор Поляк.

Краевих інспекторів Українців було всего трьох: один для народніх шкіл і учительських семинарів, один для фахових шкіл і один для ґімназій. Одначе поділ праці сих інспекторів не опирався на національнім принципі, так, що значна часть українських шкіл підлягала польським краевим інспекторам.

2. Учительські семинарі.

В учительських семинарах, де виховувано учителів народніх шкіл, була або польська викладова мова або для части предметів польська мова, а для части українська (т. зв. семинарі утраквістичні). Одначе в сих останніх українська мова була викладовою тільки на папері, а в дійсности викладано майже всі предмети по польськи. Сі семинарі мали за ціль виховувати учителів Поляків, які мали би право вчити в українських народніх школах. Дух в учительських семинарах був польський шовіністичний, ворожий українській народности. Учеників Українців приймали тільки в невеликім числі і переслідували, маючи за ціль недопустити до зросту числа учи-

телів Українців. Так прим. у львівськім семинарі була відома траґічна подія, де один ученик Українець, переслідуваний учителями Поляками, застрілився, а другий, щоб пімстити смерть товариша, застрілив учителя Поляка, який найбільше переслідував учеників Українців.

3. Середні школи.

На основі закона галицького сойму викладовою мовою середніх шкіл (клясичні ґімназії, реальні ґімназії, реальні школи) повинна бути польська мова, а українська тільки тоді, коли сойм на се в кождім окремім випадку позволить. Се своє право виконувала польська більшість галицького сойму так, що за 50 літ дала дозвіл заложити тільки пять клясичних ґімназій з українською викладовою мовою. За кожду з сих ґімназій треба було вести довгі літа важку політичну боротьбу в галицькім соймі і австрійськім парляменті.

Реальної ґімназії або реальної школи з українською викладовою мовою не заложено ані одної. Фахових середніх шкіл також ні.

Очевидно, що пять українських ґімназій не могло заспокоїти змагань українського народу до висшої освіти. Приходилося посилати українські діти до польських середніх шкіл, де з шкільних підручників, від учителів і від учеників віяв на них ворожий дух, де мусіли зносити переслідування й наругу над своїми національними святощами.

Українські ґімназії оставали під особливим наглядом Краєвої Шкільної Ради як заведення підозрілі в ширенню українського патріотизму, що вважалося великим політичним злочином.

4. Шкільні підручники.

Як уже згадано, польські школи були переняті польським шовіністичним духом, який ставився крайне ворожо до української народности. В польських читанках, під-

ручниках ґеоґрафії, історії була проведена ідея, що історичний конфлікт Польщі з Україною був конфліктом між цівілізованим польським народом і варварським українським племенем, що всі національні повстання українського народу проти Польщі були бунтами дичі проти цивілізаційної місії польської держави.

Та не тільки в польських підручниках була проведена ся історична невірна, крайне ворожа і образлива для українського народу ідея. Мусіли її до певної міри придержуватися й українські шкільні підручники, в яких не сміло бути нічого, що противилося би тій польській ідеї, бо тільки такі підручники допускала до українських шкіл Краєва Шкільна Рада.

Таким чином і ті школи, в яких була українська викладова мова, не були в повнім змислі українськими національними школами, бо над ними тяжіла строга польська цензура, яка давила вільну українську національну думку.

5. Українські приватні школи.

Недостачі шкільництва, спричинені польскою політикою, старалося українське громадянство хоч в части направити закладанням українських приватних шкіл. В місточках і містах закладано народні школи, в більших містах учительські семинарі й ґімназії. Поминувши великі матеріяльні трудности, зрозумілі серед такого бідного народу як український, треба було боротися також з трудностями, які ставили розвиткови українських приватних шкіл польські шкільні власти. Скільки заходів було треба, щоби для української приватної школи одержати право публичности! При тім українські приватні учительські семинарі права публичности таки не могли одержати, бо польські шкільні власти стояли на тім, що коли соймовий закон не допускає публичних учительських семинарів з українською викладовою мовою, то й приватні не можуть одержати права публичности. Підмог з публичних фондів

не одержували українські приватні школи ніяких або дуже невеликі, коли тимчасом галицький сойм сипав великі суми на польські приватні школи, які в українських місцевостях мали робити конкуренцію українським. З окрема в кождім місті, де доси не було публичної ґімназії, як тільки тут заложено українську приватну ґімназію, зараз місцеві польські орґанізації закладали приватну польську або „утраквістичну“ (себто в дійсности польську!) ґімназію, яка діставала і право публичности і великі підмоги. Плян був такий, щоби при першій нагоді сю польську приватну ґімназію удержавити і сим підтяти істнування української приватної ґімназії.

Та все таки, дякуючи жертвенности українського громадянства, українські приватні школи розвивалися дуже добре. Самих ґімназій було девять, отже майже в двоє більше ніж публичних ґімназій з українською викладовою мовою.

II. Університет.

В Галичині є два університети: старинний польський університет в Кракові (польська Західна Галичина) і заложений австрійським цісарем Йосифом II. в 1784 р. університет у Львові (українська Східна Галичина). Ясна річ, що львівський університет повинен служити духовим потребам населення Східної Галичини, отже українського. Одначе Поляки, як всю власть в Галичині при конституційній перебудові Австрії захопили в свої руки, так опанували і львівський університет.

Українці, які вже в 1848 р. осягнули на сім університеті, тоді ще німецькім, дві катедри з українською викладовою мовою, ледви змогли закріпити за собою право на кілька катедр на теольоґічнім, фільософічнім і правничім факультеті. Зрештою всі катедри після Німців заняли Поляки. В теорії українська мова була допущена як мова викладова на рівні з польською, одначе польський академічний сенат, користуючися університетською

автономією, не допускав українських сил не тільки до професури, але навіть до доцентури.

Так само право української мови у зносинах студентів з університетськими властями польський сенат що-раз більше обмежував.

З початком сього століття Українці виступили з домаганням заложення окремого українського університету у Львові.

На скільки се домагання маніфестували українські студенти львівського університету, польський академічний сенат і під його проводом польські студенти виступали проти тих маніфестацій так ворожо, що в мурах університету приходило до крівавих конфліктів, наслідком яких були масові арештування й засуди — очевидно тільки українських студентів.

Поляки протиставили сьому українському домаганню весь політичний вплив, який мали в Австрії. І як в усіх инших справах, які відносилися до Галичини, так і в сій справі воля Поляків була для австрійського правительства міродатна.

Виступаючи проти заложення українського університету, Поляки послугувалися також арґументом, що Українці не мають потрібних до сього наукових сил. Щоби сі сили не виробилися, про се, як уже сказано, старався польський сенат львівського університету, де українські студенти не тільки не знаходили ніякої заохоти й підмоги в наукових змаганнях, але навпаки зустрічали тверду постанову, що Українець не сміє бути допущений до доцентури, бо се ослабляє польський стан посідання.

Та коли в львівськім університеті, силою традиції, українська мова і як викладова і в зносинах студентів з університетськими властями зберегла деякі права, то инші висші школи (політехніка у Львові, рільнича академія в Дублянах) були чисто польські. Не пустити до них українських студентів Поляки не могли, бо се проти-

вилося основним громадянським правам в Австрії, але за те українській мові і професорам Українцям не було в них місця.

* *
*

Такий був стан українського шкільництва в Східній Галичині при розпаді Австрії.

Українське правительство, хоч намітило було плян основних реформ, одначе великих змін не могло перевести в такім короткім часі і в обставинах, де всі сили треба було звернути на боротьбу з польською інвазією.

Польща, занявши Східну Галичину, взялася руйнувати не тільки реформи українського правительства, але весь доробок на полі шкільництва, придбаний українським народом у важкій боротьбі проти польського гнету за часів Австрії.

Б. Українське шкільництво в Східній Галичині під польською окупацією.

В давнину говорив ухраїнський нарід про татарські набіги: „Де ступили татарські коні, там трава перестала рости.“

Тепер треба сказати: „Де прийшло польське військо, там завмирало все українське життя.“

Так було і з українським шкільництвом. Перше всего, де тільки прийшло польське військо, там українські школи падали жертвою дикого погрому.

Коли 22. падолиста 1918 Поляки заняли Львів і коли маса польського війська кинулася на жидівські дільниці, устроюючи нечувані доси що-до жорстокости жидівські погроми, то вибрані ґрупи жовнірів вибралися рівночасно громити українські інституції. Вони очевидно не обминули і українських шкіл.

Страшний вид представляв після того будинок Українського Педаґоґічного Товариства при вул. Мох-

нацького ч. 12, де містилися українські приватні школи для дівчат. Сей будинок знаходиться проти університету, отже по всякій правдоподібности громили його польські студенти. Ціле внутрішне уладження школи до тла зруйновано. Бюст Шевченка розбито, в портреті вистрілено очи.

Подібна доля зустріла всі українські школи — як у Львові, так і в инших містах.

Після погромів почалися реквізиції українських шкільних будинків для потреб польського війська. Не ощаджено ні одного будинку, почавши від гр.-кат. духовної семинарії у Львові. Будинки українських приватних шкіл і українських бурс в більшости доси заняті польськими властями.

В перші часи польської окупації ніхто навіть не думав про науку в українських школах, бо боялися, що польські жовніри можуть окружити школу і вирізати українські діти.

Пізнійше, коли польська окупація Східної Галичини, дякуючи рішенню Найвисшої Ради Мирової Конференції, укріпилася, місце погромів заняло плянове нищення українського шкільництва на основі заряджень польських властий.

Народнім і середнім шкільництвом занялася Краєва Шкільна Рада, тепер уже власть чисто польська, залежна від міністерства просвіти в Варшаві. Львівський університет очистили від українських професорів і студентів зарядження академічного сенату, видані очевидно також в порозумінню з варшавським міністерством просвіти.

I. Зарядження Краєвої Шкільної Ради.

1. Проти українського учительства.

В міру того, як почала поширюватися польська окупація Східної Галичини, почала Краєва Шкільна Рада, яка в марті 1919 вернула з Кракова до Львова, заво-

дити в імени польської держави новий лад в области народнього шкільництва. Сей лад звертався в першій мірі проти українського учительства і української школи.

Одним з перших актів сього роду було усунення 4 автономних членів Українців Краевої Шкільної Ради, які відмовилися зложити приречення польській окупаційній власти.

Яким духом була перенята Краєва Шкільна Рада супроти українського народу, свідчить відозва делеґата польського міністерства віроісповідань і просвіти і президента Краевої Шкільної Ради п. Цолля „До учителів і учительок польської народности, занятих в початкових, середніх і фахових школах на области давної Галичини“ („Дзеннік ужендови“, ч. 2 з 11. марта 1919).

Президент Краевої Шкільної Ради уважає очевидно Східну Галичину власністю польської держави, а український нарід сього українського краю, який не хоче піддатися під панування Польщі, ворогом польської держави. В сім дусі він пише: „Ще не обняли польської держави постійні границі, а вже вороги обпали її довкола сильним натиском, і вдираються в її оселі.“ Так пише високий урядник польської держави, яка власне сама напала на українську Східну Галичину!

Далі розвиває президент Краевої Шкільної Ради думку, що в польській державі повинен панувати прінціп „Suum cuique“ („Віддай кождому, що йому належиться“), прінціп, по якому „кождий Поляк в значінню державної приналежности“ повинен бути рівний перед правом.

Одначе — пише президент Краєвої Шкільної Ради — „се очевидно не відноситься до осіб і ґруп, які не почуваються до ніяких обовязків супроти Польщі, бачуть в Польщі чужий для себе державний орґанізм і хотять осягнути для себе окрему державність або прилучитися до инших держав. Вони не є польськими громадянами, отже їх можна трактувати тільки як чужинців, на основі міжнароднього права, з усіми додатніми і відєм-

ними наслідками його приписів. Полишаю при тім очевидно протидержавні вчинки, які підпадають під приписи карних кодексів."

Отже українська Східна Галичина має належати до Польщі, але українське населення сього краю не повинно мати в Польщі ніяких прав, воно повинно бути трактоване як чужинці. Фраза про міжнародне право, якою прикрасив п. Цолль сей свій вивід, була очевидно брехнею. Як показали дальші події, польське правительство взагалі і зокрема Краєва Шкільна Рада трактують українське населення Східної Галичини як ворогів польської держави.

Ся тенденція виявилася в цілім ряді розпорядків Краєвої Шкільної Ради, до яких прийдемо низше, і на „першім від прилучення Галичини до Польщі" [1] засіданню Краєвої Шкільної Ради дня 3. червня 1919. Се засідання описує „Дзеннік ужендови" ч. 5 з 1919 і з нього беремо наші відомости.

І так президент Краєвої Шкільної Ради п. Цолль, висловившися в крайне обидливих словах про українське правління, „повідомив зібраних, що Краєва Шкільна Рада видала ряд заряджень, які мають за ціль головно негайне отворення польських шкіл і усунення зі шкіл всіх учителів, які за українського правління допустилися каригідних учинків, до них заохочували або брали в них участь".

Тим самим духом були переняті всі зібрані. „Дзеннік ужендови" ось як передає їх думки: „Треба ствердити теперішній стан, покарати злочинців і зараз усунути їх з правління і школи . . . Власть треба виконувати поки-що без Українців, хоч для них, бо ті, що мають провід, показали, що не вміють правити . . . Аж після пацифікації буде час на угоду, але не з тими, які викликали катастрофу."

---

[1] слова „Дзенніка Ужендого", які свідчать, що Поляки трактують Східну Галичину як часть Польщі!

Далі характеризує настрій сього зібрання Краєвої Шкільної Ради отся резолюція: „З кождим днем появляються що-раз сумнійші відомости про жорстоке, варварське поведення т. зв. українських властий з польським населенням. Між убитими й катованими знаходяться ученики, учителі і професори Поляки. Краєва Шкільна Рада не може в своїх нарадах поминути сього мовчанкою, отже висловляє почесть тим учителям і ученикам, які оставши на місци, не вважаючи на муки і переслідування, стояли непохитно при польськім прапорі і витревали. Рівночасно висловлює Краєва Шкільна Рада переконання, що як доси так і далі польське учительство і польська молодіж витревае при своїх обовязках, як взагалі, так особливо на своїх окраїнних позиціях“ (значить на українській землі!).

Правительство Західно-Української Народної Республики в цілім ряді офіціяльних заяв і документів виказало, що всі польські твердження про жорстоке поведення українських властий з польським населенням є неправдиві. Такі твердження польської сторони призначені з одного боку для заграниці, з другого-ж на те, щоб підбурити Поляків до жорстокостий супроти українського населення й оправдати ті жорстоквоти.

З сього становища треба оцінювати й висше подані наради й ухвали Краєвої Шкільної Ради. Говорення про „українські злочини“ і „українських злочинців“ є з одного боку брехнею, з другогож боку покришкою, щоб оправдати окупаційний режім Польщі супроти цілого українського населення і зокрема супроти українського учительства, режім, який є одним страшним злочином.

Фактом є, що весь український нарід під проводом свого правительства виступив в обороні Східної Галичини перед польською інвазією. І фактом є, що польські власти власне сю оборонну акцію українського народу проти польського наїзду вважають злочином і карають

весь український нарід за сей злочин винищуванням, якого тільки блідий образ можуть дати наші описи.

Тепер погляньмо, які кари наложила Краєва Шкільна Рада на українське учительство. Про се говорить розпорядок Краєвої Шкільної Ради з 31. мая 1919 ч. 143 (пр. „Дзеннік Ужендови" ч. 5 з 1919, стор. 67—72). Ось постанови сього розпорядку:

„I. Директорів і учителів шкіл усіх катеґорій як також окружних шкільних інспекторів на визволених (в дійсности на завойованих!) східних областях треба зачислити до отсих ґруп:

А. Таких, що відмовилися від обіту вірности українським властям і тому не побирали платні або зачетів з українських жерел і способом виразним або здогадним не вступили до служби до тих властий, правительство Польської Республики є готове приняти в службові відносини, які вязали їх до 1. падолиста 1918 з бувшою австрійською монархією зглядно з бувшою Галичиною і виплачувати їм повні поборн від тоді на основі давнійших і тепер в польській державі обовязуючих приписів, коли зложать на основі власного вибору обіт або приречення перед найблизшим начальником або перед одним з комісарів Краєвої Шкільної Ради по сій формі:

а) Службовий обіт:

„Обітую польській державі вірність і послух і прирікаю, що з цілою точністю й совісністю буду берегти обовязуючі закони і зарядження, що буду сповняти обовязки мою уряду безсторонно і безкорнсно і буду уникати всего, що могло би принести шкоду польській державі і приниження станови, до якого належу. — Так обітую."

б) Службове приречення:

„Складаю приречення, що відповідно до обовязуючих законів і приписів буду в інтересі цілого населення вірно й пильно сповнювати обовязки звязані з займаним службовим становищем. — Так прирікаю."

Крім приписаного обіту або приречення мають сі функціонарі письменно заявити, що готові зложити службову присягу, коли-б сього зажадало міністерство віроісповідань і просвіти в Варшаві.

Б. Натомість усім тим, які зложили обіт вірности ворожим до нас властям, брали від них плату і тим самим увійшли в

службові відносини до них, треба в основі відмовити всяких виплат зі скарбу польської держави.

Одначе вони можуть бути приняті в ряд функціонарів польської республики під отсими умовами:

1. Мусять перед комісарями Краєвої Шкільної Ради вияснити і оправдати, длячого зложили присягу або обіт на вірність українським властям. Оправдання буде вистарчаюче, коли його таким признають комісарі Краєвої Шкільної Ради. Оправдуючими причинами можуть бути: приналежність до української народности, а в осіб польської народности виїмкове і примусове положення, — і т. п.

2. Комісарі Краєвої Шкільної Ради будуть обовязані на основі слідства і ухвали, принятої більшістю голосів, письменно ствердити, що ті особи не допустилися такого вчинку, яким виявили ворожий настрій до польської народности і польського населення: До таких вчинків належать прим. рабункові напади і насильства, знущання над польським населенням, зневажування польських церков, історичних памяток або творів штуки, нищення шкіл або їх маєтку[1] і т. п.

3. Мусять зложити обіт або приречення по нормі, поданій висше під А, одначе з додатком:

„Рівночасно заявляю, що відкликаю всякі обіти вірности, які я зложив українським властям, і зобовязання, які я приняв супроти них; крім того заявляю, що я готов на кождий зазив зложити службову присягу польській державі, коли сього зажадає міністерство віроісповідань і просвіти в Варшаві.“

Після сповнення тих трьох умов ті, які зложили приписаний обіт або приречення разом з додатковою заявою, поданою під 3., можуть обняти службу, яку сповняли перед 1. падолиста 1918 в бувшій австрійській державі і мають право до поборів на основі обовязуючих приписів, одначе аж від часу, від коли зложили обіт або приречення польській державі, і за час, за який не одержали поборів з українських жерел. Сей речинець означать комісарі Краєвої Шкільної Ради.

В. Всіх тих, що не підходять під умови А. і Б., треба зачислити до ґрупи В., себто до таких осіб, які не можуть бути публичними урядниками або учителями в польській Республиці.

II. Про зачислення директорів, учителів і інспекторів до

---

[1] Звертаємо увагу, що вичислені тут вчинки підпадають під карві закони і на кого з Українців можна було кинути хоч тінь підозріння в таких вчинках, тим „заопікувалися“ польські військові власти так, що він певне не міг старатися за учительську (чи яку иншу) посаду, бо сидів у вязниці або в таборі для інтернованих або був уже небіщик.

одної з висше поданих трьох ґруп А. Б. В. рішає комісія, зложена з трьох комісарів Краєвої Шкільної Ради, всіх трьох Поляків, а саме: місцевий староста (предсідатель окружної шкільної Ради) або його заступник, окружний шкільний інспектор і найстарший літами директор середної школи або учительської семинарії або місцевої народної школи найвисшої катеґорії.

Коли-б один з них не був Поляк або був підозрілий або скомпромітований під політичним оглядом, два инші доберуть на його місце тимчасово третього комісаря Поляка; в сім випадку бувби вказаний вибір римо католицького священника.

Така комісія Краєвої Шкільної Ради має бути утворена в кождім повітовім місті. Від її рішення, яким зачислиться директорів, учителів і інспекторів до одної з трьох ґруп А. Б. В., нема відклику."

Дальша постанова розпорядку відноситься до родин директорів, учителів і інспекторів на випадок, коли-б голови родини не було на місци. Сі родини треба також на основі поведення голови родини поділити на ґрупи А. Б. В. і тільки першим двом ґрупам виплатити побори.

В кінці також емеритів і емериток, вдів і сиріт по учителях ділить розпорядок на такі самі ґрупи А. Б. В. і тільки першим двом признає дальше виплачування емеритури. Одначе коли-б такі особи з ґруп А. і Б. хотіли одержати підвисшення емеритури на основі нових польських законів, мусять зложити обіт вірности польській державі.

Сей розпорядок Краєвої Шкільної Ради є очевидно обчислений на викинення всего українського учительства з учительської служби і тим самим на знищення українського народнього і середнього шкільництва.

Всі українські учителі і учительки зложили очевидно присягу українській державі, отже тим самим не могли вони бути зачислені до ґрупи А.

Переходимо до ґрупи Б. Тут треба було оправдати свою службу українській державі і одержати від комісії свідоцтво, що дана особа не виявила „ворожого настрою супроти польської народности і польського населення".

Отже перше всего Українець мусів перенести моральне упокорення, оправдуючися, длячого він служив своїй національній державі! І се тоді, коли Польща зовсім не має суверенної власти в Східній Галичині.

Та допустім, що Українець перейшов те упокорення.

Допустім також, що установлена Краєвою Шкільною Радою Комісія, вложена з трьох Поляків, не закинула йому „ворожого настрою супроти польської народности і польського населення“.

Чи тоді вже учитель Українець міг одержати учительську посаду? Ні! Ще ждало його нове моральне упокорення. При службовім приреченню він мусів зложити ще додаткову заяву, що відкликає присягу зложену українській державі і готов кождої хвилі зложити присягу польській державі.

Такої заяви не міг зложити Українець. Відкликати присягу, вложену українській державі, значило потоптати свої найсвятійші почування. А заявити готовість зложити присягу польській державі, значило, допуститися зради на власнім краю і народі, бо зрадою власного краю і народу булоби згодитися стати слугою польської держави тоді, коли державна будучність рідного краю ще не рішена і коли є ще надія осягнути для свого краю і народу державну незалежність.

Отже такої заяви, — повторяємо — не міг зложити Українець, — що признало опісля само польське правительство, зносячи домагання такої заяви. А не могучи зложити такої заяви, не міг бути принятий до служби. Значить, Краєва Шкільна Рада видала свій розпорядок з виразним обчисленням, що сим усуне зі школи все українське учительство.

Тепер придивімся комісіям, які мали рішати про се, чи учитель Українець „виявив ворожий настрій супроти польської народности і польського населення“ чи ні, отже чи є гідний чи ні бути урядником польської держави.

Ся комісія складається з трьох Поляків. Коли зважимо, що Українці Східної Галичини боронили свій край перед польським наїздом, а Поляки бажали прилучення Східної Галичини до Польщі, то ясно стане, що така польська комісія не могла бути безсторонна. Зрештою якби навіть трапився член комісії, прихильнійше настроєний до Українців, то він був би з комісії усунений, бо розпорядок наказував усувати з комісії Поляків, „підозрілих або скомпромітованих під політичним оглядом". Отже в комісії могли засідати тільки рішучі вороги українського народу і його змагань до власної держави.

На основі яких даних вони мали судити українського учителя?

Очевидно не на основі каригідних вчинків, які для приміру наводить розпорядок (рабунки, насильства і т. п.), бо — як уже вказано, — за найменше підозріння за такі вчинки ішов Українець як не просто під розстріл або на шибеницю, то до вязниці й перед суд або до табору інтернованих, отже не мав нагоди ставати перед комісією Краєвої Шкільної Ради.

Перед сею комісією могли ставати тільки українські учителі, яким ніяких каригідних учинків польські власти не могли закинути. Але вони стояли вірно при українській державі, на яку напала Польща. А комісія Краєвої Шкільної Ради представляла власне ту Польщу, яка простягнула свою грабіжницьку руку по Східну Галичину. Така комісія не могла бути безсторонним суддею, тут Поляки були суддями у своїй власній справі, судили українських учителів за те, що ті були ворогами польського наїзду на їх рідний край. Чи не ясно, що така комісія кождого, хто був ворогом польського наїзду на українську землю, вважала „ворогом польської народности і польського населення"?

В кінці треба звернути увагу на те, що комісії Краєвої Шкільної Ради мали видавати рішення, від яких

не було відклику. Отже ще одна причина більше до рішень безвідповідальних, самовільних і мстивих.

Зрештою комісії в своїм урядуванню пішли ще значно далі ніж приписувала Краева Шкільна Рада, і кожда „очищувала“ як могла свій повіт з українського учительства.

І так окружна шкільна Рада в Богородчанах зарядженням з 14. червня 1919 просто усунула зі служби всіх учителів, які служили за українських властий. По що переводити доходження, приписані розпорядком Краевої Шкільної Ради з 31. мая 1919, — коли далеко простійше викинути зі школи всіх учителів Українців!

Комісія в Надвірній зажадала від українських учителів письменного оправдання, чому вони служили українській державі, а також свідоцтва, виставленого двома свідками, з яких один мусів бути Поляк, що вони не зробили нічого на шкоду польської народности і польського населення. Аж після сього мали початися дальші доходження.

Окружний шкільний інспектор в Дрогобичи всі тимчасові українські учительські сили просто повикидав зі служби, мотивуючи се тим, що вони були приняті тільки тимчасово і тепер не є потрібні.

Богато комісій для упокорення учителів Українців казало переслухувати їх молодшим учителям Полякам, які були їх підчиненими. Так прим. директора Гайдукевича, старого і заслуженого педаґоґа, мав з припоручення комісії у Львові переслухати один з наймолодших учителів Поляків з його школи. Дир. Гайдукевич відмовився від такого переслухання.

Члени комісій були рівночасно членами ріжних польських орґанізацій, заложених для „оборони польськости Східної Галичини“; як члени сих орґанізацій збирали вони „докази ворожого настрою“ українських учителів до Поляків, щоб послужитися тими доказами в комісіях.

Так одна така орґанізація у Львові, якої головою є ксьондз Зайховскі, член львівської окружної шкільної Ради, розіслала відозви з 27. марта 1920, в яких взиває Поляків шукати „доказів“ проти українських учителів, бо инакше „львівському повітови як і иншим повітам Східної Малопольщі грозить залив українськими учителями“.

Ми навели тільки кілька примірів, як комісії Краєвої Шкільної Ради працювали „проти заливу Східної Галичини українськими учителями“. Так працювали всі комісії, зачисляючи українських учителів до ґрупи В., себто до ґрупи, яка на могла бути принята до служби, або просто викидаючи їх зі служби без всяких доходжень.

Що Краєва Шкільна Рада, видаючи розпорядок з 31. мая 1919, знала, що робить, — про се найліпше свідчить признання президента Краєвої Шкільної Ради п. Цолля в урядовій публікації „Кроніка Ради Школьней Крайовей за лята 1916 — 1919“. На ст. 129. п. Цоль пише про той розпорядок: „В хвилі видання сього розпорядку Краєва Шкільна Рада здавала собі справу з його недостач, неминучих серед поспіху, з яким треба було ділати, і тому вважала його вже тоді зарядженням тимчасовим, яке пізнійше мусітиме підлягти зміні. І справді показалося, — що передвиджувано, — що комісії не все поступають одноцільно і справедливо і з конечною в таких справах обережністю“.

Коли сам президент Краєвої Шкільної Ради видає таке свідоцтво свому розпорядкови, то се в польських відносинах треба вважати знищуючою самокритикою.

Розпорядок Краєвої Шкільної Ради з 31. мая 1919 вийшов у часі самого розгару польських окупаційних орґій в Східній Галичині, коли все українське життя було розбите.

Тому українські орґанізації аж з початком вересня 1919 предложили президентови Краєвої шкільної Ради

меморіял, який виказував незаконність зі становища міжнародного права і свідомо руйнуючий українське учительство й українську школу характер того розпорядку. Меморіял домагався між ин., щоб польська окупаційна власть: 1. не домагалася від українських учителів зложення обітів польській державі, а тільки приречення совістного сповнювання обовязків; 2. усунула комісії, утворені для поділу українського учительства на відомі три ґрупи; 3 звільнила безпідставно інтернованих та увязнених українських учителів; 4. покликала безправно усунених українських учителів до служби і виплатила їм задержаві побори і додатки.

Краєва Шкільна Рада очевидно комісій не знесла а тільки розпорядком з 7. вересня 1919 ч. 253 пр. допустила відклик від рішення комісії до Краєвої Шкільної Ради. Ся формальна уступка не богато змінила в положенню українських учителів. Доси комісія без відклику викидала їх зі служби, а від тепер їх відклики спокійно лежать в бюрах, доки польським властям захочеться, а вони остають тимчасом без служби, засуджені на голодову смерть.

Очевидно, таким полагодженням їх домагань годі було Українцям вдоволитися. Ще таки в вересни 1919 вибралася знов депутація до Краєвої Шкільної Ради.

І знов польська окупаційна власть про людське око ніби змякшила свій режім. Варшавське міністерство віроісповідань і просвіти розпорядком з 4. жовтня 1919 ч. 18.403 знесло домагання обіту польській державі і відкликання присяги зложеної українській державі, вважаючи вистарчаючим зложення службового приречення.

Одначе комісії далі поступали так, як коли-б сього міністеріяльного розпорядку не було. Так в Снятині 26. жовтня 1919 зголосилося 57 українських учителів зложити службове приречення. Одначе староста зажадав від них відкликання присяги українській державі і зложення обіту польській державі. Коли-ж вони, покликуючи-

ся на згаданий міністеріяльний розпорядок, відмовилися, староста за кару причислив їх до ґрупи В, себто до тих, які не можуть бути приняті до служби.

Се-один з богатьох примірів.

Тепер киньмо оком на долю українського учительства. З мущин богато пішло до української армії, так що в учительській службі остали переважно учительки.

Колиж польські війська заняли Східну Галичину, часть українських учителів відійшла з українською армією на Придніпрянську Україну, часть була в военнім полоні, часть (учителів і учительок) польські власти інтернували. Осталася невеличка часть на волі, яку комісії Краєвої Шкільної Ради переважно зачисляли до ґрупи В., себто до тих, які не можуть бути приняті до служби.

Меморіяли й депутації українських орґанізацій нічого не помагали. Польські власти обіцювали розглянути справу, тай на обітниці кінчилося. Найліпший доказ, що депутації й доси ходять до польських властий, бо положення українського учительства й української школи не змінилося.

Про дві депутації в вересні 1919 ми вже згадували. В жовтні 1919 знов була депутація. — 20. падолиста 1919 вручено президентови Краєвої Шкільної Ради меморіял. — 21. лютого 1920 вручено меморіял делеґатови польського міністерства віроісповідань і просвіти п. Собінському. — 4. марта 1920 подано знов реферат з представленням фактів надужить. — 18. марта 1920 подано виказ нових надужить. — 27. марта 1920 предложено знов меморіял. — 2. цвітня 1920 явилася в делеґата Собінського депутація зїзду делеґатів окружних відділів українського учительського товариства „Взаїмна поміч“. Ся депутація між ин. ствердила, що в тім часі ще коло 300 учителів і 10 інспекторів, яким не можна закинути

ніякої вини, знаходиться без служби. — 8. липня 1920 внесено знов меморіял. — 30. липня 1920 предложено новий спис учителів, непринятих до служби. — 3. вересня 1920 була делеґація у польського міністра просвіти Ратая.

На сім поки-що вривається ряд українських депутацій і меморіялів в справі українського учительства і української школи.

В кінці зазначимо, що маємо певні відомости про над 150 випадків неприняття до служби і переслідування (арештування, інтернування і т. п.) українських учителів, яким не можна закинути ніякої вини.

2. Стан українського шкільництва.

Висше представлені зарядження Краєвої Шкільної Ради проти українського учительства вже самі говорять і про стан українського шкільництва. Без українського учителя нема української школи. Польський учитель в українській школі є не учителем, а жандармом, який має помагати иншим польським властям держати українське населення в руках і польщити. А без української школи нема для українського молодого покоління науки і просвіти. В польській школі українська дитина, коли й буде до неї принята, зустрічає як в учителях так і в учениках окруження крайне вороже до всего, що українське, окруження, в якім вона виставлена на переслідування і на наругу над всім, що для неї святе.

Отже недопущенням українського учительства до служби польське правительство нищить українську школу, а нищенням української школи нищить змогу науки і просвіти для українського молодого покоління.

Тепер представимо справу в окремих катеґоріях шкіл.

А. Народні школи. Українські учителі були азняті передовсім в українських школах. Отже ясна

річ, що з усуненням українського учительства зі служби українські народні школи переважно не функціонують. Так загал українського сільського населення остає зовсім без народньої школи.

Де до українського села прийде учитель Поляк, там першим його ділом є перемінити українську школу на польську. В сім помагає йому окружна шкільна Рада, якої предсідателем староста, шеф політичної адміністрації повіту. В сій справі староста поступає дуже просто: приказує громадській раді перемінити українську школу на польську. Для приміру наведемо приказ окружної шкільної Ради в Рогатині з 8. падолиста 1919, ч. 988, виданий до громадської управи в Стратині; він звучить: „Поручається громадській управі, щоби предложила негайно справу громадській раді і перевела ухвалу, що громада бажає собі знесення української викладової мови в школі і заведення польської.“

В тих містах і місточках, де побіч польських народніх шкіл істнували також українські, функціонують тільки польські школи, а українські замкнені. Прим., в Яворові староста заявив депутації українських родичів, які домагалися отворення тамошньої української школи, що для українських дітий окремої школи не треба, і наказав оголосити в українській церкві, що українські родичі мають під загрозою кари посилати дітий до польської школи.

У Львові істнує всего на всего одна міська народня школа з українською викладовою мовою (школа ім. Маркіяна Шашкевича). Сю школу польські власти посоромилися замкнути, але за те усунули з неї українських учителів і заступили польськими, які відносяться ворожо до українських дітий. Українські родичі висилали до польських властий цілий ряд депутацій, які все чули ті самі заяви: що справу розслідиться і що потрібно зарядиться. Остання така депутація, про

яку маємо відомість, була 16. жовтня 1920 у делеґата варшавського міністерства просвіти п. Собінського. П. Собінський, вислухавши представлення делеґації, удав здивованого, що доси ще не переведено в школі потрібних змін, і обіцяв „розглянути справу й видати потрібні зарядження“...

Де в місті або місточку істнувала українська приватна школа, там шкільні власти її замикають. Так само заборонюють закладати нові українські приватні школи. Для приміру наведемо замкнення української приватної школи в Золочеві і заборону заложення української приватної школи в Станиславові на передмістю „Гірка“.

Б. Середні школи. Як відомо з попереднього представлення, мали Українці під австро-польським пануванням в Східній Галичині всего пять ґімназій йані одної середньої школи иншого типу.

Заки в сих пяти ґімназіях можна було знов почати науку, треба було побороти численні перешкоди, ставлені польськими властями головно в формі переслідувань українських учителів. Крім того прим. у Львові будинок української ґімназії доси занятий польськими властями.

Ще більші перешкоди ставлять польські власти приватним українським ґімназіям. Через реквізицію шкільних будинків (Рогатин, Яворів, Городенка), арештування, інтернування і конфінування учителів не можна було на ново отворити всіх українських приватних ґімназій. Крім того знаходяться вони також в важких матеріяльних умовах: їх маєток знищено підчас війни, а українське громадянство знаходиться в такій нужді, що не в силі їх удержати.

Перед війною українські приватні ґімназії одержували також підмоги (хоч невеликі!) з публичних фондів. Як ся справа представляється тепер видко з сього факту: Краєва Шкільна Рада дістала від варшавського міністерства просвіти 1,100.000 польських марок на під-

могу приватних шкіл в Галичині. З того Краєва Шкільна Рада взяла 1,080·000 марок на польські школи, а з українських шкіл дістала ґімназія в Рогатині мов на сміх 20.000 марок. На сій основі польське правительство ще готово хвалитися, що підпомагає українські приватні школи!

Нові українські приватні середні школи польські власти забороняють закладати; для приміру наведемо заборону заложення українського учительського семинаря в Стрию.

В кінці, на скільки українська молодіж хоче користати з польських середніх шкіл, зустрічають її великі трудности і упокорення. В польській ґімназії в Стрию приняття ученика-Українця було залежне від того, чи за ним заявляться ученики-Поляки В инших польських ґімназіях ученик-Українець мусів виказатися свідоцтвом двох учеників-Поляків, що він є льояльний супроти польського народу і держави. Що в самій школі жде учеників-Українців тенденційно-строгий режім, шикани і вороже відношення до того, що для його національних почувань є святе, — сього не треба додавати. Учителів-Українців з польських середніх шкіл поусувано; науку греко-католицької релігії й української мови знесено.

II. Усунення українських студентів з львівського університету й инших шкіл.

Права, які мали Українці в львівськім університеті, ми представили висше.

Польська окупаційна власть всі сі права знесла і одним почерком пера викинула з львівського університету не тільки українських професорів і доцентів, але також українських студентів.

Що-до українських професорів і доцентів, то часть їх опустила край, хоронячися перед переслідуваннями польських властий, часть інтерновано, а решту усунено

з університету таким способом, що зажадано від них зложення присяги вірности польській державі.

Що-до українських студентів, то ректорат львівського університету в оголошенню з 16. серпня 1919 р. ч. 2221 заявив, що до львівського університету можуть бути приняті тільки громадяни польської держави, при чім мужчини мають також виказатися сповненням обовязку військової служби в польськім війську.

Се зарядження поновляє ректорат львівського університету з початком кождого семестра: поновив його також біжучого зимового семестра 1920/1921.

Таке саме зарядження видає кождого семестра ректорат львівської політехніки і управи инших висших шкіл.

Таким чином Українець, щоб бути принятим до львівського університету (або иншої висшої школи) мусів би зложити декларацію, що він уважає себе громадянином польської держави і відбути військову службу в польськім війську, значить: допуститися національної зради супроти власного народу.

Проти зарядження ректорату львівського університету і політехніки звернулися орґанізації українських студентів і українського громадянства і до самих ректоратів і до Міністерства просвіти в Варшаві, а крім того всі українські товариства вислали в липні 1920 р. меморандум до президії Мирової Конференції і до президії Союза Народів. Очевидно — все даром!

Рівночасно польські власти ставлять перешкоди виїздови української молодіжи на заграничні університети, не даючи паспортів. Зрештою студії за границею з огляду на великі кошти є можливі тільки для одиниць.

Не могучи добитися для своєї молодіжи вступу до львівського університету, українське громадянство хотіло зорґанізувати для неї приватні університетські курси. Одначе тут зустрілося з забороною польського правительства.

Українське „Наукове Товариство ім. Шевченка“ у Львові було зорґанізувало приватні університетські курси в обемі 4 факультетів. Одначе ґенеральний делеґат польського правительства для Галичини рішенням з 27. вересня 1919 сі курси заборонив.

Тоді такі самі курси хотіло зорґанізувати „Товариство наукових викладів ім. Петра Могили“ у Львові, одначе так само зустрілося з забороною польського правительства. Внесений 21. падолиста 1919 рекурс до міністерства внутрішніх справ у Варшаві остав без відповіди.

В марті 1920 р. оголосив такі університетські курси старинний український „Ставропигійський Інститут“, який ще від польських королів мав привілей удержувати висшу школу. Та сі курси 9. марта 1920 розігнала поліція. Протест проти сього насильства, висланий 12. цвітня 1920 до Президента Польської Республики, остав без відповіди.

В кінці для характеристики тактики польського правительства треба згадати, що коли воно так безоглядно замикає українській молодіжи вступ до університету і инших висших шкіл, то рівночасно робить собі перед заграницею рекляму, ніби воно особливо дбає про українську університетську молодіж.

Так з початком вересня 1919 появилася була польська офіціяльна відомість, що польське правительство має заложити український університет у Львові. Коли проти сього піднявся протест на однім польськім публичнім зібранню 26 вересня 1919, соймовий посол Бриль пояснив, що польське правительство зовсім не думає закладати українського університету, а тільки пустило в світ таку відомість в тій цілі, щоб польський премієр Падеревський, який старається в Парижі про прилучення Східної Галичини до Польщі, міг покликатися на ту відомість як на доказ, що Польща найліпше подбає про потреби українського населення.

Тому й не треба ухвалювати протесту, бо се утруднило би акцію Падеревського.

Як-раз через рік, в осени 1920, польська преса знов принесла відомість, що польське правительство думає заложити український університет (поки-що тільки з юридичним факультетом) в Станиславові. Ціль сеї відомости очевидно така сама як попередньої.

* *
*

Наше представлення про винищування українського шкільництва польським окупаційним режімом закінчимо такою самою увагою, якою ми його розпочали. Польське правительство хоче спинити розвиток української національної культури, української національної свідомости, хоче зіпхнути український нарід до стану темної маси без власної інтеліґенції. Є се один зі способів, який має забезпечити Польщі панування над Східною Галичиною.

Зміни в сій области, — як се доказує вся історія польського панування над українським народом, — не є можливі, доки доля українського народу залежатиме від Польщі. Тільки визволення Східної Галичини зпід польського панування може запевнити українському народови свобідний розвиток його духових сил.

VII.

Польська кольонізація Східної Галичини.

Найбільше пляновим і найбільш успішним способом винищення українського населення Східної Галичини і спольщення її є польська кольонізація сього українського краю. Вона має довершити те діло, яке перед віками розпочали польські королі-завойовники Східної Галичини: стерти з лиця сеї землі її український характер і сим забезпечити її приналежність до Польщі.

1. Національний характер землеволодіння в Східній Галичині.

Коли б хто зовсім не знав історії Східної Галичини, то національний характер землеволодіння в сім краю сказав би йому, що се мусить бути український край, який у середніх віках підпав польському завоюванню.

Типовою формою середньовічного завоювання було, що племя завойовників забирало в підбитого племени землю. Ся земля переходила в володіння знатних родів племени завойовників, а підбите племя остало рабами, які обробляли сю землю для нових панів.

Сліди такого завоювання вбереглися доси на всіх тих українських землях, які на протязі історії завоювала Польща і на яких панувала аж до свого упадку при кінці XVIII віку. На всіх сих землях дрібна земельна власність знаходиться в руках туземного українського населення, а велика земельна власність в руках Поляків, нащадків колишніх польських завойовників.

Сі сліди польського завоювання особливо виразно збереглися з Східній Галичині, яка найшвидше з усіх українських земель підпала під завоювання Польщі і для якої упадок Польщі не був упадком польського

панування, бо Австрія, заволодівши Східною Галичиною, оставила в ній панування польської шляхти.

Таким чином землеволодіння в Східній Галичині поділене під національним оглядом різко на дві ґрупи: дрібна земельна власність знаходиться в руках українського селянства, велика земельна власність в руках польських дідичів.

2. Стан землеволодіння в Східній Галичині.

Простір Східної Галичини (без столиці Львова) виносить 5,520.335 га.

I. Велика земельна власність. З сього припадає на велику земельну власність 2,089.853 га, себто 37·8% або майже $^2/_5$ простору цілого краю. Ся велика земельна власність належить до 2213 власників, з яких 1961 є особами фізичними, а решта особами правними.

II. Дрібна земельна власність. Решта простору, яка творить власність селянську, а також парохіяльну, шкільну, громадську і міську, виносить 3,440.479 га, себто 62·2% або мало що над $^3/_5$ простору цілого краю. Сей простір належить до 649.913 власників.

III. Розклад дрібної земельної власности. Простір господарств, з яких складається дрібна земельна власність, виносить:

Господарства		до	0·5	га	творять	6·5%
„	від 0.5	„	1		„	15·6%
„	„ 1	„	2	„	„	23·5%
„	„ 2	„	5	„	„	37·2%
„	„ 5	„	10	„	„	14·4%
„	„ 10	„	20	„	„	3·7%
„	„ 20	„	50	„	„	0·7%
„	„ 50	„	100	„	„	0·2%

Коли переведемо оцінку сих господарств з огляду на їх здібність до життя й розвитку, то одержимо такий образ:

Господарства, які займають менше ніж 2 га простору, треба вважати абсолютно нездібними до життя й розвитку; сі абсолютно нездібні господарства творять 42·6% усіх сільських господарств.

Одначе не богато більше здібними є господарства від 2—5 га; сих господарств є 37·2%.

Таким чином господарства, які в більшій або меншій мірі не є здібні до життя й розвитку, творять 79·8%, себто $^4/_5$ всіх сільських господарств.

В останній $^1/_5$ части головний контиґент творять господарства типу малих; їх є 14·4%.

На господарства більші, від 10—20 га, припадає всего 3·7%.

Число господарств від 20—50 га (0·7%) і від 50—100 га (0·2%) таке зникаюче, що не має більшого господарського значіння.

Отже на 649.913 дрібноземельних власників у Східній Галичині є 421.646 себто 79·8% або $^4/_5$ таких, яких господарства не є здібні до життя й розвитку.

Крім сього є в Східній Галичині коло 80.000 родин зовсім безземельного сільського пролетаріяту.

3. Проблєма земельної реформи у Східній Галичині.

А. Під господарським оглядом наведені числа говорять, що в Східній Галичині є понад 500.000 родин, занятих управою землі, які не мають підстави господарського істнування і розвитку. В дійсности число таких родин доходить до 600.000 себто, числячи по 5 осіб на родину, до 3,000.000 осіб. Щоб уможливити сим трьом міліонам населення господарське істнування і розвиток, треба наділити їх землею, обертаючи на сю ціль велику земельну власність.

Ся велика земельна власність виносить, як уже подано, 2,089.853 га. Одначе на ріжні роди управи припадає з сього тільки менша часть, а саме 198.488 га; решта припадає головно на ліси (1,162.256 га), далі на

озера, стави і мокряки (15.305 га), на під будівельні ґрунти (5484 га) і на ріжні неужитки (15.290 га).

Таким чином на ціли земельної реформи можна ужити з великої земельної власности тільки 891.488 га, себто ту часть, яка припадає на ріжні роди управи. Ліси, озера, стави і т. п. перейшли би на власність держави.

Отже земельний фонд на ціли земельної реформи в Східній Галичині виносивби коло 900.000 га. З нього треба наділити землею до 600.000 селянських родин або три міліони населення.

З сього бачимо, що запас землі, який може бути ужитий на земельну реформу в Східній Галичині, є в порівнанню з запотребуванням невеликий, що робить проблему земельної реформи нелегкою[1].

В кождім разі треба ствердити, що в Східній Галичині нема місця на кольонізацію зпоза границь краю, бо запас землі не вистане навіть на обділення потребуючого місцевого населення. Така кольонізація означалаби господарську руїну трьох міліонів місцевого сільського населення і цілого краю.

Б. Під національним оглядом. Ужиття великої земельної власности в Східній Галичині на ціли земельної реформи в користь безземельного і малоземельного місцевого селянства малоби той наслідок, що польське землеволодіння в краю майже зовсім зникло би, а українське скріпилося би, бо земля польських дідичів перейшла би до українських селян.

Таким чином акт соціяльної справедливости — земельна реформа в користь селянства — був би рівночасно актом національної справедливости: земля віді-

---

[1] Признають се і польські автори, прим. Здзіслав Людкевич, професор Головної Школи господарства в Варшаві, в праці „Політика аґрарна“ (Варшава 1919) і Тадеуш Бжескі, професор університету в Познані, в праці „Матеріали статистичне до справи рольней“ (видання „Справа рольна“, том I, Варшава 1920).

брана перед віками українському народови польськими завойовниками, перейшла би знов у руки свого правного власника — українського народу.

4. Польські пляни що-до Східної Галичини.

Замість земельної реформи-кольонізація.

Тому, що Східна Галичина є український край, заселений українською народньою масою, політичні, соціяльні і господарські реформи, які лежать в інтересі широких народніх мас краю, йдуть рівночасно по лінії українських національних інтересів.

І навпаки, тому, що Поляки в Східній Галичині — нащадки колишніх польських завойовників — хотять далі вдержатися на становищі володарів краю, ті самі політичні, соціяльні і господарські реформи звертаються проти їх панування в краю.

Сей конфлікт між інтересами місцевого населення і інтересами польського панування дуже ярко виступає також при земельній реформі.

Польща, як відомо, стоїть на тім, що Східна Галичина повинна творити часть польської держави. Тимчасом земельна реформа усунула би історичну і доси найсильнійшу підставу польського панування в Східній Галичині: польських великоземельних власників.

Польща знає, що доки Східна Галичина буде українським краєм, доти її панування в сім краю не буде певне. Силою оружя, при матеріяльній допомозі і політичній санкції антанти, Польща могла завоювати Східну Галичину і може якийсь час держати її під своїм пануванням. Одначе ніяка сила оружня не зможе вирвати українському народови Східної Галичини його національної душі, заставити його зректися ідеї національної незалежности у власній національній державі, признати свою завойовницю — Польщу — своєю вітчиною.

Тому Польща, завоювавши Східну Галичину, хоче

використати своє хвилеве панування на те, щоб відібрати краєви український характер.

Се має статися через плянову кольонізацію Східної Галичини польськими селянами з Польщі.

Ся кольонізація має бути новочасним продовженням тої кольонізаційної політики, яку, почавши від XIV. століття, вела на українських землях давня Польща.

Тоді польські королі творили підставу панування Польщі на Україні, роздаючи українську землю польським маґнатам, які обертали українське населення в своїх рабів.

Тепер на українській землі, яка знаходиться в руках польських дідичів — нащадків тих обдарованих королями польських маґнатів — мають бути поселені польські селяни, які разом зі спольщеним уже населенням східно-галицьких міст творили би польську більшість в краю, новочасну підставу польського панування над Східною Галичиною.

Тому, що тепер, коли про політичну долю краю рішає народня маса, польських дідичів і польської бюрократії замало, щоби вдержати Східну Галичину під пануванням Польщі, — ряди польських завойовників мають збільшитися таким способом, що на ту землю, яка доси була власністю одного польського дідича, має прийти ціла оселя польських селян.

Отже замість земельної реформи в користь місцевого, себто українського селянства, Польща переводить кольонізацію Східної Галичини польським селянством, спровадженим з Польщі, між яке має бути поділена велика земельна власність краю.

В сім напрямі працює земельне законодавство польського сойму і земельна політика польського уряду, сповняючи волю всіх польських політичних партій і всего польського громадянства.

5. Земельне законодавство польського сойму.

Виключення українського населення від набування землі.

Земельну реформу в Польщі рішають отсі два закони польського сойму: 1. закон з 10. липня 1919, який містить основи земельної реформи, і 2. закон з 15. липня 1920, який містить постанови про переведення земельної реформи.

На основі сих законів володіння землею, яке має опиратися на приватній власности, управильняє держава.

В сій цілі держава має право розпоряджати не тільки всіми земельними маєтками публичного характеру (землі державні, церковні і т. д.), але також всею приватною земельною власністю, яку держава має право примусово викупити, оставляючи власникови тільки законом означене максімум, яке має виносити: 1. в маєтках, положених у промислових і підміських округах, 60 га; 2. в маєтках, положених в деяких частях бувшої пруської Польщі як також на східних окраїнах (себто передовсім в Східній Галичині і дальше на схід положених українських землях, а також в землях білоруських і литовських), 400 га; 3. в усіх инших частях Польщі 180 га.

Так утворений земельний фонд має служити до творення нових самостійних господарств величини до 15 га і до збільшування істнуючих господарств до величини 25 га, а на західних і східних окраїнах до величини 45 га.

Набувати землю з сього земельного фонду можуть тільки громадяни польської держави в такім порядку першенства: 1. інваліди і жовніри польської армії, 2. рільні робітники, позбавлені праці через розпарцелювання великої земельної власности, і власники карловатих господарств, сусідуючих з роз-

парцельованим маєтком, 3. инші рільні робітники і малоземельні власники.

Для переведення земельної реформи утворено окрему державну інституцію, т. зв. Головний Земський Уряд. Для справ кольонізації, звязаних з земельною реформою, утворено при міністерстві рільництва Кольонізаційний Уряд.

Щоби зрозуміти значіння сього земельного законодавства для Східної Галичини, треба ствердити, що Польща, всупереч рішенню Найвисшої Ради, примінює наведені закони, як і всі инші закони й розпорядки в земельній справі також в Східній Галичині, хоч Східна Галичина не є частю польської держави і польський сойм не має законодатної власти що-до сього краю.

Наведені закони постановляють, що право набувати землю мають тільки громадяни польської держави. А що українське населення Східної Галичини не є громадянами польської держави, то тим самим закон виключає його від набування землі аж до часу, коли справа Східної Галичини буде дефінітивно вирішена.

Та крім сього тимчасового виключення українського населення від набування землі знаходиться в наведених законах постанова, яка на випадок прилучення Східної Галичини до Польщі на все виключає українське населення від першенства набування землі. А саме, першенство набування землі мають інваліди і жовніри польської армії. А що українське населення не служило в польській армії, тільки навпаки творило українську армію, яка воювала проти наїзду Польщі на Східну Галичину, то воно є законом виключене від першенства набування землі.

Таким чином вже в самім земельнім законодавстві польського сойму маємо дві постанови, з яких одна зовсім виключає українське населення Східної Галичини від набування землі аж до часу дефінітивного рішення справи Східної Галичини, а друга

на випадок, якби Східна Галичина була прилучена до Польщі, виключає українське населення від першенства в набуванню землі.

Коли-ж приглянемося соймовим дебатам, ухвалам польських орґанізацій, голосам польської преси, то побачимо, що однодушною інтенцією цілої Польщі є: абсолютне виключення українського селянства Східної Галичини від набування землі і кольонізація Східної Галичини польським селянством з Польщі.

6. Ані кусника землі для українського селянина! Кольонізувати українські землі польським селянством!

Для ілюстрації висше сказаного наведемо вибір польських закликів до винищення українського народу на його власній землі з соймових дебат, зі зїздів, зборів, преси і т. д.

Очевидно, буде се тільки капля з того моря ненависти, яким кипить щодня вся польська політична думка — від найправійших до найлівійших — проти українського народу, домагаючися винищення його, щоби могти загарбати його землю. Коли-б хотів вязбирати все, назбирав би цілі томи. Але й того, що подаємо, буде досить, щоб показати, яким злочином супроти українського народу було віддати Східну Галичину під управу Польщі.

I. В соймі.

Почнемо від дебати, яка велася в польськім соймі перед ухваленням закона з 10. липня 1919.

Посол Вітос, голова польської людової партії, тодішний президент міністрів, говорив 7. червня 1919: „Розуміємо справу так, що який великий буде наш зиск в землі, така велика буде наша вітчина. Наш сільський люд дав докази своєї сили і відпорности супроти ворогів, тому нашою волею є: обсадити нашим людом наші землі . . . Земельну реформу ми розуміємо не тільки як соціяльно-економічне питання, але як велику державну і національну проблєму, якої полагодження розши-

рить границі нашої вітчини, скріпить певність нашого національного ставу володіння і збільшить нашу відпорність у боротьбі за землю як за підставу національної території."

* * *

Посол Ян Домбський, один з провідників польської людової партії, головний референт земельної реформи в соймі, тодішний державний підсекретар в міністерстві закордонних справ і президент польської мирової делеґації в переговорах з совітською Росією й Україною, говорив 7. липня 1919: „На східних окраїнах мусимо довести до того, щоб велика земельна власність як найшвидше зникла і була розділена між селян, бо показалося, що тільки селянин є таким охоронним муром, якого не може здобути ніякий ворог." — 10. липня 1919: „Внески що-до максімум посідання ставимо з національних причин, бо з селянських рук ніхто не зможе землі вирвати . . . Наш стан посідання на сході є дико пороздираний, виглядає як півострови, острови й енклави. Коли-б ті, що колись вели політику Польщі, були подумали про великі соціяльні реформи, коли-б наші маґнати замість кріпаків і служби були оселяли на своїх величезних маєтках селян як громадян держави з власним ґрунтом, ми тепер не потребувалиби боятися плебісцитів на сих землях і не було би страху, щоб американські капіталісти й нафтярі подавали в сумнів наші права до Східної Галичини."

* * *

Посол Стапінський, провідник радикальної ґрупи людової партії, говорив: „Щоби забезпечити землю на віки для Польщі, мусимо старатися, щоб вона як найшвидше перейшла в руки польських селян."

* * *

Посол проф. Д-р Станислав Ґрабський, один з провідників національно-демократичної (всепольської) партії говорив 16. червня 1919: „Земельна реформа є конечна таком з політичного погляду, щоб на східних окраїнах, за які так тяжко воюємо, зріс процент польського населення. Вона потрібна також тому, щоб той середній стан, який витвориться в селі, творив середний стан в містах і польщив їх."

* * *

Посол Давид Абрагамович, провідник польських консерватистів, заявився 28. червня 1910 за негайною кольонізацією

Східної Галичини польськими селянами і домагався, щоби правительство не наділяло землею українських селян.

* * *

Посол Дашинський, провідник польської соціялістичної партії, тодішний віцепрезидент міністрів, поставив отсе внесення: „Переведення основ земельної реформи належить виключно до польської держави і ніяка держава не може мати впливу на поділ земельної власности в Польщі.“ Сойм се внесення приняв. Мав оно очевидно на увазі запобігти інтервенції Найвисшої Ради проти кольонізації Східної Галичини польським селянством з Польщі.

* * *

З дебат, які велися в польськім соймі перед ухваленням закона з 15. липня 1920, виймаємо ще отсі приміри:

Посол Вітос на засіданню сойму 11. мая 1920 говорив: „Військо бореться за вітчину, але також і за землю для себе. Коли польський селянин терпить земельний голод, величезні простори переходять в українські руки ... переведення земельної реформи не лежить в інтересі селянина чи безземельного, але в інтересі держави і мусить бути виконане.“

* * *

Посол ксьондз Оконь, провідник селянської радикальної ґрупи, говорив на тім самім засіданню: Коли-б ми вміли розпарцелювати Східну Галичину, то не булоби там української пресії. Селянин, діставши землю в свої руки, не продасть і не віддасть її, але буде боронити так само, як свого життя. Спасення польської держави є тільки в земельній реформі.

* * *

Посол Четвертинський з всепольської групи на засіданню 14. мая 1920 сказав: „Держава мусить бути сильна передовсім під національним оглядом. Інстинкт народу пхав її до експансії на схід. В володавськім повіті на Холмщині німецькі кольонії переходять масово в українські руки. Справа Холмщини ще не покінчена. Можність розширення польського стану посідання на сході не є використовувана.“

II. З преси.

Після ухвалення закона з 10. липня 1919 краківська демократична „Нова Реформа“ в ч. 293 з 13. липня 1919 писала про польську шляхту: „До безповоротної минувшини переходить

отсе суспільна верства, . . . польська шляхта відриваеться отсе від тої землі, отже кінчить свою історичну роль, уступаючи місця новому дідичеви, польському людови."

* * *

Варшавський „Роботнік", центральний орґан польської соціялістичної партії, писав у липни 1919, що при переведенню земельної реформи легко буде польську меншість и Східній Галичині перемінити в подавляючу більшість і так раз на все покласти кінець оспорюванню польського характеру Східної Галичини.

* * *

Краківський консервативний „Час" (ч. 178 з 1919) звертае увагу, що польська кольонізація на Сході тільки тоді може йти без перешкоди, коли східні окраїни будуть належати до Польщі не на основі територіяльної автономії, але будуть орґанічно зєдинені з Польщею як польські землі."

* * *

Львівська демократична „Ґазета Поранна" (якої вечірне видання називаеться „Ґазета Вечорна") в числі з 11. грудня 1919 пише, що треба поки-що здержатися з переноджениям земельної реформи на землях етноґрафічної Польщі, щоби примусити малоземельних польських селян з Польщі еміґрувати на східні окраїни, бо тільки таким способом можна буде успішно перевести кольонізацію Східної Галичини. Аж після скольонізування Східної Галичини можна буде приступити до парцеляції великої земельної власности в етноґрафічній Польщі. „В першім періоді — пише газета далі — точка тяготи повинна лежати на східних окраїнах. Земельна реформа повинна також служити цілям національної політики. Коли земельної реформи не зачнеться від окраїн, то треба побоюватися, що опісля польські селяни з чисто польських околиць, вже насичені в себе дома землею, не захотять іти на схід. При помочи земельної реформи польська держава верне до своїх історичних задач, які сягають ще пястівських часів. При помочи земельної реформи, яку треба починати на східних окраївах, польська держава скріпить своє істнування і утворить собі сильні пограниччя, направляючи таким способом нещасливе ґеоґрафічне положення. Є се та з вартостий земельної реформи, на яку доси занадто мало зверталося уваги."

* * *

Та сама „Ґазета Вечорна“ в ч. 4987 з. 18. грудня 1919 писала, що не треба числитися ні з рішеннями Мирової Конференції ні з невдоволенням українського селянства, тільки силою переводити кольонізацію „Східної Малопольщі“, — як урядово називають тепер в Польщі Східну Галичину. „А баґнети польського війська — се дрібниця?“ („А баґнети войска польскеґо — то фрашка?!“) — кличе газета.

* * *

Та сама „Ґазета Вечорна“ в числі з 17. вересня 1919 в статті п. т. „Спшедавчик“ доносить з обуренням, що дійшла до неї „відомість просто неожидана в теперішніх часах“, а саме, п. Г., польський дідич села Товстобаб в Східній Галичині має намір продати дещо землі місцевим, отже українським селянам. Ся „просто неожидана відомість“ викликала далі отсі уваги:

„Не підлягає для нікого сумнівови, що польська земля в Східній Галичині може піти на парцеляцію тільки між польських селян. Нехай отся записка буде пересторогою для тих, що поважилися би наслідувати пана Г., бо на будуче кождого хто допускає до зменшування польського стану посідання в Східній Галичині, будемо без милосердя пятнувати назвою „спшедавчиків“, щоб подати на ганьбу грядучих поколінь.

* * *

Та сама „Ґазета Вечорна“ в ч. 5005 з 31. грудня 1919 описує ширше справу пана Г., дідича Тисьменичан, якого в однім з попередніх чисел була також напятнувала як „спшедавчика“ за те, що продав трохи землі українським селянам. Отже справа представляється так, що без відома того дідича і без відома його адвоката Д-ра Юркевича (Поляка) в Станиславові аґент того адвоката Горват приняв був задаток на купно землі від двох місцевих українських селян і від одної Польки, замужної за Українцем. Дідич довідавшися про се, відібрав їх в руки „певнійшого патріота“ д-ра Циги, а селянам віддав задатки. Ґазета описавши сей випадок, зняла з дідича кинене на нього пятно і похвалила за патріотичне поведення.

III. Голоси визначних діячів.

Посол Заморський, один з провідників всепольської партії, в своїм партійнім орґані „Слово польське“, п. 284 з 28. червня 1919 виступив з домаганням, щоби польське правительство в визначуванню черги, в якій маєтки мають бути парцельовані, признало Східну Галичину першим кольоніза-

ційним тереном і строго перевело засаду, що польські простори мусять бути парцельовані й кольонізовані тільки польськими селянами". Далі взиває він правительство вважати, щоб який польський дідич не злакомився на заробок і не продав потайки своєї землі українському селянинови. Щоб запобігти сьому, треба примусово викупити маєтки дідичів у Східній Галичині і скольонізувати їх польськими селянами.

* * *

Олександер Кшечунович, визначний консервативний політик, східно-галицький дідич, пише в краківськім „Ґлосі Народу" (ч. 87 з 1919): „Поселення великого числа національно свідомих Поляків на східних окраїнах вимагає не тільки земельний голод і неминучість земельної реформи, але також політика оборони східних окраїн і забезпечення держави."

* * *

Другий визначний консервативний політик і східно-галицький дідич, Ян Гупка, постійний референт земельних справ у галицькім соймі, в статті п. н. „Дідичі супроти кличів революційної земельної реформи (краківський „Тиґоднік рольничи", ч. 2 з 1919) пише: „Коли в склад польської держави ввійде не тільки Східна Галичина, але також Західна Волинь і польсько-білоруські части історичної Литви, тоді можна буде заспокоїти земельний голод селян майже без ніяких жертв зі сторони дідичів етноґрафічної Польщі. В такім випадку було би навіть небажано давати селянинови землю на чисто польських областях. На се є призначені східні окраїни, де нашим головним національним інтересом є скріплення польського — доси розсипаного — елементу."

* * *

Третій визначний консервативний політик, дідич Станіслав Домбский, в статті п. н. За польське село в Східній Галичині" (краківський „Час", ч. 298 з 1919) радить кольонізувати Східну Галичину так, щоби, тільки часть землі польських дідичів парцелювати між спроваджених з Польщі польських селян, а решту останляти таки дідичам. Таким чином побіч дотеперішніх польських дворів повстали би польські села. „З глибокого переконання — пише він — смію твердити, що шляхом збереження польського двора й основування в сусідстві польського села можна укріпити польськість Східної Галичини і відтворити її господарську культуру. Сю акцію, національно, соціяльно і господарсько розумну можуть перевести лиш самі дідичі Східної Галичини

через дідичівські союзи і польські кольонізаційні селянські спілки шляхом добровільної частинної парцеляції, а ніколи саме правительство шляхом примусу чи вивласнень. Діяльність правительства повинна обмежитися до справедливої зрештою й узасадненої контролі над раціональністю й господарською доцільністю намірених і переводжених кольонізацій". Далі автор зазначує, що ліпше, щоби сю польську кольонізацію Східної Галичини переводили приватні польські спілки, бо перед світом не випадає, щоби польське правительство, при парцеляції, переводженій примусово державою, виключало від набування землі всіх громадян української народности.

* * *

Згадувана вже „Ґазета Поранна" в числах 5091 і 5095 з марта 1920 принесла розмову з п. Витовтом Стефанусом, директором львівського польського кольонізаційного банку „Товариство аґрарно-осадніче", який представив цілий плян польської кольонізації Східної Галичини.

Зазначивши, що треба „негайно" взятися до діла, бо „всяке опізнення може спричинити шкоди, яких пізнійше ніхто не буде в силі направити", п. Стефанус каже:

„Виходячи з заложення, що земельна реформа має ясну мету соціяльну з одного боку і національну з другого, що разом творить інтерес держави, можна би спорити про спосіб переведення: чи „Laissez faire", чи орґанізація, — одначе тільки в корінній Польщі, де живе виключно польське населення. За те не може бути ніякого сумніву в сій справі що-до східної части Малопольщі, знаної в утертім говорі під назвою Східної Галичини. . . . Нарушення польського стану посідання мало би значіння просто грізне для будучности, а скріплення елементу національно певного лежить в найбільше життєвім інтересі теперішних і будучих поколінь."

Коли-б парцеляцію великої земельної власности оставити вільній торговлі, тоді для Польщі грозить небезпека, що богато землі може перейти „в руки місцевого населення і ціль реформи може бути ударемнена". Тоді „ціла парцеляційна господарка стала би хаотичною і катастрофальною і могла би творити поважну небезпеку для давнього дорібку на окраїнах, а також заважити на возі історичного розвитку. Тому в сій части краю й держави конечна є свідома орґанізація."

„На мою думку — каже п. Стефанус — не може се бути орґанізація державна. За діяльність державної орґанізації мусить держава приняти відповідальність а на території національно мішаній така відповідальність незвичайно важка,

критика дуже легка, а прибільшені вісти про мнимі кривди, коли дістануться раз до заграничних ґазет, зростаючи до пересадних кличів, можуть пошкодити симпатіям для Польщі в часі її творення. Ся обставина має першорядне значіння і тому така орґанізація не може бути державна. Отже є конечне, відповідно до цілі, утворити позадержавну орґанізацію, свобідну і не звязану єрархічними і бюрократичними формулами."

П. Стефанус уважає ліпшою систему концесіонованої спілки в роді американської „West Indian Company"; за те німецьку систему державної кольонізаційної комісії вважає невигідною, бо тут явно кидається в очи роля держави. „Форма концесіонованої державою приватної спілки — каже він — є для держави вигіднійша, коли зважити, що така спілка, працюючи в інтересі національнім, проте увільняє державу від всякої відповідальности, навпаки діяльність кольонізаційної комісії йде виключно на рахунок держави. Діяльність кольонізаційних комісій в Німеччині дала марні висліди під фактичним оглядом у відношенню до ужитих засобів, а на німецьке правительство стягнула обурення цілого світа... Ходить о свободу рухів для спілки, яку треба утворити так, щоб її утворення і діяльність на перший вид і на зверх були зовсім самостійні. Ходить головно о се, щоби де тільки можна, поставити на позиції польського селянина, бо там, де стане нога польського селянина, там є і буде Польща."

Далі п. Стефанус зазначує, що контролю в такій спілці „виконувалоби правительство і соймові партії, які ввійдуть у склад надзірної ради через своїх делеґатів".

Подробиці орґанізації такої спілки подає п. Стефанус в 16 точках; в 11-ій точці сказано: „Спілка старатиметься передовсім скріпляти польський елемент через оселювання польського селянина".

Свій виклад закінчив п. Стефанус ось як: „Швидка діяльність на висше поданих основах мусить бути почата й довершена з повною енерґією і незломною послідовністю, на скільки окраїни мають бути дійсно вратовані для Польщі і польського населення, а польська земля має припасти польському селянинови."

IV. Рішення партій і орґанізацій.

Польське товариство „Земя наша", яке остає під проводом консервативного політика Владислава князя Сапеги і до якого належать політики всіх партій, предложило варшавському

соймови меморіял п. н.: „О забезпеченю польскеґо характеру Земі Червенскей“ („Курер львовскі“ ч. 188 з 1919), де між ин. сказано:

„Звертаємо увагу, що коли земельна справа є одною з найважвійших в Польщі, то тут, на окраїнах, в Червенській Землі (себто в історичній українській Галичині) є вона питанням життя або смерти польськости. Тут земля в польських руках є не тільки рілею, але також кріпостю польськости і варстатом національної праці. Коли отже тут має бути наложений дідичеви обовязок віддати землю, то сей обовязок може відноситися тільки до віддання її польському селянинови, щоб они оба, польський дідич і польський селянин, разом стояли на сторожі на окраїнах і недопускали до корчення польськости.“

* * *

Дня 25. жовтня 1919 відбувся у Львові з'їзд польської людової партії в цілі переведення партійної орґанізації у „східній Малопольщі“, себто в українській Східній Галичині.

Перший промовляв голова партії посол Вітос. „Наша партія — говорив він — виходить з засади: „Скільки землі, тільки вітчини. „Коли сю землю (себто Східну Галичину) маємо вдержати, то до сього єдино уповажнений є польський люд. Дідичі легковажили собі своє післанництво. Коли-б ся земля була належала до міліона польського люду, він не дав би був собі її видерти, не позволив би ніякому перови, чи українському чи иншому, перечеркати прав до сеї землі. Польська земля (себто маєтки польських дідичів в Східній Галичині) повинна бути в польських руках, звідсильоґічна конечність, щоби люд сю землю дістав.“

Зазначивши, що парцеляцію і кольонізацію на основі закона з 10. липня 1919 має переводити тільки держава, посол Вітос говорив далі: „Коли ходить о кольонізування і заселення, держава мусить стояти на становищи справедливости, одначе польська земля мусить належати до Поляків. Поза державною діяльністю може повстати приватна інституція, яка дбала би під контролею держави, щоби польська земля дісталася Полякам.“ В кінці сказав посол Вітос що Східна Галичина мусить належати до Польщі. Без Східної Галичини Польща була би калікою і мусіла би вести нужденне животіння. Коли Польща має бути сильна, мусить належати до неї не тільки Східна Галичина, але також дальше на схід положені українські землі.

Другий бесідник, посол Бриль, говорив, що польська людова партія, яка утворилася перед 25 літами в цілі зорґанізовання польського селянства в Західній Галичині (отже на

польській етноґрафічній території), тепер почувається до обовязку перенести свою діяльність також до української Східної Галичини, щоби вратувати її для Польщі. Для сього польська земля в Східній Галичині повинна перейти тільки в руки польських селян.

Зїзд ухвалив резолюцію, в якій „історичну і фактичну приналежність східної Малопольщі до польської держави стверджує і заявляє готоність посвятити життя й маєток, щоби відперти всякі противні сьому змагання".

Инша резолюція домагається утворення одноцільного кольонізаційного комітету для східних окраїн з осідком у Львові, а також безплатного давання дерева на будову і безплатного перевозу зелізницями для польських кольоністів у Східній Галичині.

* * *

Дня 15. лютого 1920 відбувся в Варшаві зїзд тої-ж польської людової партії з цілої Польщі (т. зв. „зязд вшехдзельніцови"). На сім з'їзді так само ухвалено, що Східна Галичина має належати до Польщі і поставлено до правительства домагання, щоби як найшвидше приступило до переведення земельної реформи в усіх частях Польщі, отже і в Східній Галичині.

* * *

В днях 15. і 16. лютого 1920 відбувався у Львові з'їзд польських національних орґанізацій Східної Галичини під проводом відомих з українофобства політиків консерватиста Ценьского і всеполяка Ґломбіньского. З'їзд ухвалив „в справі парцеляції і кольонізації в Східній Малопольщі" отсі постанови:

I. 1. З'їзд поручає Національній Орґанізації, щоби взяла в свої руки сторожу над оборотом землею і над удержанням її в польських руках: *а)* через евіденцію польської землі в повіті, *б)* через узнскання заяви від власників, що на випадок продажі землі предложать її Національній Орґанізації або орґанізаціям, які вона вкаже.

2. З'їзд поручає Національній Орґанізації, щоби зорґанізувала в повіті або окрему парцеляційну орґанізацію як правну особу або окрему секцію в Національній Орґанізації, яка має занятися виключно оборотом землі в повіті

3. З'їзд поручає Національній Орґанізації, щоби ввійшла в як найтіснійші зносини з головною управою орґанізації „Земя польска" в Кракові, як єдиної орґанізації, яка доставляє парцелянтів з Західної Малопольщі.

4. З'їзд поручає вибраній управі союза Національних Орґанізацій, щоб обняла загальний провід сеї акції, як у відношевню до Національних Орґанізацій і суспільности, так і в відношенню до банків.

II. Постанова в справі реорґанізації Галицького Военного Кредитового Заведення, щоб воно служило цілям кольонізації; заки се станеться, сойм і правительство повинні давати кольоністам фонди на будову й господарство.

III. Національна Орґанізація має вплинути на патронат Райфайзенських кас, щоб уділив сільським касам управнення давати вищі короткореченцені позички в випадках, коли треба запобігти, щоб реальність не дісталася в чужі руки.

IV. Національна Орґанізація має пильнувати, щобн Поляки не продавали землі по містах і селах в чужі руки, а факти, про які вона дізнається, має напятнувати.

V. Повітові „Національні Орґанізації" мають занятися закладанням товариств з обмеженою порукою в цілі купування землі для урядничих кольоній.

VI. З'їзд взиває всіх власників Поляків і Національні Орґанізації, як також інституції, які займаються парцеляцією, щобн при продажі землі застерігали собі право первовідкупу, щоб унеможливити спекуляцію і перехід землі в чужі руки.

VII. З'їзд взиває сойм, щоб зажадав від варшавського правительства відібрати або викупити від неправних власників, які не є туземцями, давні польські коронні добра (Королівщини), які після заняття Галичини в 1772 р. забрала Австрія, і приступити негайно до парцеляції сих земель між польських селян, а ліси удержавити.

VIII. З'їзд, признаючи кольонізацію за найбільш успішний спосіб до скріплення польського елементу в Східній Малопольщі, хоче рівночасно запобігти наміреній еміґрації бездомного і безземельного польського населення поза межі держави, яке не може користати з добродійства парцеляції задля недостачі гроший, і тому взиває сойм і правительство, дати сьому населенню, яке стільки витерпіло, стоячи твердо на позиції, негайну поміч через уділення кредитів.

IX З'їзд висловлює погляд, що кождий Поляк у Східній Малопольщі, який позбуває недвижиму власність в цілости або в части в чужі, себто непольські руки, важко нарушає національний обовязок забезпечення польської землі на окраїнах Річи посполитої. Се нарушення може в данім випадку носити характер „спшедавчиковства" і зради вітчини і спричинити поставлення винного під осуд публичної польської опінії, як також

виключення його з польської суспільности. В випадку оправданої конечности продажі має власник Поляк віднестися найперше до місцевої Національної Орґанізації, яка після совісного провірення справи видасть свій осуд для Центральної Управи Національних Орґанізацій у Львові, чи та продаж, на скільки йде о набувця непольської народности, є допустима з огляду на польський національний інтерес. Центральна управа Національних орґанізацій у Львові видасть дефінітивне рішення. Рівночасно з'їзд взиває великоземельних власників, щоби у власнім інтересі приступили до парцеляції своїх маєтків між кольоністів-Поляків з західної части польської Річипосполитої.

* * *

З ініціятиви „Союза Національних Орґанізацій" утворено в маю 1920 у Львові т. зв. „Земський Національний Суд" („Земскі Сонд Народови"), який має берегти, щоб ніхто з Поляків у Східній Галичині не продав землі українським селянам. Про утворення сього суду повідомлено польське громадянство відозвою („Рольнік", ч. 23 з 4. червня 1920), в якій грозиться абсолютним терором усім тим, що повакилися би продати землю „в чужі руки".

Дня 31. мая 1920 відбувся у Львові з'їзд всепольської партії Східної Галичини (т. зв. „Звіонзек Людово-Народови Всходней Малопольскі"), який в справі кольонізації Східної Галичини ухвалив отсю резолюцію:

„В Червенській землі (себто в історичній українській Галичині) польська земля великої власности може і мусить перейти виключно тільки в руки польського селянина як місцевого так і з инших земель Польщі. Український селянин нехай бере землі українських епископів, монастирів і парохій, щедро колись наділених польськими власниками, які тепер при загальній реформі підуть на парцеляцію.

„З'їзд пятнує кожду національну зраду, кожду продаж дому, землі, фабрики в непольські руки і взиває своїх членів як також цілу суспільність, щоби всіми способами запобігали сьому корченню вітчини."

Далі йде домагання, щоб сойм і правительство давали кольоністам кредити на купно землі і будинків, доставляли їм будівельне дерево, збіже на засів, інвентар, рільничі машини і т. д., та щоби засновано Польський Земський Банк, який має вести акцію в сих справах, а також, „щоби прибувших до Червенської Землі кольоністів трактувати так само, як знищених

війною, і доставляти їм по максимальних цінах всего, що потреба на загосподарювання".

Вкінці: „З'їзд поручає продаючим землю, щоби з огляду на торговлю землею і можливість продажі свіжо набутої землі в чужі руки примінювали заострення чи через право первовідкупу для теперішнього власника чи через заборону продажі прим. на 10 літ."

7. Українське селянство Східної Галичини виключене від земельної реформи.

Земельне законодавство польського сойму і висше наведені голоси польських державних мужів, політиків, економістів, орґанізацій і преси доказують, що доки Східна Галичина знаходиться під пануванням Польщі, українське селянство сього українського краю є виключене від земельної реформи.

Щоб закрити гидоту своєї кольонізаційної політики на українських землях, Поляки сконструували поняття, що земля на українській території, наскільки знаходиться у приватній власности Поляка, є „польською землею"[1] і виставили принцип, що та „польська земля" може перейти тільки в польські руки.

Наведені голоси не оставляють ніякого сумніву, що польське правительство при переведенню земельної реформи буде сего принципу строго придержуватись.

Як подано висше, запас землі на земельну реформу в Східній Галичині виносить 900.000 га. З сього треба оставити законне максімум для дотеперішних власників (яких є 1961) і наділити землею 600.000 безземельних і малоземельних родин або три міліони населення. З сього бачимо, що в Східній Галичині землі мало навіть для місцевого населення, отже на кольонізацію краю селянством зпоза границь краю зовсім нема місця.

---

[1] Дикість сього поняття кинеться в очи, коли перенесемо його на ґрунт західно-европейських відносин і запитаємо, чи приміром у Франції земля, яка знаходиться в приватній власности Анґлійця, була би „анґлійською землею" під політичним оглядом.

Поданий запас землі творить велика земельна власність. А що вона є власністю польських дідичів, то Поляки вважають її „польською землею“, яка не сміє перейти в українські руки, себто в руки місцевого селянства.

Отже Польща призначила той запас землі в Східній Галичині, який можна ужити на переведення земельної реформи, на кольонізацію краю польським селянством з Польщі, а місцеве українське селянство виключила від земельної реформи.

Викрутом, обчисленим на обдурення заграниці, є фраза в резолюції зїзду всепольської партії Східної Галичини: „Український селянин нехай бере землі українських епископів, монастирів і парохій, які тепер при загальній реформі підуть на парцеляцію“. В руках української (греко-католицької) церкви є всего 43.250 га землі, з того 32.726 га лісів, які мають бути удержавлені, отже не підуть на цілі земельної реформи[1].

Отже відсилати українського селянина Східної Галичини (три міліони населення!) „брати землі української церкви“, значить кпити з нього і обдурювати заграницю.

* * *

Польське правительство згідно з волею цілої польської суспільности переводить в Східній Галичині не земельну реформу, а кольонізацію, так, щоби весь запас землі розпарцелювати між польських селян, спро-

---

[1] Рівночасно польська римо-католицька церков у Східній Галичині має 90.000 га землі, з того 42.898 ліса. Що українська церков, отже церков величезної більшости населення, є богато біднійша від польської не тільки що до скількости, але і що до якости землі, видно з того, що ґрунтовий податок, при якім береться на увагу також якість землі, від земель української церкви виносить тільки 20.642 корон, від земель польської церкви аж 138.472 корон.

ваджених з Польщі, і таким чином збільшити як число так і господарську силу польського елементу в краю, а місцеве українське населення засудити на поневолення і господарську руїну.

На скільки-ж не вдалося би всего запасу землі обсадити польськими кольоністами, то польське земельне законодавство позволяє творити на українських землях нові господарства до 45 га і оставляти дотеперішнім власникам до 400 га. Отже якби не було достаточного числа польських кольоністів, то можна буде творити для прибувших польських кольоністів більші господарства і оставляти землю дотеперішнім польським дідичам.

Український селянин в кождім випадку не сміє дістати землі.

8. Що говорить польське правительство в Парижи?

Коли так Польща збиралася весь запас землі в Східній Галичині скольонізувати польськими селянами з Польщі, а місцеве українське селянство виключити від земельної реформи, — рівночасно польське правительство запевняло Найвисшу Раду Мирової Конференції в Парижі, що власне земельна реформа, ухвалена польським соймом 10. липня 1919, наділивши українських селян землею, усуне дотеперішню польсько-українську ворожнечу в Східній Галичині.

Для 25. вересня 1919 президент польської Мирової Делеґації п. Дмовський подав Мировій Конференції ноту з домаганням признання Східної Галичини польській державі. В сій ноті говориться, що причиною дотеперішньої польсько-української ворожнечі в Східній Галичині був ненормальний і непропорціональний розклад земельної власности, а саме велика земельна власність в руках польських дідичів з одного боку і з другого безземельне і малоземельне українське селянство. Одначе польський сойм ухвалив уже земельну реформу, яка

усуває той непропорціональний розклад земельної власности в Східній Галичині і тим самим зникне причина дотеперішньої польсько-української ворожнечі. Тому Мирова Конференція може бути спокійна за долю українського населення Східної Галичини і признати сей край Польщі, яка заспокоїть усі потреби українського селянина.

Порівнавши сі виводи п. Дмовського з висше представленими польськими кольонізаційними плянами, а побачите, як безсоромно Польща обдурює західну Европу.

Одначе не треба при сім забувати, що Польща робить се так безсоромно тому, бо знає, що на Мировій Конференції знайде прихильне вухо, яке все, що вона говорить, приймає за правду.

9. Кольонізаційна акція польського правительства в Східній Галичині.

Як уже подано, для переведення земельної реформи в Польщі утворено окрему державну інституцію, т. зв. „Головний Земський Уряд“.

Компетенція „Головного земського Уряду“ розтягається також на Східну Галичину, де до часу переведення його орґанізації зроблено його орґаном „Краєву комісію для обороту землею у Львові“, інституцію, покликану до життя ще австрійським правительством.

Розпорядком польської Ради міністрів з 19. мая 1920 (який обовязує взад, від 1. мая 1920) до часу видання закона про орґанізацію Земських Урядів установлено в Галичині трьох окружних делеґатів Головного Земського Уряду: в Кракові, Перемишлі і Львові. Перемиський округ обнимає крім 8 польських повітів Західної Галичини також 16 українських повітів Східної Галичини: Львівський округ обнимає осталих 35 українських повітів Східної Галичини. Крім того установляє розпорядок в деяких містах повітових делеґатів Го-

ловного Земського Уряду. В Східній Галичині установлено 25 повітових делеґатів. Розпорядок заповідає, що компетенцію окружних делеґатів (як також повітових делеґатів) означить інструкція, яку має видати президент Головного Земського Уряду.

З хвилею установлення окружних делеґатів Головного Земського Уряду для Галичини компетенція „Краєвої Комісії для обороту землею“ стала тільки формальною; в дійсности рішають делеґати.

Виданий на основі закона з 2. серпня 1919 розпорядок Ради міністрів з 1. вересня 1919 забороняє від дня 14. вересня 1919 свобідний оборот землею великої власности. Для перенесення власности треба на основі сього розпорядку попереднього дозволу власти, яка дозволу відмовить, коли перенесення власности противиться основам закона а 10. липня 1919.

В Галичині дозволу уділяє „Краєва Комісія для обороту землею“ як власть I. інстанції; власть II. інстанції є Головний Земський Уряд.

Для ведення парцеляції великої земельної власности надає Головний Земський Уряд авторизацію як приватним особам так і фінансовим інституціям.

Доси — крім приватних осіб — одержали авторизацію отсі польські інституції:

1. „Звьонзек Земян“ у Львові, — авторизація з 31. жовтня 1919. Сю авторизацію Головний Земський Уряд переніс 27. січня 1920 на „Банк Звьонзку Земян, товажиство акцийне для охрони земі“ у Львові.

2. „Ґаліцийскі Земскі Банк кредитови“ у Львові, — авторизація з 31. жовтня 1919. Для ведення парцеляцій отворив сей банк свій „Видзял Парцеляцийни“ у Львові.

3. „Товажиство аґрарно-осадніче“ у Львові, — авторизація з 4. падолиста 1919. Се товариство має в Кракові „вербункове бюро“ для спроваджування польських кольоністів з Польщі до Східної Галичини. Висше подали ми виводи директора сього товариства, п. Стефануса, які ясно говорять про пляни сього Товариства скольонізувати Східну Галичину польськими селянами.

4. „Банк земскі для кресун, товажиство акцийне“ в Ланцуті, з філіями у Львові й Копичинцях, — авторизація з 22. падолиста 1919.

5. „Польске Бюро Парцеляцийне“ у Львові, — авторизація з 29. грудня 1919.

6. „Товажиство Залічкове для повяту Мосьціскеґо“ и Мостисках, авторизація з 3. липня 1920.

7. „Польска Ґлеба“, парцеляційна спілка у Львові — авторизація з 3. липня 1920.

8. „Подольскі Звйонзек Земян“ у Львові, — авторизація з 3. липня 1920.

Українському парцеляційному товариству „Земля“ у Львові, яке внесло просьбу о авторизацію в падолисті 1919, Головний Земський Уряд — після 3-місячного проволікання — рескриптом з 27. марта 1920 (ч. 4.402) відмовив авторизації.

Наведені польські інституції, а так само приватні особи, які дістали авторизацію, ведуть очевидно виключно парцеляцію кольонізаційну, поселяючи на землях великої власности в Східній Галичині виключно польських селян зпоза границь Східної Галичини.

Хоч до сього вони не потребували аж заохоти з боку польського правительства, одначе розпорядок президента Головного Земського Уряду з 27. жовтня 1919 виразно приписує їм такий напрям діяльности.

Покликуючися на сей розпорядок, згадані інституції не хотять продавати землі навіть місцевим селянам римо-католицького обряду, яких польські власти вважають за Поляків і громадян Польщі, бо ходить о се, щоби спровадити до Східної Галичини як найбільше число польського елементу зпоза її границь. Так „Ґаліцийскі Банк Кредитови Земскі“ відмовив місцевим селянам римо-католицького обряду продажі землі в маєтку дідича Серватовського в Озерянах, повіт Бучач, розпродуючи її виключно між польських селян з Західної Галичини.

Українське селянство від купна землі очевидно виключене: і на основі закона (Українці не є громадянами польської держави) і на основі висше представлених тенденцій польської кольонізаційної політики. За те були випадки, що українському селянинови, який хотів купити землю, казали, нехай принесе метрику хрещення від римо-католицького священника, себто, нехай переходом на римо-католицький обряд докаже, що він є Поляк і громадянин Польщі.

Для підпирання кольонізації ухвалив польський сойм ряд законів, а саме: закон з 19. грудня 1919 про утворення кольонізаційного фонду, на який Рада міністрів призначила як першу рату 70 міліонів марок (на основі розпорядку Ради міністрів з 16. червня 1920 з сього фонду можуть користати тільки громадяни польської держави, отже українські селяни виключені); закон з 9. січня 1920 про тарифові полекші на зелізницях для кольоністів, які переносяться на кольонії; закон з 16. липня 1920 про „тимчасові фонди для фінансування земельної реформи“ на що поки-що призначено капітал пів міліярда марок, який в першій мірі піде також на кольонізаційну парцеляцію; дальші закони приготовляються.

В Галичині ще підчас світової війни утворило австрійське правительство „Краєвий Уряд відбудови“, який мав за задачу відбудовувати знищені війною оселі.

Польське правительство обернуло сей Уряд відбудови з усіми його секціями в уряд помочи польським кольоністам, спроваджуваним до Східної Галичини.

І так секція для відбудови осель від літа 1919 до весни 1920 давала на власну руку кольоністам дерево на будову будинків, а опісля письмом з 17. мая 1920 віднеслася до міністерства публичних робіт, щоб воно уповажнило її давати кольоністам дерево на будову.

Міністерство очевидно на се згодилося (рескрипт з 28. червня 1920).

Окружний інспекторат рільної помочи (який сповняє задачі рільничої секції Уряду відбудови) — як заявив публично його начальник Яновський („Ґазета Вечорна“ ч. 5.301 з 1920) — дуже інтензивно займався зростаючим нині в нас кольонізаційним рухом, підпираючи всіми силами і всякими можливими способами кольонізацію, якій давав визначну допомогу в формі рільничих знарядів, навозів, насінь і живого інвентаря.

Той сам інспекторат видав весною 1920 розпорядок, щоб насіння давати в першій мірі кольоністам.

Повітові інспекторати рільної помочи на урядовім з'їзді в справі облогів, давали звідомлення про хід кольонізаційної парцеляції в повітах. Президент Краєвого Уряду відбудови, Др. Олександер Бачинський, у звідомленню про сей з'їзд пише: „Парцеляція в Східній Галичині у всіх повітах розвивається швидко. Висліди, подані референтами, витано горячими оплесками“.

Отже замість помагати відбудуватися місцевому населенню, знищеному війною, — що є задачею Краєвого Уряду відбудови — сей Уряд помагає будуватися і взагалі загосподарюватися польським кольоністам.

В кінці повітові староства примушують місцевих українських селян до робіт в користь польських кольоністів. І так староство в Золочеві примусило українських селян з Рикова дати 40 підвод для перевозу кольоністів з зелізничої стації в Золочеві до Рикова. Староство в Городенці примусило громаду Дубки дати підводи для кольоністів. Староство в Бродах примусило громади Кадлубиска і Ясенів дати підводи дла кольоністів з зелізничої стації Заболотці до сих громад. Треба додати, що українські селяни в Кадлубисках і Ясенові самі хотіли купити двірську землю. Але їм її не продано, тільки польським селянам. За те якби на

глум над ними примушено їх везти річи тих польських селян-кольоністів, які забрали їм землю.

І маємо такий образ: Український селянин віки цілі робив польським завойовникам панщину. Потім обробляв те саме поле за нужденну плату. А тепер на те поле приходить польський селянин-кольоніст, щоб заняти місце польського пана завойовника, а він, український селянин, мусить йому ще даром звозити річи.

Ось так вся державна машина в Польщі, від сойму і правительства почавши і на повітових властях скінчивши, працює з усеї сили над кольонізацією Східної Галичини польським селянством.

10. Дотеперішні висліди польської кольонізації Східної Галичини.

До 30. червня 1920 ведено кольонізаційну парцеляцію в 30 східно-галицьких повітах в отсих місцевостях:

1. Повіт Бережани: 1. Августинівка, 2. Ценів, 3. Конюхи, 4. Вербівчик, 5. Каплинці, 6. Криве, 7. Кальне, 8. Юзефівка.

2. Повіт Броди: 9. Ражнів, 10. Ясенів, 11. Кадлубиска, 12. Корсів, 13. Лешнів, 14. Шнирів, 15. Клекотів. 16. Новачина, 17. Королівка коло Цішків, 18. Вербівчик коло Підкаміння.

3. Повіт Борщів: 19. Сковятин, 20. Мольниця, 21. Пишатинці.

4. Повіт Бучач: 22. Трибухівці, 23. Ріпчинці, 24. Помірці, 25. Озеряни. 26. Монастириска.

5. Повіт Бібрка: 27. Білий Двір.

6. Повіт Городенка: 28. Репужинці, 29. Дубки, 30. Підвербці.

7. Повіт Городок: 31. Добряни, 32. Годвищі.

8. Повіт Гусятин: 33. Говилів, 34. Суходіл, 35. Троянівка.

9. Повіт Збараж: 36. Лубянки, 37. Черниховці.

10. Повіт Зборів: 38. Ярославичі, 39. Ярчівці, 40. Мшана, 41. Глинна, 42. Плугів, 43. Славна.

11. Повіт Золочів: 44. Риків, 45. Руживоля, 46. Красне, 47. Золочівка, 48 Ожидів, 49. Фирлеївка, 50. Юськовичі, 51. Зазулі, 52. Струтин, 53. Кути.

12. Повіт Жовква: 54. Двірці, 55. Кошилів, 56. Нове Село.

13. Повіт Калуш: 57. Негівці, 58. Дубовиця, 59. Сільце.

14. Повіт Камінка: 60. Козлів, 61. Желехів малий, 62. Сілець-Беньків, 63. Руда, 64. Таданє, 65. Лани.

15. Повіт Коломия: 66.—79. 14 фільварків.

16. Повіт Львів: 80. Яричів новий, 81. Германів, 82. Білка коло Винник.

17. Повіт Перемишляни: 83. Глиняни. 84. Перемишляни, 85. Кореличі, 86. Лагодів, 87. Чуперносів, 88. Добряничів.

18. Повіт Підгайці 89. Шумляни, 90. Голендри, 91. Сільце, 92. Золотники, 93. Рудники, 94. Теляче, 95. Мужилів.

19. Повіт Рава Руська: 96. Корчів. 97. Кревиця, 98. Хлівчани, 99. Воронів, 100. Карів, 101. Тарношин, 102. Хоронів.

20. Повіт Радехів: 103. Гойворони, 104. Павлів, 105. Дмитрів.

21. Рогатин: 106. Липиця долішня, 107. Чесники, 108. Мартинів старий, 109. Мартинів новий, 110. Демянів, 111. Теночники, 112. Фирлеїв, 113. Кнігиничі, 114. Букачівці.

22. Повіт Рудки: 115. Коропуж, 116 Бенькова Вишня, 117. Рудки, 118. Підгайчики.

23. Повіт Скалат: 119. Сороки коло Хоросткова, 120. Зарубинці, 121. Лиса Гора, 122. Мовчанівка, 123. Єлеонорівка.

24. Повіт Сокаль: 124. Світезів, 125. Жужель, 126. Ванів, 127. Цеблів.

25. Повіт Станиславів: 128. Тисьменичани, 129. Колодіївка, 130. Дорогів, 131. Єзупіль.

26. Повіт Тернопіль: 132. Янівка, 133. Мшанець, 134. Ходачків, 135. Слобода-Городище.

27. Повіт Товмач: 136. Палагичі.

28. Повіт Чесанів: 138. Дахнів.

29. Повіт Яворів: 137. Нагачів.

30. Повіт Чортків: 139—144. 6 фільварків, 145. Біла.

Простір сих 145 маєтків виносить 109.472 га.

Якусь часть сього простору творять ліси й неужитки, які не йдуть на парцеляцію; якусь часть оставляли собі дотеперішні власники.

Скільки виносить простір, розпарцельований між кольоністів, можемо приблизно обчислити таким способом.

Парцеляцію вело перших пять з висше вичислених авторизованих інституцій (осталі три інституції дістали авторизацію аж в липні 1920 року) і приватні особи.

Одна з тих авторизованих інституцій, „Товажиство аґрарно-осадніче“ оголосило, що за пів року розпарцелювало 20.000 морґів або 11.509·29 га.

Коли приймемо таку саму інтензивність парцеляції для всіх пяти авторизованих інституцій, то вони разом розпарцелювали 57.546·40 га.

Приватні авторизовані особи — на основі місцевих обчислень — розпарцелювали коло 20% простору, який розпарцелювали інституції, отже 11.509·28 га.

Таким чином весь простір, розпарцельований між польських кольоністів виносить 59.055·68 га.

Висше згадане „Товажиство аґрарно-осадніче“ оголосило, що одну родину поселяло пересічно на 10 морґах. Се значить, що на 69.000 га (= 119 370 морґів) поселено 11.937 родин або — числячи на одну родину 5 осіб — 59.985 населення.

Отже білянс піврічної польської кольонізації в Східній Галичині представляється так: На

69.000 га землі поселено 11.937 родин польських кольоністів або 59.685 польського населення.

При такій самій інтензивности за один рік скольонізувала би Польща 138.000 га. Коли зважимо, що в десятиліттю 1902—1912 розпарцельовано в Східній Галичині з приватної ініціятиви всего 151.568 га, — то побачимо, що однорічна кольонізаційна діяльність польської держави майже дорівнює 10 літній приватній парцеляційній діяльности.

Як уже подано весь запас землі на земельну реформу в Східній Галичині виносить 900.000 га.

З сього запасу треба оставити якусь скількість для дотеперішних власників, яких є 1961 або кругло 2000.

Коли для них оставити тільки по 100 га на родину, то для земельної реформи остане тільки 700.000 га.

При такій кольонізаційній інтензивности, яку проявила Польща за першого пів року, скольонізує вона тих 700.000 га за пять літ.

З сього вивід:

Коли польське правительство матиме змогу вести ухвалену соймом і підпирану цілою польською суспільністю кольонізаційну політику в Східній Галичині далі в такою інтензивністю, в якою її розпочало, то за пять літ може скольонізувати польським селянством в Польщі весь запас землі, який знаходиться в краю для земельної реформи.

Се значить, що побіч польських дворів повстануть заможні польські села, польський елемент збільшиться як що-до числа так і що-до господарської сили, що в результаті дасть йому постійну політичну перевагу в краю, — а місцеве українське селянство, як доси наслідком недостачі землі жило в нужді і наслідком політичної переваги польських дідичів в національнім поневоленню, так житиме й далі, позбавлене всяких виглядів поліпшити своє господарське положення через земельну реформу, засуджене на що-раз більше на-

ціональне поневолення і що-раз більшу господарську руїну.

Таку долю готовить корінному українському населенню Східної Галичини, яке доси, не вважаючи на вікове польське поневолення, творить ще 70% населення краю, кольонізаційна політика Польщі.

11. Польська кольонізаційна політика в Східній Галичині і міжнароднє право.

„Діяльність кольонізаційних комісій в Німеччині стягнула на себе обурення цілого світа.“ Отсі слова одного з визначних діячів польської кольонізації Східної Галичини[1] являється найбільше пророчистим засудом кольонізаційної політики Польщі супроти українського народу.

Коли кольонізаційна політика Німеччини в польській Познанщині стягнула на себе обурення цілого світа, то на стільки більше обурення цілого світа, повинно звернутися проти Польщі за її кольонізаційну політику в українській Східній Галичині.

На стільки більше — кажемо — бо коли кольонізаційна політика Німеччини супроти Поляків знаходила рішучий осуд значної части німецької суспільности, то Польща ціла як один муж, від консерватистів до соціялістів, хоче при помочи кольонізаційної політики загарбати відвічну українську землю.

І ще є одна важна ріжниця між кольонізаційною політикою Німеччини й Польщі.

Німеччина вела кольонізаційну політику супроти польського народу на території, на яку розтягалася її суверенна власть, і в часі, коли міжнародне право оставляло поневолені народи їх долі.

За те Польща веде без порівнання безоглядн ійшу кольонізаційну політику супроти українського народу

---

[1] Див. стор. 95.

на території, на якій їй суверенна власть зовсім не прислугує, яка стоїть під охороною міжнародного права і на якій польське правительство виконує тільки провізорично окупацію з уповажнення Найвисшої Ради Мирової Конференції, і в часі, коли право самовизначення народів — хоч топтане тими, які проголосили себе його оборонцями — так глибоко вкорінилося в душу цілого культурного світа, що стало одним з основних елементів не тільки морального, але й писаного міжнародного права.

І коли ті, що обурювалися на кольонізаційну політику Німеччини супроти польського народу, не мали ані обовязку ані права ані змоги активно виступити проти сього злочину і покласти йому кінець — то тепер ті культурні народи, які з'єднані на Мировій Конференції і в Союзі Народів, взяли на себе обовязок завести новий лад в Европі, мають і право і обовязок і змогу покласти конець злочинови, якого допускається Польща на українськім народі своєю кольонізаційною політикою в Східній Галичині.

Бо, як сказано, Східна Галичина не підлягає суверенній власти польської держави, тільки стоїть під охороною міжнародного права і Найвисшої Ради Конференції, яка уповажнила Польщу тільки провізорично до окупації сього краю.

З характеру сього уповажнення — яке означили ми на иншім місци — ясно випливає, що Польща має право тільки до таких варяджень в Східній Галичині, які потрібні для вдержання порядку в краю. Поза сим вона обовязана шанувати дотеперішні відносини, з окрема не робити нічого, що пересуджувало би будучність краю в її користь.

Що своїм земельним законодавством, на скільки польське правительство примінює його в Східній Галичині, і веденою на основі сього законодавства кольонізаційною політикою в сім краю Польща переступила

границї свого уповажнення і нарушила міжнароднє право, се ясне.

Се нарушення тим яркійше, що власне в земельнім питанню політика Польщі в Східній Галичині противиться ясно висловленій волі Найвисшої Ради Мирової Конференції.

В проєкті статута для Східної Галичини, який, ясна річ, є висловом волі Найвисшої Ради що-до сього краю, містяться що-до земельного питання отсі постанови:

„Артикул 9. Не можна буде переводити в Східній Галичині ніякої систематичної кольонізації при помочи кольоністів звні.“

„Артикул 12. Сойм Східної Галичини буде видавати закони в отсих справах: . . . 10/Земельні питання.“

„Артикул 13. . . . . Коли законодатна ухвала в земельній справі, після діткнення її „вето-м“ ґубернатора, буде протягом одного року рішена на ново соймом більшістю двох третин, тоді справа буде безпосередно предложена польським правительством Союзови Народів. Рада Союза Народів рішить більшістю голосів про акцію, яка повинна бути переведена, та про зарядження, які повинні бути видані, відповідно до того, що признає за користне і вказане в даних обставинах.“

З сих постанов ясно виходить: 1. що по волі Найвисшої Ради земельне питання в Східній Галичині має належати до компетенції східно-галицького сойму; 2. що на випадок конфлікту між східно-галицьким соймом і польським правительством (яке репрезентує східно-галицький ґубернатор) має рішати Союз Народів; 3. що кольонізація Східної Галичини кольоністами зпоза границь краю має бути абсолютно заборонена.

Тимчасом Польща поступає як-раз противно: польський сойм видає закони, а польське правительство розпорядки, які мають за ціль як найшвидше рішити зе-

мельне питання в Східній Галичині через скольонізування краю польським селянином з поза границь краю.

Знаючи волю Найвисшої Ради що-до земельного питання в Східній Галичині, Польща хоче використати свою провізоричну окупацію сього краю на те, щоб до часу, заки Найвисша Рада видасть дефінітивне рішення, скольонізувати край польським елементом і так поставити Найвисшу Раду перед довершений факт.

Супроти сього не тільки цілий культурний світ повинен звернути своє обурення проти кольонізаційної політики Польщі в Східній Галичині, але також Найвисша Рада Мирової Конференції має обовязок своїми зарядженнями покласти кінець сьому винищуванню українського народу на його землі.

12. Наші домагання.

I. На основі всего висше сказаного правительство Західно — Української Народньої Республики домагається від Найвисшої Ради Мирової Конференції видання й переведення отсих заряджень:

1. Заборонити польському правительству примінювати польські земельні закони і розпорядки в Східній Галичині.

2. Наказати польському правительству уневажнити всі контракти купна-продажі землі в Східній Галичині, заключені особами, які перед 1. падолиста 1918 року, не мали права приналежности в одній з громад Східної Галичини. Уневажнення має обняти всі контракти, заключені під польською окупаційною владою.

3. Привернути в Східній Галичині свобідний оборот землею на основі попереднього правного стану.

4. Заборонити кольонізаційну парцеляцію Східної Галичини при помочи польських кольоністів з поза границь краю.

5. Відложити рішення земельного питання в Східній Галичині до часу, коли буде дефінітивно вирішене державне становище Східної Галичини.

II. Правительство Західно-Української Народної Республики заявляє, що український нарід Східної Галичини ніколи не признає — як взагалі так і з окрема в земельнім питанню — фактів довершених польською окупаційною властю і швидше чи пізнійше ставши правним господарем своєї землі, уневажнить їх, як версайський договір уневажнив факти довершені німецьким правлінням в Альзації й Льотаринґії.

VIII.

Польські проби фалшування волі населення.

Не вважаючи на сю страшну неволю, в якій знаходиться український нарід Східної Галичини під польською окупацією, він не паде духом і твердо стоїть при своїм домаганню державної незалежности і самостійности своєї землі.

Польське правительство добре знає, що ані один Українець Східної Галичини не заявиться за приналежністю свого краю до Польщі.

А побіч голосу живих ще голоснійше говорять ті, що полягли на полі слави, обороняючи свій рідний край перед польським наїздом, і ті, що погинули замучені в польськім полоні, польських тюрмах, польських таборах інтернованих, або оставлені польськими властями на поталу голоду і пошестий. Їх смерть голоснійше ніж голоси живих протестує і протестуватиме проти загарбання їх рідної землі Польщею, кличучи о справедливість для дітий і внуків, для яких добра вони поклали свої голови, понесли муки і смерть.

Знаючи се, польське правительство старається ріжними способами фалшувати волю населення Східної Галичини, щоб на тій основі одержати згоду найвисшої Ради на влучення Східної Галичини до Польщі.

Одним з таких способів є висилання східно-галицької делеґації, зложеної з кількох Поляків і одного спольщеного Жида, при всіх нагодах, коли справа Східної Галичини має прийти під наради Найвисшої Ради.

Здається, що не треба поясняти, що ся делеґація репрезентує тільки польську меншість, проти якої одначе стоїть українська більшість, а також жидівське населення.

Що-до Жидів, то почавши від страшного кількаденного погрому у Львові після заняття міста польським військом 22. падолиста 1918 року, вони знаходяться весь час під терором польських властий, які мають за ціль таким способом примусити Жидів заявитися за прилученням Східної Галичини до Польщі.

І справді в останніх часах польські часописи доносять про жидівські збори по містах Східної Галичини, де западають ухвали в дусі польських бажань. Не треба додавати, що сі ухвали не є висловом дійсних бажань жидівського населення, тільки плодом польського терору.

Терором хотіла би Польща також український нарід примусити помиритися з польською неволею. Українським депутаціям, які протестували проти польського режіму, польські власти кілька разів давали пізнати, що вони готові той режім злагіднити, коли-б український нарід признав польську державність в Східній Галичині. Одначе навіть найстрашнійший терор не заставить Українців засудити себе самих на вічну польську неволю.

Знаючи се, польські власти стараються фалшувати волю українського населення.

Супротивляючися всіми силами проектови плебісциту в Східній Галичині, польське правительство рівночасно засипає Мирову Конференцію тисячами заяв, з яких виходить, ні би то населення Східної Галичини бажає собі вічної приналежности під Польщу. Сі заяви фабрикуються таким способом: Польські начальники всіх східно-галицьких повітів розсилають до начальників громад (переважно ними самими призначених) накази, щоб вони прислали в імени громади заяву, заосмотрену громадською печаткою, в якій була би висловлена: 1. чо-

лобитня для начальника польської держави, 2. вірність для польської республики, 3. домагання приналежности до Польщі. Виконання сих приказів пильнує польська жандамерія. Начальників громад, які опираються виконати наказ, усувається або інтернується. Коли такої заяви ніяк не можна на громаді вимусити, тоді наказують начальникам громади принести печатку і прибити на чистім блянкеті. На нім польські власти виписують опісля сфінґовані ухвали громадських рад за прилученням Східної Галичини до Польщі, а польські дипльомати предкладають сі сфалшовані ухвали як вислів волі українського населення.

Найновійшим способом сфалшування волі українського народу має бути переведення загального спису населення, при чім кожда особа мала би подати свою „державну приналежність“.

Самі польські державні мужі, від консерватиста Бобжинського, австрійського намісника Галичини до соціяліста Морачевського, першого премієра польської республики, признали, що списи населення, переводжені польськими властями в Східній Галичині за австрійських часів, були сфалшовані в польську користь.

На скільки більше польські власти в Східній Галичині будуть фалшувати спис населення тепер, коли з одного боку їх самоволя переходить всякі границі, а з другого ходить їм о таку важну справу, як влучення Східної Галичини до Польщі!

Український нарід Східної Галичини вже висловив свою волю і ствердив її кровю і смертю своїх найкращих синів. Сю свою тверду, незломну волю готов він заявити усе на ново, одначе тільки тоді, коли матиме змогу зробити се як вільний нарід, а не в польських кайданах!

Закінчення.

Наше представлення винищування українського народу в Галичині польською окупаційною владою, се тільки дуже блідий образ тої страшної дійсности, в якій уже третій рік мучиться і загибає українська Галичина.

Пера Данта треба би, щоб описати те страшне пекло, яке зготовив українському народови його історичний ворог — Польща.

Одначе не сама тільки Польща причиною того пекла. Коли б Найвисша Рада не була уповажнила Польщу заняти українську Галичину, а стала в обороні права самовизначення сього українського краю перед польським наїздом, український нарід не стогнав би тепер під ярмом польської окупаційної влади.

В рішенню Ради Союза Народів хочемо бачити змагання держав антанти до направлення того страшного зла, яке вони вчинили українському народови Галичини, віддаючи його під окупацію Польщі.

Тепер черга за Найвисшою Радою усунути польську окупацію з Галичини і вернути сьому споконвічному українському краеви свободу і незалежність — через утворення незалежної держави, як сього домагається правительство Західно-Української Народної Републики.

Страшний злочин польського окупаційного режіму в українській Галичині нехай порушить людську совість і правне почуття держав антанти і цілого культурного світа і заставить їх виміряти справедливість українському народови Галичини.

II. Часть.

Зладив

Проф. П. Карманський.

I.

Економічне винищування краю: реквізиції, контрибуції і грабування.

Попри культурне і політичне винищування українського населення польські власти переводять систематично економічне руйнування українського народу. Сю руїницьку акцію веде політична і військова влада, поліційні орґани і приватні одиниці. Одні вчинки мають леґалізацію законів і розпорядків, а другі і сеї етикети позбавлені; та одні і другі являються насильством і розбоєм, бо Польща не має права адмініструвати Сх. Галичиною.

„По всіх східно-галицьких селах — читаємо в одному урядовому докладі з краю — увихаються банди уоружених дезертерів, які впадають до поодиноких мешканців, грабують харчі, гроші, дріб, товар і коні. О скілько навіть в деяких місцевостях істнують станиці польської жандармерії — то дуже нечисленні і вони бояться виступати проти добре озброєних дезертерів, які вертаючи до вітчини, живуть тільки з грабунків і грабежи. — Одначе не ліпше від дезертерів поступає правильне військо: воно забирає селянам харчі, худобу, коні, дріб, вози, збіже. — Забирає часто збіже з кіп і годує ним коні. — Розуміється, те все роблять військові відділи на власну руку, нічого за забрані річи не платять, ані не видають ніяких поквітовань. Є се отже цілком звичайні грабунки. Всякі зажалення у висших військових

властей не відносять найменшого успіху. Грабунки діються в цілім краю; нема села де би їх не було. Коаліційна Комісія могла би в кождім селі ствердити много таких фактів. І се все діється в краю знищенім, де мешканці цілих околиць живуть в землянках і стрілецьких ровах, тому, що їх господарства спалені чи в инший спосіб знищені в часі світової війни".

Грабування українського населення відбуваються звичайно під покришкою законів, які видає польський уряд, не оглядаючися на се, що він не має до сего ніякої правної основи.

І так розписується урядово — як сказано у І. ч. сеї книги — позичку відродження і на основі розпорядку зневолюють власти українське населення до субскрибовання сеї позички. Так стягається примусово з залізничників укр. народности гроші при виплаті місячних платень; те саме діється і з другими урядовцями. При надаванню товарів до пересилки залізницею, інтересовані мусять субскрибувати позичку. Скарбові власти тероризують українські інституції домаганнями субскрибовання позички під загрозою репресій. („Нар. Торговля" в Мостисках візвана зложити 5000 мп.; таке візвання дістала „Н. Торговля" у Збаражі і всякі українські торговельні фірми; а врешті укр. громадські уряди — під загрозою відібрання приділу апровізаційних середників.)

На основі закону з. д. 9. липня 1920 р. про доставу контінґентів збіжа (жита, пшениці, ячменю і вівса) кождий селянин був обовязаний до 15. вересня 1920 р. доставити $^1/_4$ частину контінґенту, 1. січня 1921 р. другу четвертину, до 1. квітня 1921 р. решту.

Сей закон зрозуміли виконуючі орґани так, що зневолювали громади доставляти зразу-ж цілий контінґент і у скількости далеко вищій, ніж громади законом були зобовязані. Рівночасно до стягнення контінґентів вжито насильних способів.

Законом з д. 16. липня 1920 р. розписано внутрішню примусову позичку у висоті 15 міліярдів мар. поль

Законом з тої-ж дати ч. 82. заведено новий доходовий податок у проґресії від пів до двайцятьпять процентів всего приходу.

Законом з д. 28. жовтня 1920 р. ч. 105 установлено обовязок внутрішньої примусової позички у висоті 20% всего движимого й недвижимого майна.

Таких законів і розпорядків можна навести ще багато, та вже самі дати їх ухвалювання вказують, якими вони були частими, отже і обильними.

А що сі закони і розпорядки не полишалися на папері доказує візвання презеса виділу львівської повітової ради Кшечуновіча з д. Львів, 8. жовтня 1920 р. ч. 1802/20 до всіх громадських урядів „під суворою особистою відповідальністю начальників громад“, щоб вони подали до 3 днів, чи визначені одноразовою даниною на потреби армії предмети зібрані в натурі чи у грошах, та щоб збірку негайно переслали до маґазину екві п. у Львові.

Маючи таку повінь законів і розпорядків до розпорядимости, польські виконуючі орґани і військо та жандармерія мали аж надто нагоди погуляти по українських селах, сіючи по них руїну й нужду.

І так в селі Синевідську вижнім наложено на громадян спершу 50.000 мп. як еквівалент за річи, які село було зобовязане доставити для армії, а коли громада робила заходи з метою обниження сеї суми, її підвисшено на 200.000 мп. так, що на одного селянина випадала сума 1800 мп.

Українську бурсу св. Івана Хрестителя в Дрогобичі зареквірували польські власти на шпиталь. На село Добрівляни, дрогобиц. повіту, наклали контрибуцію у висоті 100.000 мп. як забезпеку залізн. шляху і 46.000 мп. титулом одноразової данини для армії. Тим же титулом

накладено на с. Грушів суму 100.000 мп., на Раневичі 27.000 мп., на Болехів 82.000 мп., на Стебник 62.000 мп., на Трускавець 147.000 мп., на Доброгу 50.000 мп. — Рівночасно в Дрогобичі військові частини забирають о. Одинакови ялівку $1^1/_2$ річну, ріжуть її на його очах і дають йому за неї 100 мп.

М. Б. з Медики пов. Галич зізнає, що він, боячися реквізиції коней, скривався з кіньми 4 тижні в лісі. Та врешті його зловили, забрали коні і віз, не даючи ніякої посвідки, а за те, що він скривався, його заарештували і відставили до тюрми в Станиславові. Звідси перевели його до Львова, а відтак до Ялівця. В тюрмі забрали в нього футерко, нові чоботи і штани. І врешті 25. X. 1920 р. випустили як невинного на волю.

Відомий з Жабйого ком. жанд. Ґураль післав в міс. квітні 1920 р. до госп. І. Боднарука з Жабйого-Кривополе жовнірів, які зрабували в нього 24.000 ав. к. і топірець вартости 3000 ав. к. З початком серпня напали жовніри на його дім знову, побили його жінку і сина Юрка і зрабували 3 поводи до коней, шори і сокиру, 3 міхи і 2 вовн. бесаги. В міс. вересні напали вони (в числі 15) його дім в трете, а що його жінка з сином втікла, почали хозяйнувати по хаті до схочу: забрали вепра, одяги і біля на 7 осіб, 90 м. полотна, 3 пари гуцульських запасок, 2 кожухи, гуц. ремінь і др. Чого не взяли, се порізали ножами. (Свідки: С. Б. і Д. К.) Врешті в жовтні, напавши на дім названого ще раз, зрабували жовніри ніж і шаль, побили його малолітного сина і жінку. (Свідок: Д. К. Ф.)

В осені 1920 р. почала жандармерія переводити реквізиції в Микуличині і збирати податки від худоби.

В літі 1920 р. напали польські жовніри на ярмарок в Делятині (2. липня) і зрабували худобу і свині, а людей розігнали, бючи їх.

Не зважаючи на голод в околиці Микуличина, польські жовніри і жандарми ходили по хатах і забирали

все, що вродилося. Не дарували також вовни, полотна і кожухів. Навіть шиби у вікнах хат оподаткували.

В часі укр.-польської війни польські війська ограбили ціле приходство пароха в Яксманичах і порозтягали його майно по цілім краю і ще в кінцем 1920 р. не звернули йому нічого.

С. Чернів (пов. Рогатин) обступили 24. VI. польські війська, почали його обстрілювати, а коли люде повтікали в ліс, забрали першого дня 6 пар коней, другого 6 коров, третього 10 пар коней, не платячи за них, ані не видаючи посвідок. М. Стиха, котрий ховався з кіньми в лісі, застрілили. У. К. Д. забрали 2 кірці кукурудзи. Майже кождого господаря ограбили. Під закидом, що хтось перервав телефонічний провід стягнули з села 10.000 к. під загрозою спалення села.

В с. Голови (Косів) спалили поль. жовніри два доми і млин Ф. К. і не позволили нічого з огню виратувати. У Д. К. з того-ж села зрабували 10.000 к. і знасилували його дочку.

С. М. вчитель з П. переказує свої враження після прибуття 4. I. 1920 р. з Камянця под. до Галичини, з котрих наведемо деякі факти.

Зараз на границі Сх. Галичини поразила його велика жадоба наживи і хабарництво поль. війська. До нього і до його товаришів дороги сказав капраль граничної сторожі: „Дайте панове на горівку, а ми не будемо переводити ревізії.“ І справді її не переводили, отримавши хабаря. На торгах в Будзанові жандарми і військо забирали від селян масло, сир, бараболю, цибулю, платячи, що їм подобалося і довели до того, що селяне перестали на торг виносити товар. Те саме робили в місцевих Жидів купців, а відтак перепродували легко добуте добро знайомим. Так само реквірували у селян підводи на приватні поїздки, а навіть з наміром возити Жидам дрова, щоб від них діставати платню за підводи. Тих, що не хотіли давати підвод, побивали тяжко. Часто пере-

водили реквізиції біля і обуви, нераз в зимі серед дороги. У пароха Будзанова о. Чемеринського на протязі часу від серпня 1919 р. до марта 1920 р. перевела жандармерія 18 ревізій, а врешті забрала в нього з церкви скринку з австр. срібними коронами. В Кобиловолоках відділ війська видав приказ скласти до 24 год. 500 крісів, а коли селяне не були в силі сих крісів доставити, стягнули з села контрибуцію у висоті 100.000 к. Два місяці опісля звернули сі гроші, при чому гром. комісар при виплаті від кождих 200 к. стягнув собі по 10 к. за труд. Що суботи забирала жандармерія Будзанова насильно жінок і дочок найсвідомійших Українців до миття підлоги в домі жандармерії, у школі і др., при чому неслухняних побивала. Ні апровізації, ні американських дарів україн. населення не діставало. В бережанській ґімназії завідувала америк. дарами жінка директора Кестліха і жінка професора Гаснова так, що Українцям не діставалося нічо. Названий сам чув, як пані Гаснова говорила, що їм при розділі треба бути обережними, щоб Українці і Жиди не отримали нічого.

В селі Капустинці (пов. Збараж) жандарм Жила приарештував з початком марта 1920 р. 5 б. жовнірів укр. армії і, щоби не відставити їх до Домбя, взяв від Малішевського коновку меду, від Фейцарука міх пшениці, від Бабія міх муки, а від Сеня міх пшениці. Коли донесено се до команди, він частину добичі звернув, та все таки допускався подібних „реквізицій“ по селах: Сенява, Сенячівка, Розношинці, Красносельці і др.

До Судової Вишні прибув д. 11. мая відділ „льотної жандармерії“ з Перемишля Два жовніри пішли до Т. з приказом доставити підводу. Т. приїхав на постерунок жандармерії Небавом явився „комісар“ і довідавшися, що Т. є Українцем, став бити його по лиці; а коли сей упав, кількох инших жандармів стало його копати, аж він втратив память і кров його залила. По-

казалося, що „комісар“ помилився. Лікар сконстатував в Т. потовчення лопаткових мяснів, нарушення кількох зубів. потовчення губ і багато мозолів на голові. (Dziennik Ludowy.)

Пос. Заморскі у „Ґазеті Варшавскій“ у статті п. т. „Земля сліз і недолі“ пише між иншим, що поль. карні експедиції баґнетами і побоями стягають не лише наложену контрибуцію з укр. сел, але й забирають з хат, що їм попаде під руки. На декотрі села наложено такі збіжеві контрибуції, яких не призначується в зах. Галичині на цілі повіти.

На Лемківщині, де населення дуже бідне, накладено на села великі контрибуції на потреби війська, як напр. на Радошиці 80.000 мп., на Команчу 70.000 мп., на Ославицю 60.000 мп., а на більші села суми до 200.000 мп

В ліськім повіті станиці жандармерії реквірували для себе безплатно всякі харчі.

Безпосередно після відпертя большевиків з Рогатина польський обоз підпалив у вересні село Вербилівці під замітом симпатії до большевиків і в огні згоріло 27 хазяйств. До того польське військо вирабувало в селі всі гуси і кури і забрало чимало худоби і безрог, платячи смішно низькі ціни. У місцевого пароха о шамб. Городецького забрали Поляки бугая, ялівку, дві безроги, дріб, а надто знищили чимало вівса і паші.

В селі Фірліївi зареквірували Поляки 30 кіпців вівса і заграбили чимало курей і гусей. Місцева жандармерія постійно реквірує для себе безроги по ціні 500 мп. за штуку, якої ціна виносить 8000 мп.

П. Дз. з Трушевич (пов. Добромиль), котрого заарештовано 16. червня 1919 р. і передержано по ріжних тюрмах 22 місяці, ограблено в часі його неприсутности з усього майна. На протязі одного року в нього відбулося сто ревізій; підчас того забрали в нього 3 бочки бензини, 1 бочку оливи, 1 бочку нафти, 50 кґ.

васеліни, 60 сотн. бараболь, 2 коні, 6 безрог, 200 шт. дробу, 4 шт. худоби, 82 фіри паші, всю упряж з коней, одяг, біле, 23 кґ. шкіри, 300 кґ. жита і др.

Та не пощадив наїздник і українських інституцій.

І так староство в Богородчанах рішенням з д. 29. серпня 1919 р. ч. 4830, зверненим до управи громади Грабівці, приказало громаді здерти бляху зі стайні, власности тов. Просвіта, і не оглядаючися на протести громади, при допомозі бляхарів обдерло бляху у скількости 13 м. сотнарів.

Гол. комісія розділу дерева у Львові, рішенням з д. 17. квітня 1920 р. заняла ліс в Посічи, який є власністю укр. военних сиріт і є інтабульований на „Захист ім. Митроп. А. Шептицького для сиріт" — у скількости 3780 морґів, приділюючи дерево на відбудову повіту чортківського, бучацького, станиславівського і богородчанського, призначуючи ціну заплати о половину низшу від сеї, яку звичайно платилося.

Льокаль товар. „Взаїмна поміч укр. народ. учительства" у Львові (при вул. Осолінських ч. 12) заняло в липні 1920 р. поль. військо, а підпоручник, що займав льокаль, заявив, що одною з причин є те, що товариство є українське.

Статути укр. інституцій, як кружка „Укр. Педаґоґ. Товариства ім. Лесі Українки" у Львові, статут домашньої служби і денних робітників „Громада", статут Загально професіонального стоваришення укр. залізничників у Львові, внесені до гал. Намісництва, перетримала львівська дирекція поліції, не даючи дозволу на отворенне товариств.

Головним предметом грабування зробила польська військова влада україн. духовний семинар у Львові.

Д. 31. серпня заняла місцева військовість насильно убікації при входовій брамі і зареквірувала всі річи. Д. 12. вересня заняла вона так само другий поверх. Д. 15. вересня доручено ректорови семінара, приказом з

д. 15. вересня 1920 р., евакуувати решту будинку. Д. 29. розбито двері до двох кімнат на другому поверсі і забрано багато приватних річей (річи по бл. п. о. Яремкови, о. Лучинського, о. кан. Дольницького).

Д. 14. падолиста 1920 р. розбито колодку при дверях каплиці о. Дольницького і, як сконстатували С. С. Василіянки, забрано церковне біля, фелон, служебник і др.

Д. 27. падолиста т. р. комісія команди міста візвала ректора, щоб він прийшов розпізнати річи семінара, котрі переносяться до Тернополя. Обійшовши цілий семінар, він пересвідчився, що з інвентаря осталися в семінарі тільки останки; ба і тих річей не хотіли видати.

Коли еп. Боцян віднісся особисто до ґен. Лямезана, команданта Д. О. Ґ., в справі семінара, дізнався від нього, що будинок семінара враз з інвентарем перейшов на власність польського уряду, та що остається єдина дорога-процесу.

Мимоходом скажемо кілька слів про польські поліційні орґани, нотуючи тільки кілька фактів.

Є. В. у Львові зізнав д. 9. вересня 1920 р. в У. Гор. Ком. слідуюче: Минулої неділі в селі Вороцові (Городок) командант жандармерії з Домажира окружив з озброєними селянами поль. народности і з військом церкву в часі богослуження і арештував приблизно 30 людей при виході з церкви і відпровадив їх у невідомім напрямі. — Те саме сталося в инших селах сего повіту, а саме: в Сухій Волі, Мшані, Мальчицях.

В літі 1920 р. відбулася перед трибуналом окр. суду в Станиславові карна розправа о злочин публичного насильства через вимушення проти Адама Лукіяна, муляра в Станиславові, Фруляка (шевця) і Казимира Черкавського, котрі будучи аґентами команданта поліції в Станиславові, поруч. Маєвского (він тоді теж сидів у тюрмі за надужиття), допускалися шантажу. До розправи станув тільки Черкавскі і його трибунал засудив на 5 літ тяжкої вязниці.

Мих. Помога в Ставчан (Городок) під осінь 1920 р. оженився, а що жандарм з постерунку Оброшина мав любовні зносини з його жінкою, отже небавом після вінчання той же жандарм ураз з трьома иншими заарештував його, побив на станиці, а відтак велів відставити його до табору в Пикуличах, наказуючи конвоюючим жандармам, щоб вони по дорозі били його до того, щоб він здоровим домів не вернувся. При кінці марта 1921 р. Помога вернувся домів вічним калікою, з картою неулічимо хорого.

У Львові державна поліція вбила 13-літнього хлопця Володислава Хомяка за крадіж кількадесяти тисяч мп., з котрих половину у нього відобрала. Сей факт обурив навіть польську пресу і між иншими „Ґазета Вечорна“ (ч. 5513) у нотатці: „Бестияльске замордоване 13-летнеґо хлопца пшез функционаруюши поліциї паньствовей“ пише, що комісарям і поліцаєтам видавалося, що 15 чи 20.000 мп. уявляють більшу вартість ніж життя людини. Ся-ж ґазета пише далі: „В цілій околиці вул. Льва Сапіги, де міститься державна поліція, є голосною справа варварських метод, які примінюються до винних і невинних, спроваджених на поліцію. 100 і 150 нагайок — не є там рідкістю.“

В Станиславові в окружнім суді д. 18. падолиста 1920 р. відбулася розправа проти державних поліціянтів А. Мичковского і Л. Деллера, обжалуваних державн. прокураторією о злочин публичного насильства і тяжкого ушкодження тіла на Настці Кіндрат з с. Черніїва, котру названі поліціянти били при слідстві дрючком і ременем по голому тілі до того, що вона з страху перед дальшими побоями підрізала собі склом горло. Л. Деллера засуджено.

Той сам трибунал засудив д. 30. січня на 4 роки тяжкої тюрми поліційного аґента Фр. Вебера з Надвірної, котрий з нагоди ревізії у селянки Анни Прокупечко забрав їй шлюбну обручку, яку спродав.

„Дзєннік Людови“ (ч. 264 з д. 20. вересня 1920 р.) у кореспонденції „Вісти з Бучача“ пише між иншим: „Арештовання зовсім невинних — поза одинокий може випадок — людей, доконувані серед місцевих Українців, під замітом нібито симпатій до большевизму, викликали в першій хвилі негодовання серед Польонії, котра з признанням стверджує, що поведення українського населення в названому часі було не тільки бездоганне, а й зовсім льояльне. Се негодовання є тим паче оправдане, що справник сих арештовань, п. комісар Ілюкевіч має вже за собою сумнівної слави традицію боротьби з вітряками, як згадаємо тільки арештовання ґімназистів за приналежність до жидівського скавту з перед ледви кількох місяців.“

Отсе осуд польської опінії високого державного достойника. А що говорити про низших і найнизших? . . .

II.

Арештування, биття, мордування і засуди.

Рівномірно з грабуванням майна українського населення і з підпалами йшли безвпинні арештування, получені з биттям арештованих, катуванням, а навіть і з убійствами, а врешті невчислимі судові розправи, засуди, вязнення, котрі кінці кінців часто мали своїм епільоґом признання засуджених невинними і випущення їх на волю,-звичайно після сего, як жертва стала калікою і як матеріяльно цілковито її зруйновано.

Десятки тисяч таких покалічених і зруйнованих одиниць має польська влада на совісти, та ми не можемо займатися на сему місці всіми: згадаємо тільки про одну їх частину, тим паче, що про деякі околиці Сх. Галичини, як про Бойківщину і Гуцульщину, говоримо на осібному місці, а про чимало фактів згадуємо у розділах під иншими заголовками.

Арештування відповідно до подій воєнних були більше або менше часті. В часі від 1. падолиста 1918 р. до мая 1919 р. арештовано без всяких конкретних даних на сам донос, що особа є ворожо настроєна до польського народа. Арештовано у самім Львові на такі доноси нормально 5—6 осіб денно. Самих службовиків залізниць арештовано тоді біля 3000. Для браку всякої вини їх інтерновано.

Від мая—червня 1919 р. основою арештувань є юридично абсурдна теза, що виконування функцій звязаних з урядом, який займала особа в службі З. О. У. Н. Р.

вже сама собою каригідна. Арештовано в цілім краю. Суджено судами військовими і цивільними. Слідства ведено пересічно 4—6 місяців, але деякі і 14 місяців. Сума сих арештувань дається приблизно оцінити на 7000—8000.

В липні 1919 р. в часі української контрофензиви від Збруча арештовано із страху пізніщого співділання з Галицькою Армією визнатніщих людей. Арештовано 500 – 600 осіб Їх після відступлення української армії випущено.

Від серпня 1919 р. до марта 1920 р. арештується особи повертаючі з поза Збруча мимо обітниці делеґата польської держави, що нікому нічо не станеться. Для браку вини переважно випущено сі особи по 2—3 місячнім слідстві. Всіх арештувань у краю до 500. Ті самі арештування повторяються після розбиття Денікина в марті і квітні 1920 р.

В маю 1920 р. арештується особи, що були перейшли з галицькою армією до большевиків, а в маю, після протибольшевицького перевороту галиц. армії, вернули в Галичину. Знову повторюються 2—3 місячні придержання в слідчих арештах, хоча слідство не виказує вини. Число 100. Відворот з під Київа спричинює арештування під замітом сприяння большевикам. Тих арештувань не много. Послідна фаза від відвороту большевиків за Збруч найчисленніща. Власть казала потягнути до відповідальности кождого, хто тільки сповняв службу у большевиків, не дивлячися на се, чи він се з доброї волі сповняв, чи з конечности під примусом. Арештовано коло 2000 людий. В тих числах є обняті також і инші справи, як справа голодового відруху Гуцулів в Коломиї, та заміту співучасти в перевороті Др. Бекеша в суді Стрий.

Взагалі польські військові власти орґанізували і згуртували все цивільне польське населення, по містах і по селах, без огляду на вік і пол, в боєві орґанізації

під найріжнорідніщими назвами і роздали між них кріси і муніцію. Істнують вони в кождій місцевости, де істнує хоч би кількох Поляків, а в кождім польськім домі є кріси і муніція. На зовні кажеться, що орґанізації ті мають на меті удержання безпеченства в нутрі краю. В дійсности головною їх задачю є безоглядне тероризування українського і жидівського цивільного населення. Головною ціхою тих орґанізацій є безмежний шовінізм, сліпа ненависть до всього, що українське, і охота дошкулити українському населенню. В склад тих орґанізацій входять дуже часто звичайні бандити і всяке шумовиння без ніяких етичних засад. Вони переводять в Українців ревізії, слідять українське населення, до родинного життя включно; їм належить завдячувати масові арештування Українців. В сей спосіб переводять вони дуже часто свої особисті порахунки. По селах при ревізіях допускаються звичайних крадіжок.

Щоб читач мав поняття про самоволю польської влади і про те, що приходиться переносити кождому Українцеви під польським режімом, ми згадаємо хочби тільки деякі факти.

І так скарб. радник А. Буско, перейшовши в р. 1919 цілий ряд тюрм, опинився врешті в таборі для інтернованих у Стшалковій. Згодом його випускають на волю і він вертається до Бережан, де його конфінують. 15. листопада 1919 р. його арештують знову і перевозять до Львова до Бриґідок як такого, що відноситься „неприхильно до польської народности". Там тримають його до 23. грудня 1919 р., а відтак інтернують його на Ялівци. Як доказує документ з д. Львів, 11. січня 1920 р. ч. к. 4407 ех 19, слідство проти нього по причині недостачі доказу провини застановлено і зарядженo його інтернування на Ялівци. Тут перебув він 7 днів і його випущено до Бережан як конфінованого. Попри назване доходження ведено проти нього слідство о той самий злочин, як виказує документ з д. Львів,

16. лютого 1920 р., котре теж застановлено по причині недостачі доказів. Не оглядаючись на се, названий отримав нове візвання до суду з обжалуванням о §. 327 u. k. w. з речинцем на 8. квітня 1920 р. (Візвання Окружн. суду в Бережанах від. IX. Бережани, з дати 3. квітня 1920. Hs. 82/20). І він не міг переносити дальших нападів і втік на Чехословаччину.

Подібними фарбами малює митарства польських судів др. Т. Бекеш, б. заст. повіт. комісаря у Сколім.

Арештований з кінцем мая 1919 р., перебув він довший час в тюрмі у Стрию. В тюрмі панували неможливі умови і коли арештовані жалувались перед авдітором майором дром Ґізіньским, який візитував вязницю, він гукнув: „Для вас немає милосердя; для вас тільки кулі і гармати!“ В тюрмі тримали арештованих Українок (жінку укр. сотника Федюшки, панну Чернівну, учительку з Рожанки, і Марію Дурбаківну, учит. з Войнилова, та др.) враз з проститутками. З Стрия відставлено названого враз з цілою партією арештованих до Львова до Бриґідок, слідуючого дня відставлено їх на Замарстинів, 7 днів пізнійше перевезено їх до Ярослава, після 14 днів перевезено до Перемишля, 7 тижнів пізнійше до Львова до Бриґідок, а відтак на Замарстинів. В часі транспортів на стаціях і по дорові, польська інтеліґенція штовхала арештованих, зневажала їх і кричала: „Вивішити їх! на гак з ними! кулі на них шкода!“ — Не инакше виглядало і слідство. В тій цілі відіслали названого 8. падолиста 1919 р. з Замарстинова на цитаделю у Львові, звідси до Стрия з запискою, що акти в його справі відійшли д. 28. серпня 1919 р. Показалося, що і у Стрию не було актів і його передержали ще 2 тижні, а що актів взагалі не було, після $9^1/_2$ місячного вязнення, випущено його на волю до Сколього, де його зараз і конфіновано. Дальших гонень він не ждав втік на Чехословаччину. Тут він від 1. мая 1920 р. до кінця червня ц. р. був командантом прийомної станиці

у Волівци і в тому часі перейшло через станицю поверх 300 Українців, втікачів з ріжних арештів і таборів.

Отсе два зразки польської самоволі. А таких зразків десятки тисяч!

Замісць переказувати їх ми тільки зреєструємо деякі з них.

Для 12. мая арештувала жандармерія в Команчи Івана Гірняка з Загіря, котрий хотів перейти чехо-словацьку границю, щоби там найти собі роботу, Арештованого відведено до Сянока, де замкнено його спершу в поліційних арештах, а відтак переведено до арештів судових. Намісництво зарядило інтернування Гірняка, як небезпечного дня польської держави.

Дня 6. червня арештовано в місточку Товсте, скалатського повіту о. декана І. Іванчука. Відколи Поляки виконують владу у Східній Галичині арештовано його вже пятий раз з черги. Попередні арештування переводила завсігди поліція на приказ своїх начальників, опираючися очевидно на неузасаднених доносах. Тепер арештовано його на припоручення Тернопільського Окружного Суду зглядно прокуратури. Якраз тиждень перед тим у тимже домі о. Іванчука в Товстім, поліція перевела основну ревізію і забравши богато списаного паперу та книжок, арештувала зятя о. Іванчука В. Мудрого та повезла до Скалата. Перед самим Скалатом поліціянт з дороги завернув фіру разом з арештованим і завів його назад до дому.

Дня 10. червня в полудне приїхав до села Лисятич (стрийського повіту) відділ польської державної поліції з трьома офіцерами поліції і почали робити ревізію в хаті Василя Дармохвала. Рівночасно арештували двох господарів і відставили їх на станицю поліції. Господаря, у котрого переводжено ревізію, не було під той час дома, отже не можна було його арештувати.

В ночи з 29. на 30. червня арештовано в селі Глинній коло Львова кондуктора Осипа Райтера, госпо-

дарів і зарібників Андрія Райтера, Осипа Берецького, Михайла Пузяка, Стефана Гринька і Осипа Кисилів.

В Турчанщині переведено в другій половині липня масові арештування. В ночи з дня 20. на 21. липня арештовано в Турці: Івана Середу, шкільного інспектора, Мих. Маліша упр. школи, Івана Заліщука, дир. каси, Вол. Середу і Даниловича, ґімн. абітурієнтів. о. Мартиновича з Яблінки і громадян Яворського, Юзьвяка та Буца. Арештованих привезено до Львова до Д. О. Ґ... Пізнійше приведено другий транспорт, зложений з упр. школи Мик. Владичина з Соколик, о. Володимира Венгриновича з Тарнави вижн., о. Григорія Морова з Борині та дра Ярослава Сьокала з Борині. Всіх віще наведених арештували місцеві орґани на безосновний донос „Оборони Народової".

Дня 4. липня арештовано і привезено до Львова о. Михайла Сивеньского, пароха Дернова, біля Камінки-Струмилової.

В половині липня арештовано в Дмитровичах львівського повіту п. Марію Сіцінську, учительку тамошної школи, мовляв за те, що вона усунула із шкільної салі польського орла.

Дна 17. липня арештовано у Львові Стефана Крупця, який переходив коло військового маґазину.

Дня 19. липня арештовано в Золочеві знову на донос охрани, яка стоїть під командою відомих золочівських вшехполяків — дра Ваня, дра Пиндика, дра Балтаровича і учителя Тарнавського. Арештовано їх під закидом ширення большевизму. Всіх їх привезено до Львова. Дра Балтаровича і уч. Тарнавського випущено в огляду на їх старший вік домів, але конфіновано їх в Золочеві, а решту вивезено до табору для інтернованих у Кельцах.

В неділю дня 25. липня привезено знову до Львова цілий транспорт коло 50 осіб, арештованих Українців в Теребовельщині.

У снятинському повіті арештовано в Княжу на якийсь анонімний донос Дмитра Кібича, начальника почти в Кут, який полишений служби, перенісся до рідні на село, та Юрка Грицюка, був. за українських часів комісаря. По переслуханню признано їх за невинних та все таки уміщено їх в таборі на Ялівци.

У печеніжинському повіті арештовано нічю в 18. на 19. липня в селі Стопчатові і в місточку Яблонові Миколу Вовкунця, б. австр. офіцира, Петра Заячука і учителя Василя Боднара, рівнож на чийсь безосновний донос. По перевезенню їх до Львова і по переслуханню, випущено їх до міста, одначе на другий день, коли зголосилися по документи, сказано їм, що вони небезпечні „для цалеґо паньства польскеґо". М. Вовкунця конфіновано в чужому для нього перемишлянському повіті, де він не має ні свояків, ні знайомих. Петра Заячука інтерновано на Ялівци, а Василя Боднара випущено.

В Отинії арештовано: полк. Олекс. Гаванського, залізничника Онуфрія Луценка, хор. У. С. С. Михайла Кіндрацького, Каспра Сільського, господ. Йосифа Ключенка, субекта Йосифа Палагняка. Всіх їх арештовано дня 22 липня в ночі. Причина арештування невідома. — Без переслухання інтерновано їх на Ялівци.

В Дрогобичи арештовано Володимира Шипайла, б. старш. української армії; Івана Семянчука арештовано в часі, коли він переїздив в службі через Чернів п. Рогатин.

В Перегінську п. Долина, Миколу Кулика, повернувшого з Канади, арештовано за те, що він мав канадійські українські книжки.

Василя Кінаха з Пархача, п. Сокаль арештовано під закидом большевицької аґітації.

Дня 18. липня арештовано в Тернополі Юліяна Янківського, Володимира Букшованого, Авґуста Бутримовича, Данила Кінаша і Осипа Соложинського; їх перевезено до Золочева, звідки дня 7. серпня відставлено до полевого суду Д. О. Ґ.

На Левандівці коло Львова арештовано вернувших з України Берктравма і Піцікевича та вивезено їх на захід.

На Клепарові коло Львова арештовано 4. с. м. Івана Кінаша.

В селі Куровичах, пов. Перемишляни, арештовано Дениса Стоцького.

Дня 22. липня в Тернополі польські власти арештували около 30 осіб з поміж українського громадянства, між ними дві панни Никлівні з мамою і студента університету Адама Гарасимовича, котрого в додатку заковано в кайдани.

Дня 24. липня арештовано о. Івана Заяця з Тулиголов пов. Судова Вишня і перевезено на Яловець.

В перших днях серпня арештовано Михайла Луцького з Янчина, батька сотника військ армії Павленка Остана Луцького, мимо сего, що син як сотник ґенерального штабу армії Павленка був приділений до ґенеральної команди 6. польської армії і там тішився повним довірем, а в польських часописях поміщував інтервії, пропаґуючі польсько-українську згоду.

Після відвороту большевиків арештували Поляки у Станиславові д. 9. вересня зал. ур. Загайкевича, о. Целевича, студ. Паньчака, котляра Нестерюка, Шпора і Уривського. Арештовані мусіли бігти за повозкою, що везла жандармів, а хто приостановився, сего підганяли буками. До Нестерюка крикнули: тікай! і він пустився тікати. Вистрілом вбили його і над трупом ще покепковували.

Так само почалася нагінка на Українців після відвороту большевиків і у Заліщиках. У. Горож. Комітет у Львові отримав від визначного укр. діяча в Заліщиках виказ арештованих з сего міста і околиці і сей виказ подає слідуючі імена:

Таню Дембіцьку арештовано вечером в тім, в чім була в хаті; зимною ночею відставлено її пішком до Дзвиняча, звідти до Чорткова, де її звільнено.

Судового офіціяла із Тлустого Шпікулу і поборцю Камінського держано 3 дні у маленькій кімнаті, не подано йому ані ложки страви, і не дозволено нічо купити.

Дра. Долинського арештовано вечером і уміщено у передсінку маґістрацьких виходків; не було там де рушитись, вікна не було; доперва третього дня на просьбу дітей перенесено його до жидівських пивниць.

Др. Долинський в арештах захорував, та власти, хоч їх про се діти його звідомили, не зробили нічого, і доперва 8. дня візвано його до протоколу; а коли він заявив, що не може йти, комісар прийшов на переслухання до арешту. Та хоч побачив на свої очі лежачого хорого, не зробив нічого, в ціли помочі хорому.

О. Чорнодолю пароха з Заліщик, арештовано вечером перед „Покровом Пр. Д. М.“ у храмове свято в парохії і перед відпустом у церкві. Із Заліщик вивезено його в неділю до Львова.

Дра Бараника держать в арештах у Заліщиках дві неділі без переслухання, бо як сказав оден урядник „матеріял доперо зберайон“.

Учителя Цалинюка тримали без переслухання у передсінку маґістрацьких виходків і не хотіли випустити навіть на коридор.

Коли о. Чорнодолю виводили з міста, на залізниці зібралися сотки парохіян, тиснулися до арештованого і з плачем прощалися з ним. Комісар поліції, бачучи таку величаву українську маніфестацію, позеленів зі злости — кидався до зібраних, кричав, розганяв — але се нічо не помагало. У всіх на очах були слези. При відїзді парох підніс руку та поблагословив своє стадо — і люде прибиті, сумні, але підбадьорені вернули домів.

В Тлустім (заліщ. пов.) арештовано начальника суду Боцюркова і він у тюрмі в Чорткові, як виходить з листа його жінки, по кілька днів не діставав їди і мусів спати на голій землі в кімнаті без вікон.

Д. 15., 16. і 17. жовтня відставлено з Тернополя до полевого суду у Львові 10 селян з Купчинець.

Арештованого ще в червні 1919 р. Йосифа Ґнипа з Жорниськ (пов. Городок) судив львівський суд аж в лютім (2—21) 1920 р. і після переслухання біля 100 свідків засуджено його на півтора року вязниці. Врешті на відклик його випущено на волю 24. жовтня 1920 р.

Те саме було з його братом Михайлом.

В с. Ракові арештовано в жовтні 14 людей за те, що найшли у них кріси, які вони здавна мали, щоб боронити васіви від диків, які в гірських околицях роблять великі шкоди.

В Ясені (Калуш) арештовано 3 хлопців: Ониська Юрчишина, Льва Сенича і Ониська Смика з тої самої причини.

Д. 24. липня 1920 р. арештовано Льва Олійника з Зубова (Теребовля) за те, що він в часі україн. влади був громадським писарем, і відставлено його до Львова, опісля на Яловець, а врешті до Домбя, де він пересидів до 6. падолиста 1920 р.

Д. 28. лютого 1920 р. арештовано у Станиславові о. дра Юрика, папського шамбеляна і пароха Золочева та члена Виділу У. Нац. Ради, і по списанню протоколу приміщено його у військових арештах враз з польськими жовнірами, арештованими за крадежі. Д. 1. марта відвезено його до Львова. Д. 3. марта відставлено його до Золочева і тут місцева польська інтеліґенція на вулиці побила його до крови до того, що він в тюрмі умираючий ладився причастієм на смерть.

По приведенню арештованого до вязниці, підпоручник Бочарскі враз з жандармами завів арештованого до казні, де було увязнених трьох інтеліґентів-Українців, а іменно свящ. Хмільовський, катехит ґімназії, адвокат Др. Ваньо і ще один Українець з околиці. Та ніби се сталося через помилку; арештованого переведено до одної з найбільших казень, неопаленої, брудної, з зог-

нилою підлогою. Там полишено о. Юрика, не давши йому ні ліжка, ні сінника, ні соломи. Так оставили польські власти чоловіка обитого, окрівавленого, з розбитою головою. На просьбу звернену до ключника, щоби йому принесено води, сей відповів: „А каменя“ (ключник називався Щурек). Инший ключник, який знав о. Юрика (Січка) сказав йому: маємо і ліжка і коци і сінники. та заказали нам шо небудь давати. Так пробув о. Др. Юрик три доби (дві ночі не спав цілковито). Четвертого дня дано о. Юрикови ліжко і сінники і позволено принести йому яська, простирало і коцик (колдри не позволив суддя військовий майор Золотенький). Пятого дня переведено його до иншої меншої кімнати, також неопаленої, з мокрими стінами, щойно побіленими і мокрою підлогою так, що сушив її арештований своїми кістьми. По кількох днях переслухав арештованого суддя-майор Золотенький, заявляючи йому, що арештований як обжалований о шкідливу діяльність на некористь польської армії (§. 327) через співуділ в засуді на смерть Поляків, які були в поборовому віці.

Арештований був ограничений на дуже лихий арештантський харч. В тому часі, а особливо в перших тижнях, багато офіцирів, нераз враз з панями приходило до келії обжалованого оглядати: „ксендза мордерце.“ В тім навіть і двох капелянів військових Поляків, з яких один Познанчик, ставши в дверях і кивaючи головою, відозвався: „То ксьондз, що допуща се такіх злочиньств.“ — А жовніри польські через яких три тижні при подаванню обіду чи вечері вдиралися до комнати прибираючи грізні міни, нераз витягали баґнети і грозили, що ним вбють обжалованого. Оден з жовнірів через яких два тижні правильно два рази в день приходив під двері враз з другими двома або трьома і через дірку у дверях починав лайки словами: „ти дурак, ти піп сукін син.“ Навіть на Великодні свята, мимо просьби, не позволив арештованому строгий суддя слідчий ані відправити Служби

Божої, ані бути на Службі Божій. Колиж по двох місяцях, в наслідок лихого відживлювання обжалований почав пухнути і візвав тюремного лікаря, а сей безпроволочно зарядив віддати його до шпиталя, тоді суддя слідчий майор Золотенький зарядив відслати о. Юрика до війського суду у Львові. В ночи дня 25. квітня 1920. р. під ескортою 4 жандармів привезено о. Юрика до Львова до військових арештів на Замарстинові (Д О. Ґ.). Тут приміщено його в невилечкій кімнаті, разом 14 людей, між якими було 10 дезертирів з польської армії. По трьох тижнях перевели його до иншої кімнати, де вже були самі інтеліґентні люде. На старання обжалованого як також Ексц. Митрополита позволено обжалованому відправляти Службу Божу у вязничній каплиці, почавши від 16 мая з початку в неділі і свята, а опісля кождого дня. Дня 19. червня військовий суд передав справу обжалованого цивільному судови з Золочеві і тогож дня відведено його під ескортою двох жовнірів до арештів львівської цитаделі, звідки по переночуванню переведено його до арештів окружного суду в Золочеві. В Золочеві в арештах перебував від 21. червня до 6. липня 1920. р., звідки перевезено його до арештів окружного суду у Львові, де перебував від 7. липня до 28. липня, в котрім то дні ізза надтягаючих большевицьких військ призначено його до транспорту на Львів, враз з иншими арештантами до Хенцін вд Кельце. Враз з транспортом як звичайний злочинець окружений кінною і пішою жандармерією переходив через вулиці міста Львова, перебувши при тім дуже тривожні хвилі. При збігу двох вулиць Городецької і Унії Бжеської з тої послідної надлетіла пара сполошених коний з полевою кухнею і впала в саму середину транспорту. Повстало замішання, жандармерія твердила, що деякі вязні хотіли скористати з тої хвилі і втечи. Чи і оскільки се правда, не можна сконстатувати, бо в тій хвилі повстала така стрілянина, що впало що найменше

100—150 стрілів. О. Юрик, який враз з лікарем Др. Петрушевичом і радником Масляком був у послідному ряді. кинувся на землю і уйшов щасливо смерти. Упало 3 убитих вязнів і кількох ранених. Факт є, що до вязня, який лежав перед названими особами, стрілив один жандарм і тяжко ранив його в обі ноги. Прибувши вкінци на дворець у Львові враз з иншими вязнями, на даний знак мусів сидіти на дорові в поросі через більше як півтора години, доки вкінци не уміщено його в товаровім ваґоні.

За 4 доби дістали вязні 2 рази обід. Вкінци по 4. ночі прибули на стацію Хенціни, звідки враз з транспортом о Юрик перейшов пішки 7 верстов до вязнині в Хенцінах. Там перебув почавши від 1. серпня до 9. жовтня. В тім дні відіслано транспорт інквізитів назад до Львова. Транспорт складався з 131 мущин і 10 жінок.

Цілий транспорт гнали приспішеним маршом 7 верстов до станції, при чім деякі вязні ослаблені ізза дуже скупого відживлювання не могли поспішати; тоді один з жандармів бив їх немилосерно нагайкою, по плечах, голові, куди попало. Через Львів транспорт йшов так: цілі ряди були сковані до купи довгим ланцом і цілий транспорт творив одну масу покутих зі собою людий. Дня 13. жовтня випущено о. Юрика на вільну стопу, бо слідство проти нього ще не було закінчено. Закидували йому цивільний карний проступок з § 87 австрійського кодексу карного, а іменно злосливе публичне насильство, якого мав допуститися в часі української влади, підбурюючи проти Поляків у своїх публичних промовах та проповідях. Переслухано около 156 свідків Поляків.

Розправа судова відбулася щойно в 1921 р., а що до неї не явилися дві третини свідків, які не хотіли під присягою повторяти брехливих своїх доносів, то розправу спершу перепинено, а врешті зовсім уморено. Справою о. Юрика польський суд виставив собі віковіч-

ний памятник ганьби, памятник польського розбою і неправди.

Щоб не переповідати в нескінченість відірваних фактів скажемо коротко, що попри названі тут випадки преса нотує ще поверх трийцять инших випадків віддільних, або громадних арештувань в 1920 р. і приблизно трийцять судових процесів, на яких судили звичайно більшу скількість підсудимих, звичайно за державну зраду, примірюючи до них, як се видно з наведених деинде фактів, справді драконську строгість.

При арештуванню Українців польські поліційні орґани поводилися звичайно дуже брутально і рідко коли обходилося без нелюдських побоїв.

І так в теребовельщині, після відвороту більшевиків, польська жандармерія побивала селян так, що дехто діставав до 120 буків. (70-літня селянка Трендовацька в Малова, Чайківський в Слобідки струсівської і чимало селян в Малова, Семенова, Слобідки і Романівки.)

Не обходилося і без мордувань і вбійств.

Ми на иншому місці згадуємо про замордування вагітної Анни Марчишинець з Славська (22. серпня 1921 р.), Мих. Шекерика з Голов (косів.), Мик. Стиха з Черніва (рогат.) (в липні 1920 р.), Нестерюка з Станіславова (9. вересня 1920 р.), Петра Зюбюка і Івана Зюбюка в Жабйого. До сего виказу треба долучити ще вбиття Павла Дороша в с. Фірліїва, якого поль. патруля поцілила в пахвину так, що він помер. Надто вбив поль. полевий жандарм Мик. Бабинчука з Загвіздя (станіслав.) — (свідки: В. Б., В. Б., Н. Б. і О. П.). В с. Грушка (товмач.) поль. жовніри застрілили 17-літнього хлопця Теодора Кузіва, котрий пас худобу під селом. В с. Зеліві (город.) д. 8. вересня якийсь зайда вигнав людей на роботу до панського двора, при чому побив люто селянина Миколу Гавришка, а врешті вистрілом з кріса поклав його трупом.

III.

Арештування, грабежі, катування і вбийства на Бойківщині і Гуцульщині.

Осібний розділ в мартирольоґії українського населення в Галичині становить околиця Славска у Скільщині і Гуцульщина.

По сих, економічно найнужденнійших, селах перенеслася в 1920 р. лявіна польської руїни з усіми страхіттями жорстокости, полишаючи між населенням спогад, якого не затруть цілі десятиліття.

Та хай факти говорять.

Поважний інтеліґент, один з найвизначнійших діячів скільщини описує погром названої околиці, як слідує: „Під напором большевиків опустили Поляки д. 20. серпня 1920 р. свої становища у скільськім повіті; утікла польська жандармерія і державна поліція. Тим часом д. 21. серпня надїхав з Лавочного на стацію у Славску паровозом др. Бекеш з трьома озброєними товаришами і в ту-ж хвилю явилося чимало народу, обступили паровіз і прислухувалися мові д-ра Бекеша. І сказав їм д-р Бекеш, що він хоче увільнити нарід з під польської влади. Д. 22. серпня приїхав д-р Бекеш знову, скликав віче, на котре зібралося чимало жителів. В тім на кінці села появилися втікаючі польські полеві жандарми на 67 підводах; було яких 150 жандармів з двома кулеметами. Супроти сего д-р Бекеш від'їхав до Лавочного; та своєю появою він спричинив замішання в обозі польської жандармерії. Вони боялися їхати на

Лавочне і вибрали дорогу через Тростян до Тухольки. Друга частина поїхала на Тухлю. По дорозі поступили вони до хати Сеня Марчишинець і його вагітну жінку Анну (22. літню) побили до того, що вона поронила дитину і сама померла. В тім часі підійшло 5—6 товаришів д-ра Бекеша з крісами і почали в присмерку стріляти на осліп, в сторону поль. жандармерії. Поляки відповіли машиновими крісами; та врав переймив їх такий страх, що вони почали скидати свій військовий одяг, передягатися по цивільному і, покинувши кулемети і кріси та вози з провіянтами, розбіглися по лісах. Народ збігся на місце стрілянини і, бачучи поперевертані вози з мукою і вбіжем, не бачучи від Різдва хліба, кинувся на добро. Якже тяжко відпокутовали за се винні й невинні! — Д. 25. серпня надїхала польська панцирка а зустрівшися в панциркою д-ра Бекеша, віддавши кілька стрілів, завернула в Тухлю. За те день 26. серпня був днем великої польської побіди і великої радости, і днем плачу, стогнів і горя українського населення. Тому, що розгром польської жандармерії стався у Славску і найбільше молодіжи зо Славска зголосилося до укр. армії, отже і вся злоба і помста обернулися проти славчан."

Тільки говорить звіт про події, попереджуючі погром польською армією населення Славска й околиці.

А тепер подивімся на другу дію траґедії Славска.

„Дн. 26. серпня, рано — говориться у названому звіті — надтягнула компанія польського війська з розгромленими д. 22. серпня польськими жандармами і машеруючи селом, по дорозі побивали всіх, кого стрінули, до крови. Розпущене поруч. Міхальським військо кинулось на село. Ні одної хати не оставило цілої. Банди по кількох жовнярів ходили від хати до хати, всіх без виїмки побивали кольбами крісів, кого тільки найшли в хаті чи на дорозі; допускалися на жінках і дівчатах насильств, розбивали комори і виносили все,

що найшли, знищили всі пасіки в селі, мід вибрали, а улиї з мухами попалили; а коли одна банда перейшла, надходила друга і третя і так цілий день катували без виїмки винних і невинних.

Провід вели три сержанти: оден „Турек“, другий якийсь високий з червоними вилогами, а третий смаглявий у сталевім шоломі.

Тоді побили до безтями начальника громади і його жінку і кількох господарів заарештували. Над арештованими вільно було кождому знущатись, і кождий, хто їх пильнував дійсно два дні знущався. Коли з лавочанської поліції надійшов сержант Клеховскі, бандит з Королівства, що за часів царату утік з Росії і став лісничим у Зборовського, а відтак пішов до польського війська, то і він серед ночі перші свої кроки звернув до увязнених і побивав їх до безтями. Треба було бачити звірське побиття людей! Від голови, до ніг покривали людські тіла синяки, а навіть рани з поколення баґнетами. Так поколену бачив я Марію жінку Луки Страган; а Луці Страган при побоях зломили руку. Били також хорих на червінку (так побитий Ілько Граб помер).

Сама шкода в пасіках виносить до пів міліона, а шкоди з рабунків виносять до півтора міліона, бо забрано в громаді всю теплу одіж, все біля і все полотно, всю омасту так, що люди лишились в тім, в чім були.

Поручник Міхальскі дав позволення рабувати, що мені він сам сказав. Бійки, рабунки тревали два дні (26. і 27. серпня). Д 30. серпня прийшла експедиція підпор. Недзвецкого, що мала винних від невинних відділити. Що ще остало по попередних, се тепер топилося в руках свіжих наїздників. Відтак під проводом ославленого Клеховского пішли війська по верхах, від Тростяну і цілий день гонили за людьми, стріляли за тими, що з страху повтікали з села і забирали людям худобу.

Другого дня, ціла експедиція удалася в другу сторону по верхах, і забирала знову худобу; спалила 4 будинки і два обороги по 10 фір сіна. Хто з біднійших пішов просити о віддання корови, того брали на протокол. Коли не знав нічого сказати то Клеховскі, майстер від індаґування не надармо прийшов зі своєю ґумою. . . . А славна се ґума. Груба, довга до 70 цм. Сею ґумою бив він, де попало, а кождий удар лишав сині запеклі знаки. Бито людей сею ґумою 3—4 рази на день; бито їх так, що вже ледви дихали (Олексу Катаман, Марків, Луку Винник). При такій еґзекуції два жовніри тримали за голову, два за ноги, а двох било. Наказано всім в громаді під загрозою спалення хати явитись до протоколу і цілий тиждень писали такий протокол майже при кождім індаґуванню так, що зойк і плач людей, старих батьків і синів цілий тиждень не умовкав. Відай муки пекольні не можуть бути більші від тих мук, які переходила ціла громада. Поручник Берштайн, переїздячи через село Славско, довідавшися про те знущання, був обурений і зробив виговір поруч. Недзьвецкому. Начальник стації Поляк Пельц з жінкою так роздразнилися подіями, які на стації діялись підчас індаґування селян, що другого дня, не можучи сего знести, виїхали. На пальцях можна почислити тих, котрих ґумою Недзьвецкі, Клеховскі і розбішене жолдацтво польське не били. Врешті заковано 22 людей і відставлено під полевий суд до Стрия".

Подібно, як у Славску, у звязку з пробою оружного виступу д-ра Бекеша, поступило польське військо в околиці Перегінська в присілках Осмолода і Підлюте. „Д. 29. серпня 1920 р. — читаємо в звіті, списаному в У. Г. К. п. В. Б. — прийшло до Підлютого і на Осмолоді польське військо, вислане проти українських партизанів. Тоді скінчилося на арештуванню камерального лісничого в Ясени Михайла Ільницького. Ільницький знав, що арештованих Українців Поляки морять

голодом і по бестіяльськи катують. Боячись, що згине від побоїв, утік. За се польське військо і польська карна жандармерія мстилася на його жінці. Забрали, не заплативши нічого, одну штуку худоби і стрільбу, хоч він мав законний дозвіл на оружжя. Приданий жандармерії аґент поліційний, сліпий на одно око, називаний його власними польськими жандармами „сьлепи оправца“ грозив жінці Ільницького, що поступить з нею як „з простою дівкою“, коли не покаже, де закопані бочки меду, сідло і инші річи. Поступити „як з простою дівкою“ значило тільки, що катувати. Коли Ільницька не хотіла показати закопаних річий, „слепи оправца“ казав її і всім льокаторам вийти з хати, бо він буде хату зі всім, що в ній є палити (хата камеральна — власність держави). Налякана Ільницька казала парубкови показати, де річи закопані. Парубок заявив, що як пан верне і скаже показати, то він покаже. „Слепи оправца“ арештував його, спровадив до лісничого Строчиньского в Підлютім, запер в льоху і казав жандармам катувати. По південнім безперервнім катуванню, парубок не видержав і заявив, що тепер покаже. За кару, що від разу не показав, катували його ще пів дня. Ільницькій дали таку посвідку: Од Ільніцкей жони пошуківанеґо бандити забрано: сьодло, карабін, коце і вепша бітей ваґі . . . Всякими брутальними способами сліпий аґент хотів від Ільницької вимусити місце побуту Ільницького. Коли відповідала, що не знає, арештував її і відвіз до Перегінська. По кількох днях увільнено її.

Той самий відділ карної жандармерії арештував без ніякої причини старенького побережника на Осмолоді Петра Хрестюка і його доньку. При тим забрано ялівку його зятя і зарізано. За неї ані не заплатили, ані не лишили посвідки. Доньку скатовано в звірський спосіб. По кількох днях увільнено обоїх, бо навіть в очах польської жандармерії вони нічим не провинилися. Та проте за забрану ялівку ані не заплатили, ані не дали реквізиційної посвідки.

Арештовано Митрополичого лісничого Криницького, при чому забрано його і його сина убрання і білля, хоч то не були військові річи. Хотіли брати і корову, але Криницький випросив, і замісць корови взяли тільки бичка і не дали посвідки ні гроший.

На мості між Підлютим і Ясенем стояв польський постерунок, два вояки. Надійшли з гір 4 українські партизани що хотіли здатися. Побачивши польський постерунок, кинули кріси в ріку і доброхіть здалися. Карна жандармерія, що закватерувалася в домі лісничого Строчинського, заперла їх в льоху під хатою і кілька днів день і ніч катовано їх, щоби зрадили, де прочі їх товариші. Коли катовані, хоч вже понапухали не до пізнання, хоч були скупані у власній крови, не вміли, чи не хотіли дати вдоволяючих відповідий, жандарми вивели їх на город, казали повикопувати гроби, позавязували їм очі і заявили, що їх розстріляють, як зараз не дадуть вдоволяючих відповідей. В той спосіб вимушено від них якісь відповіди. Рев катованих в льоху чути було на віддаль півтора кільометра від хати.

Між українськими партизанами були тільки 4 парібки з Перегінська. З сего приводу вольське військо і карна жандармерія вмістилися на цілому селі. Діялись там орґії звірств. Замордовано двох селян, між ними одного такого, що не мав ніяких, хочби особистих вносин з партизанами. Село рабовано три тижні, забираючи всьо, що мало якусь вартість: худобу, сіно, полотно, постоли, збіже. Казали вносити молоко, сир, масло, яйця тощо. Громада мусіла удержувати великий відділ війська, даючи харчі і платячи грішми. Окрім того наложено контрибуцію у виді 20 биків".

Сі і багато других фактів доповнює ще один нелюдський злочин, який мав місце в с. Рожанці нижній.

В сему селі Степан Михалевич в часі відвороту большевиків зорґанізував самоохорону. Коли вернулися Поляки, поліція з Тухлі, вислідила його в його криївці

д. 23. вересня і заарештувала його. Перш усього його побили. Ланцом, знятим з пса, його сковано, відтак прикладом кріса розбито йому лице, а врешті нагаями збито до того, що його тіло було чорне як вуголь. Відтак на посторонку водив його поліцай по селі як собаку. На кінці села пристав він з своєю жертвою відпочити і тут — як оповідають польські військові особи — С. Михалевич вхопив баґнет жандарма і пробився ним на смерть. (Св. о. К.)

Ще страшніще представляється погром польською жандармерією і поліцією населення Косівщини.

Привід до нього дав так само відрух населення, яке не могло перенести жорстоких знущань польських поліційних орґанів, що не оглядаючися на страшний голод у сих околицях, переводили безоглядні реквізиції і грабежі, доводячи населення до краю розпуки. Сей відрух проявився вбиттям двох польських жандармів в 17. на 18. квітня 1920 р., що найбільше знущалися над безборонним населенням, а до того мали совість обтяжену гріхами донжуанства. І почалася „пацифікація", спершу в селі Жабю, а відтак по цілому повіті.

Покищо наведемо самі голі факти, на основі звіту одного селянина з Жабя (з д. 1. листопада 1920 р.).

„1. В місяці квітні 1920 р., карний відділ і польська жандармерія спалили дім Олекси Мартинчука в Жабю зеленім, зрабували 20 штук рогатої худоби, 2 великі стоги сіна і 2 пивниці та 1 стодолу спалили.

2. У Василя Мартинчука спалили хату, зрабували 12 штук худоби, та його двох синів били майже до смерти, відливаючи при тому водою.

3. Олексі Янушевському спалили хату і сильно побили його жінку. Олексу Янушевського били і вивезли до тюрми.

4. У Василя Шкрібляка спалили хату, його самого арештували і сильно побитого відвезли до Коломиї.

5. Дмитрови Шкріблякови спалили хату, зрабували 2 корови і його сина тяжко побили.

6. Олексу Савчука 70-літного старця тяжко побили, хату спалили і майно зрабували.

7. Петра Мартинчука арештували і прокололи його баґнетом наскрізь, а що він ще жив, звязали йому руки і ноги кільчастим дротом, били його буками, а на кінець кинули його до рова в болото, де був ще лід, на посміховисько, де він пролежав цілу ніч до рана. Рано його взяли до коломийської тюрми, де він по 10 дневних тяжких муках помер.

8. Арештували Петра Максимюка і так його сильно били, що він пять разів зімлівав, а Поляки його пять разів відливали водою і далі били. Він був цілий залитий кровю, а Поляки насмішливо кричали: „Patrzcie, jak on zajadł się marmeladą".

9. Арештували Петра Пирчука і так його сильно били, що аж йому кости поломили. Він кровю залив арешт, а Поляки його хорого заставляли мити арешт від крови, що й він мусів робити.

Дальше арештували і сильно — тяжко били:

10. Дмитра Пирчука, 11. Федора Огижука, 12. Федора Мартинчука, 13. Юрка Кіцнака, 14. Івана Максимюка, 15. Василя Дідушка, 16. Марійку Максимюк, бідну вдову зрабували і тяжко побили (забрали в неї 2 корови і 10 свиней). Трое її дітей (оден син 12 літ, другий 10, а третій 2 роки) польські жовніри і жандарми сильно били, клали на огонь і так мучили. Старший її син 25-літний, був рівнож арештований, тяжко битий; одначе вдалося йому втечи, хоч за ним Поляки вистрілили звиж 10 разів.

17. Арештували Юрка Кречуняка та його сина, зрабували йому 7 штук худоби рогової і 4 свиней. Юрка Кречуняка взяли два Поляки за руки, тягнули його по землі, розтягаючи межи собою, а третий Поляк великим

буком бив його по грудях. Рівнож в такий звірський спосіб катували його сина.

18. Арештували Михайла Максимюка Кузьми і в звірський спосіб його били та мучили.

19. Арештували Дмитра Шкрібляка Михайлового, розпяли йому навхрест руки до грубого кола. Обвязали руки довкола кільчастим дротом і так звязаного гнали дорогою, били дротяними нагаями і грозили: „так усіх гуцулів розіпнемо по дорогах на деревах, які будуть важитися піднімати повстання проти польської влади в Галичині“. Дмитра Шкрібляка і його брата Олексу Поляки обрабували (1 коня, 4 корови і 2 свині).

20. Арештували Марійку Максимюк і її тяжко побили.

21. Арештували Настуню Чиркалюк та її маму; обі обрабували зі всего майна і сильно били. Вязали кільчастим дротом, гонили лісами і били нагаями.

22. Василину Форґель арештували і усе її майно зрабували. Звязали її кільчастим дротом, гонили лісами, бючи нагаями з дроту кільчастого.

23. Петра Зеленчука арештували, тяжко били і зі всего майна обрабували.

24. Арештували, сильно побили, обрабували з усего майна Василя Космачука і відставили його до коломийської тюрми.

25. Арештували Івана Сумарука, зрабували 5 штук рогової худоби і били його майже до смерти.

26. Арештували Танасія Сумарука, та його сина, тяжко били і усе їм майно зрабували.

27. Миколу Рубенчука арештували і так сильно побили, що лежав кілька місяців тяжко хорий у ліжку. Йому зрабували 4 штуки рогової худоби.

28. У Козьми Максимюка зрабували все майно з дому і 4 штуки рогової худоби.

29. Марійку Савчук, 80-літну жінку, арештували, сильно били і катували, та зрабували в неї 3 штуки рогової худоби.

30. Арештували Івана Ґуцинюка і так його били, що аж йому поломили ребра і такого змордованого відставили до тюрми в Коломиї.

31. Арештували Юрка Цвілинюка, звязали і поллляли горячим окропом його тіло, опісля били, а на кінець розібрали його до голого, загнали до собачої буди і казали брехати як собаці, де він мусів і ночувати. Другої днини його голого гонили селом Жабевелене, били нагаями і висмівалися в звірський спосіб.

32. Арештували і тяжко били Степана Котика.

33. Андрія Зітинюка, 75-літного старця, арештували і так сильно та тяжко побили, що він пролежав кілька місяців хорий в ліжку.

34. Олексу Якібюка арештували разом з його жінкою, та сильно били нагаями з дрота, копали черевиками так, що їх 4 рази відливали водою і дальше били. Тіло було так еранене, що куди вони йшли, були кроваві сліди.

35. Ґотича Петра, сина Юри зі Жабя-Бистрець, арештували, а хату спалили. Усе його майно зрабували, а його самого в звірський спосіб тортурували, били кільчастим дротом, гріли дві зелізні штаби, він мусів на них стояти голими ногами, так, що йому виступили з ніг лише голі кости. Рівнож били його родичів, а старенький батько пропав без вісти.

З гори зазначую, що се ще не все, бо з инших сіл косівського повіту, ще нема списаних матеріялів.

Описав я се лише поверховно, не описуючи подрібно тих тортур, яких уживала культурна европейська польська держава у Жабю і в околиці. Варто згадати, що польські жандарми під командою пана Ґураля, команданта жандармерії в Жабю, який і досі там мордує наших людей, та польські карні баталіони сим висше наведеним жертвам обривали кліщами нігті з рук, били та вязали кільчастим дротом, пекли розжареним зелізом живе людське тіло, казали людям брехати як собака,

та казали лизати свою власну кров в землі. Отсе сі страшні надужиття культурної Польщі над нашим українським народом в Галичині, які кличуть о пімсту і ратунок до цілого цивілізованого світа: Культурний світе, цивілізовані народи, усуньте пятно дикунських знущань польської влади на українських землях. Провірте цю справу. Візьміть в оборону поневолений український народ Галичини, який ви віддали на поталу Польщі, бо пролита кров нашого народу не пропаде на марно. Олекса Довбош, славний ватажка гуцульських опришків, сказав 150 літ тому взад: „Людська кровця не водиця, проливати не годиться.“ А ми Гуцули, його потомки, кажемо отверто, що ми марно свою кров не проливали. Не чужого, але свого ми бажаємо і не спічнем доти, доки не виборемо своєї самостійної української держави! Доки не буде вирішене питання нашого народу в нашу користь, доти на Сході Европи не буде спокою. До того часу тут буде крівавий Балкан, бо жити під звірським, диким польським пануванням наш народ не погодиться.“

Так кінчить своє звідомленне з д. Жабє, 1. падолиста 1920 р. один Гуцул, селянин, котрого імя з зрозумілих причин мусимо промовчати.

Ще страшнійше малює розбої жандармерії і війська инший звіт, який наведемо в цілости.

„Дня 25. квітня 1920 року, прийшов карний курінь до села Жабя і околичних сіл, як Голови, Ясенів і Криворівня (Косівський повіт). Сі війська допускалися на приказ своїх підкомандантів, а головно Д. О. Ґ. (Довудзтво Окренґу Ґенеральнеґо) Львів слідуючих страшних надужить:

В тім часі арештували 37-тного селянина Дмитра Зюзяка в Жабю. Він ішов собі спокійно дорогою і його схватили Поляки, закидуючи йому шпіонажу на

користь мнимого повстання. Під час допитів побито його смертельно. Коли йому нічого не могли закинути, замкнули в тюрму. По сій екзекуції пішов „сержант“ Мияк, з куріня 6./IV на почту і розмовляв з Д. О. Ґ. в слідуючий спосіб: „Гальо, Коломия, ту сержант Мияк, карнеґо оддзялу в Жабю, проше даць Д. О. Ґ. — Юж мами еднеґо пташка, неякеґо Дмитра Зюзяка з Жабя. Цо далей з нім зробіць?“ — Наспіла відповідь: „Справіцьсье по польску.“ — Мияк відповів: „Юж ма по польску; до рава може жице сконьчиць.“ — Була відповідь: „Добже.“ Що дальше балакав сержант Мияк сьвідок не знае, бо викинено його за двері з уряду почтового.

Карний курінь 6./IV дня 28. квітня 1920 року, в Жабю — Зелене спалив дім Олекси Мартинщука, Василя Мартинщука, Василя Савчука, Олекси, Дмитра Шкрібляка, Петра Янушевського і других господарів. При тім зрабовано їх до тла. Арештовано там 50 осіб, над якими знущалися в нечуваний спосіб. Петра Мартинщука били польські жовняри на приказ сержанта Мияка цілий день, а вечером кинули його. На другий день відпровадили його разом з арештованими Петром Пирчуком і Юрком Цвілинюком на місце помордованих жандармів, змусили їх кольбами, нагаями і колючим дротом лизати ще свіжу кров. Тяжко побитого Петра Мартинщука відставили на постерунок жандармерії в Жабю, де йому польські жандарми били деревляні кілки поза нігті, а потім виривали залізними кліщами нігті з рук і ніг. На місце тортур мусіли нести тяжко побитого инші арештовані, бо сам він не міг іти (Сьвідки: О. О., Ф. С. і В. К. з Голов). По кількох днях помер Петро Мартинщук в тюрмі в Коломиї, в наслідок польських середновічних інквізаційних тортур.

Під позором мнимого повстання карний курінь 6./IV арештував Юрка Ґотича Петрового, а його дім спалив. Арештованого били Ляхи кільчастим дротом,

а врешті розпекли дві зелізні штаби, змусили ставати на них босими ногами. Нещасна жертва так сильно попекла собі підошви, що було видко кістки.

Та сама карна експедиція в селі Головах спалила дім госп. Василя Шекерика і Федора Карабчука. Знасилували і тяжко побили Василину Шкіндюк з Костюків. Арештованого Дроняка Миколу так тяжко побили, що він набрав кусники свого власного мяса на памятку „польської культури". Василя Маротчака Ваділюкового і Іляка Бойчука Ілякового зловила польська стежа на полонині Стовні; обох приведено до села Ферескулі, де на приказ польського офіцера їх бито, а опісля обох підвішено на смереці, а коли оба були вже цілком непритомні і показалася в них піна на устах з удушення, відтято шнур. Коли прийшли до притомности, дали їм по сто буків і пущено як цілком невинних.

Арештованих селян з Голов, Красноїли і Жабя — Замаґори гнали поприв'язуваних до коний, та підганяли їх нагайками і піками, причім ранено їм тіло аж до костей. Крик нещасних, та рев зрабованої худоби заглушував шум бистрого Черемоша (Сьвідки: О. О., Д. і П. Г., І. З., М. С. і С. К.).

Арештованих Гната Раховського, Федора Кікінчука, Василя Сорича, Петра Форґача, Івана Кікінчука і Федора Мартищука Биндяка підчас, коли їх гнали до тюрми в Коломиї, в Ворохті, в домі Івана Мартищука били колючим дротом, нагайками, та прикладами крісів, змусили їх наслідувати звірів і птахів. Громадяни Ворохти плакали на вид тортур нещасних.

По переході ґрупи ґен. Кравса польське військо арештувало ряд цивільних осіб за симпатію до свого війська, і катувало їх. Коли Юркови Речаєви пустилася кров з носа від побоїв по лици, наста-

влено його капелюх і змушено пити його власну кров.

В половині вересня 1920. року, підчас копання окопів на Ардзелужи біля Ворохти знасилувало тринайцятьлітну дівчину Анну Стіндзак Пачкунову десять польських жовнярів.

В селі Головах побито так тяжко Михайла Шекерика Дмитрового, що він по трьох днях тяжких мук помер.

На Великодні свята 1920 року польські жовніри і жандарми забирали Гуцулам послідну паску, на яку вони випекли послідний запас муки. Гуцули плакали як малі діти, а Поляки били ще до того. Забрали паски у Василя Бойчука, Анни Гайчук, ж. Михайла, а до того забрали у Анни Гайчук кури, сир і пять кґ. солонини у Евдохи Ґадрук. Хто сховав паску того били, щоби признався, де сховав. Тоді саме прийшли до бідної вдови, якої чоловік упав на війні; вона з чотирма дітьми гине з голоду. Забрали в неї паску і нещасна попала в таку розпуку, що хотіла повіситися; люде зложилися на нову для неї паску.

Карний відділ 6./IV заарештував Марійку Мартищук за співучасть в повстанню, тяжко її побив, а заразом зрабував їй дві корови і свині. Її троє малих діточок (одно вісім-літне, друге десять, а трете дванайцять-літне) при допитах за батьком, били нагаями, та пекли над огнем, який розложили на полі.

Юрка Цвілинюка Козьминого розібрала польська жандармерія до нага, била нагаями, загнала до песьої буди і приказала йому гавкати як псови, будь тонким, будь грубим голосом. Він ночував в буді, а на другий день гонили його на посміховисько людське голого по селі. Він лизав з иншими арештованими кров по вбитих жандармах. —

Карна експедиція арештувала далі 50-літного свідомого селянина Дмитра Пиргука-Біліщука за

повстання проти Польщі, відставила їх до тюрми, де він сидів до осени 1920. року. Його дочки: Параску, Марійку і Параску били цілу ніч, знасилували їх та заразили сіфілісом, з якого вони і досі не вилічилися.

Дім Василя Карабчука, кошового „Січи“ в Головах, підозріваючи його о повстання проти Польщі, обскочили ляхи; а що не було Василя Карабчука ні сина, почали бити його жінку, яка лежала хора. Коли вона була вже непритомна, вибігли з хати, підпаливши її з всіх сторін. Коли жінка Карабчука прийшла до притомности, мусіла утікати з дитиною із горіючої хати. Тоді зловили її знову, били, повели назад до горіючої хати, щоби її розстріляти, аж люди виплакали її, та відвели її з маленькою дитиною на бік. —

Поляки арештували далі Дроняка Федора, селянина з Голов, який дав польському капітанови 700 кор. сріблом і золотом, за що звільнив його капітан. Другого дня арештував його инший офіцер і смертельно побив. Поляки взяли хабарі, майно зрабували, а він нещасний мусить і досі сидіти в тюрмі. Той сам капітан арештував Івана Іванійчука, який дав йому 2000 кор., защо його випустили, впочатку добре набивши. Хто мав гроші, той викуплювався, а хто ні, той мусів гнити по польських арештах.

Дня 28. квітня 1920 року, арештували Федора Гріздака з Голов, який перед кількома днями вернув з італійського полону. Приказали йому піднести руки до гори, а польські кати почали бити його прикладами попід боки і були-б убили нещасну жертву, коли-б не польський жовнір, який з ним разом повернув з італійського полону, пізнав Федора Гріздака, та випросив від дальших катувань.

В Юри Сайріянчука — Туманового зрабувала та сама карна експедиція 600 кор. з череса, і ще його

набила. Коли він прийшов жалуватися до польського капітана, капітан сказав:

„Добже зробілі, же набілі, дайце му ешче 25. букув (кіюв) за то, же он жалує сье на нас“.

Той сам карний відділ зловив на полонині цілком невинну жінку Марійку Кречуняк. Її били день і ніч. Підвішували за коси до сволока і так били. Коли вона упала на силах і була півмертва, кати відійшли. В кілька день пізнійше донесено їй, що ідуть до неї польські жандарми. Вона з страху перед новими тортурами, пішла до стайні і повісилася, щоби тільки не бути катуваною. Її мужа Маковія Кречуняка зловили пізнійше польські жандарми, били його, а по кількох тижнях тюрми випустили на волю як цілком невинного.

Карні відділи, які нарабували цивільного одягу в Жабю, поперебиралися по гуцульськи та прийшли до Голов. Тут прийшли до господаря Дмитра Костюка на ревізію по кріси, а попри кріси забрали йому 2000 к. ав. золотом і сріблом. Бачучи, що він має гроші, почали бити його смертельно, щоби ще дав, кажучи, що він Українець, повстанець, большевик; забрали ще коня і пішли далі. Коли вони ішли поперебирані, старенький гуцул 76-літний Василь Костюк вийшов з солею і хлібом против них, бо не знав, що се Поляки. Здіймив капелюх, зложив руки до молитви і так молився з сльозами в очах: „Слава Тобі Боже Великий, що я дочекався перед своєю смертю ще раз побачити наше, українське військо. Слава Тобі Боже, що я дочекався перебути польське ярмо; я на вас, юнаки, давно чекав, щоби Ви нас виратували“. Поляки, удаючи Українців, питалися, чи він не пішов би бити Поляків. Старий дідо аж підскочив з радости: „Хоч най зараз гину а іду; лише давайте сюди скоростріл“. Дали йому скоростріл, а він почав стріляти у воздух, та тішився як мала дитина Схопили його Поляки, почали бити

тяжко, говорячи: „Дами ми тобе, стари недзведзю, Україне; не бендзеш юж венцей просіць Боґа о Україне.“ Рівночасно зловили Михайла, сина старого діда і обох били нагаями, буками та колючим дротом. По двох тижнях пустили їх на волю.

Дня 3. січня 1921 року напав підкомандант польської жандармерії (Поль. Панс.) в Жабю Сохецкі, в товаристві чотирох жандармів, на дім Анни Гайчук, жінки Михайла, який від 25. серпня 1919 року, скривається перед польськими переслідуваннями в горах, та якому знищили велике господарство, худобу, збіже, домашну обстанову, убрання на суму 1,000.000 к. а. Замкнули її в хаті і почали бити в немилосерний спосіб нагаями і прикладами крісів. Кинули відтак сильно збиту на землю і почали копати її ногами. Коли її арештовано і приведено на постерунок, били її знову, а командант Ґураль, називав її ріжним неморальними словами. Потім випущено її, як цілком невинну. Коли вона прийшла до місцевого лікаря Др. Якова Невестюка і той сконстатував сильне ушкодження тіла, слідчий суддя Казимір Шипонь не хотів списувати протоколу, кажучи: „Не треба Тобі заїдатися з паничами.“ Доперва на рішучий протест Др. Невестюка списав Шипонь протокол.

Там же переведено ряд ревізій за крісами, що не обійшлося без катування населення, як се було у Василя Петренчука, котрого при ревізії так побито, що лікар сконстатував сильне ушкодження тіла. Також побили Василя Фрая, Проця, Пінудзяка-Драчука. Івана Кіщука, Марійку Пітиляк, яка і тепер лежить хора в наслідок побиття, Івана Пітиляка, Юрка Гуцеймока і Микиту Кіщука з Жабя-Прислін.

Зрабованих і арештованих, яких вже давнійше звільнили, тягають 70 кільм. до коломийського суду.

Жандармерія заборонює без свого дозволу відбувати народні звичаї, як весілля, храм, похорон, посиджіння (грушка), толоки і вечерниці, а як позволить, висилає

двох до трьох жандармів як асисту. Вони провокують і деморалізують нарід, та об'їдають їх. Коли хтось важиться доносити про надужиття військ і жандармів, грозять розстрілом і переслідуванням. В самім Жабю-Головах не було хати, деб не бито людий, не рабовано.

Польська адміністрація покликала врешті, як се було в коломийськім окрузі, до перепису в бюрі поборовім вісім річників. Українські сьвідоміщі селяне і тепер не можуть явитися на своїй рідній землі і скриваються по лісах."

Поки підемо дальшим шляхом гуцульської мартірольоґії звернемо увагу на деякі факти, стверджені свідками, котрі виказують, що сама польська жандармерія нарочно спровокувала погром на невинне, загибаюче з городу населення — мабуть по якомусь наказу з гори.

Сі факти слідуючі:

1. На які два тижні перед нібито повстанням Гуцулів появилися в околиці якісь невідомі люде, що ширили вістки, що прийдуть большевики, українські війська з Угорщини, або Румуни.

2. На два тижні перед подіями на Гуцульщині на станицю жандармерії в Ясенові спроваджено ручні ґранати.

3. Арештування почалися в Устеріках 17. квітня, перед убиттям жандармів.

4. Після названих подій якийсь відділ польського війська подавав себе перед Гуцулами за Українців й намагався тим робом добути від них докази їхньої прихильности до большевиків і ненависти до Поляків. (Свідки: В. К. в Головах і І. Н. в Красноїлі.)

Та й годиться занотувати, що для переведення погрому вислано 14. полк полковника Роліньского, а його іменем видавав прикази майор Павловскі і капітан Бжезіньскі.

Місцем розбоїв були: Голови, Жабе-Зелене, Гринева, Яблониця, Ферескул, Красноїла, Ясенів, Перехрестне, Довгополе, Стебне, Розтоки, Косівле.

Розсліди переводили в такий спосіб:

Польське військо входило розстрільною в село. Воно зганяло мужчин і розпитувало, хто намовляв до бунту. Після сего починалося биття. Жандарми ставали в ряд, били наперед кулаками між очі, в ніс, говорячи: „Ви большевики! вам хочеться України!“ Від ударів кождому пускалася кров носом. — Після побоїв відводили кождого зосібна у віддалене, закрите місце. Там першому завязували очі і давали сальву у повітря. Відтак приказували йому покластися лицем на землю і не рухнутися, а то його застрілять. Лежачого показували другому, якого тепер приводили, і казали: „Як не признашся, застрілимо і тебе!“ — Так вимушували зізнання. — Били буками по пятах; били і жінок як напр. кухарку о. Березюка з Ферескулі, котра дістала 50 буків.

Д. 20. мая число арештованих в Коломиї виносило 135 осіб. В тім дні приведено ще 12—16 осіб. 35 осіб признали невинними. І так між иншими о. Березюка з Ферескулі арештували без подання причини. Закидали йому, немов би він підбурював людей в церкві. О. Попеля в горячці 39° вели пішки до Коломиї і там на ярмарку водили його по місті серед ридаючого народу.

Та йдім слідами хрестної дороги Гуцулів далі.

Перед нами протокол списаний з членами україн. делеґації з Гуцульщини д. 13. мая 1920 р. в Команді Прийомн. Станиці укр. збігців у Волівці Ч. екс. 13.

Делеґати: Ф. К. і Д. К., господарі з Голов і В. С., Ю. Х., І. Н., господарі з Жабього заявляють, що приїздять як делеґати укр. народу з Гуцульщини, щоб запротестувати перед україн., анґлійською і американською місіями на области чехо-словацької републики, та щоб просити чеський нарід і чеський уряд о поміч проти нечуваних варварств польських військових і політичних властей на народі Гуцульщини.

З протоколу виходить, що вже 13. квітня почалися масові арештування інтеліґенції, духовенства і просто-

люддя до того, що арештовано около 15 вчителів нар. шкіл і поверх 60 священиків, між ними о І. Попеля з Довгополя, 70 літ, о. Степановича з Кут, 68 літ, а врешті поверх 3000 селян, між ними жінок з малими дітьми.

Арештованих катували немилосерно. П. Зюбюка з Жабйого били цілий тиждень, врешті зломили йому крижі і він в муках помер. Його синови Іванови поломали ребра, ноги і руки і він теж помер. Сливчака Лукіяна і його синів, Миколу, Олексу і Михайла побили так, що вони й досі хорують. Параску Храбчук і Марію Семенюк з Жабйого, а Катерину Карабчук з Голов били до омління. Янушевську з Зеленого і її дитину на руках прокололи штиком. Настуню Шекерикову з Голов били цілу ніч враз з її дітьми так, що вона досі хора. Масово відрізували людям язики, вуха і носи.

Враз з тим ішло палення осель. В Жабю спалено поверх 50 хазяйств, в Головах 16, в Зеленім 6 — на цілій Гуцульщині біля 400. Палили і церкви, як напр. в Ясенові, пов. Косів.

Як причину сього роду звірств подають підписані делеґати опір народу перед бранкою до воєнних чинитьб на користь Польщі, опір начальників громад давати печатки на чисті блянкети паперу, на котрих старости виповнюють нібито декларацію населення з жаданням прилучення до Польщі.

Делеґати просять всі міжнародні місії на области Чехословакії, щоб вони для провірення поданих фактів вислали свої делеґації, та просять уряд чеський, щоб він своїми військами обсадив Гуцульщину, а то Гуцульщина загорить огнем повстання. (Слідують підписи делеґатів і протоколуючого четаря дра Т. Б.).

Не будучи у змозі цитувати всего богатого матеріялу про польські злочини на Гуцульщині, обмежимося до найважнійшого. Отже:

З весною 1920 р. — говорить одно звідомлення, яке підтверджують свідки М. С. з Жабйого і пні К. з

Львова — скликали до суду Гуцулів до одної салі, роздягали їх по пояс і жовніри та жандарми били їх нагайками до того, що зойки було чути на віддаль 80 кроків, хоча двері і вікна були зачинені. Молодим хлопцям витягали кліщами нігті, розбивали крісами яблука на колінах і т. п. Хто не явився до екзекуції, тому палили хату. Офіцери залюбки кидали старих на землю і по них танцювали.

Д. 14. грудня 1920 р. арештували поль. жандарми господаря з Жабйого Н. З., сліпого на обидвоє очей, бо в нього найшли підкинутий кріс. Комендант жандармерії Ґураль бив його кулаками, кидав його під поріг, ходив по ньому, сміючися. Коли він зімлів, випустили його. (Свідки: В. К. з Жабйого).

Того-ж дня той сам комендант арештував В. Кошеляка-Малярукового з Жабйого, звалив його на землю, сів йому на шию і бив грубим буком по цілому тілі. Опісля випустив на нього 4 вчені собаки, які поранили жертву по всіх усюдах. Врешті, як невинного, його випустили.

Д. 26. і 27. вересня 1920 р. напали поль. жандарми на рілю Мих. Гайчука в Жабю і викопуючи при допомозі насильно зігнаних людей його буряки, забирали на команду. До воза навантаженого буряками запрягли Анну Остафійчук і Марійку Бойчук, котрі цілий день під побоями мусіли копати буряки і на посміх села мусіли везти фіру на команду.

На дім відомого Петра Шекерика-Доникового напали польські жовніри, зрабували дві корови, спалили цінну бібліотеку, кореспонденцію, рукописи, а навіть родинні фотоґрафії. Його наймита били цілий день, аж поки він не кинув служби у Шекерика.

Управитель дібр фундації ґр. Скарбка в Жабю, Шарскі, підмовляв своїх стражників, щоб вони стріляли Гуцулів. В осені 1920 р. на збірці стражників він сказав: „Ви, стражники ходите по лісах; отже, де зустрінете

Боднаруків або других українських втікачів, стріляйте їх як скажених псів. Кари вам за се не буде. Дістанете ще від поль. уряду велику похвалу, бо ті втікачі — се українські бандити, що разом з послом Шекериком будували на польській землі Україну."

На весні 1920 р. польська жандармерія з Микуличина робила ревізії за карабінами у госп. М. П., Д. і М. М. При тім так їх побила, що їхне тіло почорніло як вуголь.

В Яремчу в тім часі арештувала жандармерія за кріси селян: Ю. і І. М., била їх, а другому з них висмикала волося з голови. І. т. д. — в нескінченість.

На закінчення сего крівавого розділу зацитуємо відривки з тайного документу, виданого 2. полком т. зв. поль. граничних стрільців, полковником і вождом Подерні п. д. Жабе, 14. жовтня 1920 ч. 634 тайно — до вожда ґенеральної округи у Львові.

Документ стверджує на основі автопсії, що Гуцули се нарід незвичайно „добрий, гостинний, чемний і добродушний", а якщо вони „підпирають бандитів і скривають утаєну нехіть до польської держави", то він сему не дивується зовсім.

А далі читаємо:

„Bowiem zachowanie się dotychczasowych oddziałów (Baon wart. 6/VI i 4/VI) było wprost nieludzkie i karygodne. Żołnierz, co chciał, rekwirował, zabierał wszystko, począwszy od jedzenia, a skończywszy na koniach, bydle, wpadał do chaty w dzień i w nocy, brał nielegalnie inwentarz, a nawet pieniądze, bił winnych i niewinnych, nawet i palił."

Далі говориться, що треба польській владі зробити для Гуцулів, щоб прихилити їх симпатію. Отже треба негайно прийти їм з допомогою, доставити їм кукуруд-

вяної муки по низькій ціні; треба захистити їх перед визискуванням Жидів і т. п.

Отже треба було аж вилити потоки невинної крови, спалити біля 400 хазяйств, наробити безліч калік на ціле життя, щоб один з польських командантів зрозумів і відчув одчай нещасного, конаючого з голоду, населення і добачив, як жорстоко знущається польська армія над безборонним людом!

А хто відповість за фатальну помилку? . . . І хто і чим відплатить нещасним жертвам сеї помилки? . . .

IV.

Табори полонених і цивільних інтернованих.

Польські табори для українських полонених жовнірів і цивільних інтернованих, справедливо названі „таборами смерти“, се найбільший насміх над европейською культурою і вічна ганьба воскресшої Польщі.

Будучий історик з почуванням огиди писатиме сю сторінку історії польського панування, яка малюватиме українське пекло з перших років істнування вільної польської держави. А для українського народу девять місцевостей з таборами, а іменно: Домбе, Вадовиці, Буґшопи біля Берестя, Пикуличі, Яловець біля Львова, Стшалково, Стрий, Ланцут, Тухоля, і три місцевости, де були робітничі компанії, а саме: Модлін, Демблін, Серадз, а врешті Вісніч, головна тюрма для цивільних інтернованих, будуть такими святими місцями, як Голгофта є святою для кождого християнина.

Ніодно з названих місць смерти не відповідало своїм уладженням найпримітивнійшим вимогам уладження арештів для розбишаків. Ні в одному з названих місць, ні прохарчування, ні санітарні умови, ні поведення нагляду не досягали хочби в части рівня найстрашнійших російських тюрм. Усіми своїми умовами вони змагали до сего, щоб вигубити до нащадку кращу частину нашого громадянства і зробитися могилою визвольним змаганням українського народу.

Та найсумнійшою згадкою запишеться в памяти нашого народу табор в Буґшопах біля Берестя, де на протязі двох місяців, себто від 20. липня до

другої половини вересня 1919 р. вимерло 4000 наших старшин і стрільців. Про умови життя в названому таборі годі й писати, бо всякий опис буде блідий і буде насміхом над жахливою дійсністю.

Сей табор швидко звинули, щоб зберігти життя бодай одної частини людей. Таксамо і з таких же причин розвязано табор в Пикуличах під Перемишлем, а врешті табор в Ланцуті так, що в квітні 1920 р. українські полонені містилися в таборах у Домбю, Вадовицях, Стшалкові і Ялівци. В тім самім часі були вони розміщені ще в робітничих компаніях, як: Подґуже-Бонарка (2 компанії), Варшава, Вильно, Яблонна (2 комп.), Варшава-Прага (3 комп.), Ланцут, Демблін (7 комп.) — так, що в робітничих компаніях начислювалося около 5000 людей.

Міжнар. Червоний Хрест подає таку статистику таборів з нашими полоненими і інтернованими за міс. вересень 1919 р.:

Домбє	936	полон.	993 інтернов.
Стшалково .	3607	„	і інтернов.
Вадовиці . .	1091	„	302 інтернов.
Модлін . . .	540	„	62 „
Перемишль .	400	„	і інтернов.
Пикуличі . .	2000	„	„ „
Тарнів . . .	1500	„	„ „
Львів	—	„	2000 інтернов.
Берестє . .	4500	„	і інтернов.

Коли скажемо, що сі табори смерти на протязі одного року проковтнули на своїх кладбищах 10.000 жертв, то будемо мабуть далекими від правди. І можна собі уявити муки похованих живцем, переважно молодих людей, для яких страшне жниво смерти було єдиним ратунком.

На основі підрахунку делеґації Українського Горожанського Комітету в квітні 1920 р. стан оставших в

таборах полонених представлявся: Вадовиці поверх 3000 мужви, Тухоля 300 старшин, Домбе 200 полонених, Ланцут 700, Яловець 500 петлюрівців. До того треба дочислити робітничі компанії і полонених у Стрию, Пикуличах і др.

Загальний образ таборів полонених по звідомленню нашої делеґації такий:

У Вадовицях більшість полонених була без черевиків. Одяг полонених обліплений брудом, бо не було чим очиститись, ні обмитись, тому, що полонені не діставали ні мила, ні навіть теплої води. Около 500 полонених не мало сорочок і підштанків. Харч становила рано чорна кава, в полудне зупа з дрібкою моркви і з хробаками. В бараках стіни були подіравлені, а в деяких треба було спати на підлозі. В поодиноких бараках містилося 200—250 душ так, що, не оглядаючися на холод, воздух був вонючий не до перенесення. Не дивниця, що в падолисті вибух в таборі тиф, а далі віспа і холера.

В Ялівци умови полонених такі як у Вадовицях: недостача черевиків, біля, одягів — бруд, ніяких санітарних уладжень. Навіть води було мало, бо на 50 людей видавали по 10 літрів води так, що про миття або прання не було мови. Тиф забирав 7—11 жертв денно. Полонені спали на голих досках. Чимало з них приміщено у стайнях.

а) Табор у Вадовицях.

У „Вперед“ (ч. 73 за р. 1920) читаємо про сей табор таку допись: „Панує страшний тиф, люде вмирають як мухи, з шпиталю майже ніхто здоровий не виходить. Вадовицький командант Зиґзалковскі любить часто заглядати до чарки а його адютант господарує, як сам хоче.“

В тійже ґазеті (ч. 87) читаємо в листі полонених між иншим: „Як в найкоротшому часі відносини не зміняться на ліпше, або як не наспіє яка постороння помічнича акція, то все вигине голодовою смертю

в дословнім значінню сего слова. Люде виглядають неначе кістяки або ходячі трупи, з виразом цілковитої резиґнації і байдужности до всего, а навіть до життя; вештаються вони гуртками по таборі і вишукують найріжнородніщу погань по смітниках та й їдять її — лушпина з бараболь належить в них до рідких ласощів — багато з них так вже виснажені, що не можуть з місця порушуватися.

. . . до своєї української суспільности ми, полонені, звертаємося ще раз і кличемо в розпуці: Ратуйте нас! Ратуйте своїх дітей, свою молодь від нехибної голодової смерти!" На основі протоколу списаного 5. квітня 1920 р. у Твардошині з 7 українськими старшинами, що втікли з названого табору, можемо уявити собі сей табор осьтак:

Умови апровізаційні і санітарні не до видержання. Місяцями не діставали полонені ні шматка хліба, а коли його і діждались, так не у більшій скількости, як 6-та, а то і 8-ма частина бохонця. Обід складався з брукви або моркви, а часами з шматка конини. Полонених били, зачиняли в тюрму, голими і босими гонили на роботи. Свояки полонених не мали до них доступу; з висиланих пакетів пропадало все краще. Ні книжок ні часописів не дозволялося читати. Одяг, який приходив від У. Горож. Комітету, конфіскували і наділювали ним польських жовнірів. — Найбільшими катами — полонених були: четарі Сташкевіч і Чуба, десятник Валіґура і старш. дес. Вика. Вони ходили з дротяними нагайками і побивали старшин так тяжко, що кількох від ран в лічниці померло.

Коли більша кількість полонених втікла, табор перевезли серед зимової стужі і о голоді до Стшалкова. В дорозі 7 полонених померло від голоду і морозу.

У Стшалкові мешкала мужва в землянках, до котрих затікає вода. Зимою їх не опалювали. Апровізація була мізерна. Шпиталь не мав ні ліжок, ні ліків. —

Комендантом табору був полк. Кевнярскі, людина добра та слабої волі. Фактично командував в таборі десятник Соберай, який бив старшин і замикав їх до арештів.

Щоб читачі мали поняття, що доводилося переносити нашим героям, які попадали в руки польських жовнірів, наведемо уривки із зізнань старш. хорунжого В. Т., якому вдалося д. 3. квітня 1920 р. втікти з табору у Вадовицях. „Транспорт, з котрим я їхав до Перемишля, числив около 35 людей мужви, з старшин не було більше нікого. По дорозі кричали залізничники: „Поцо то везць? вистшеляць як псуф!“ . . . Всякі українські відзнаки з нас здирали й топтали ногами. Полонених обдерли в части на фронті, решту по дорозі у ваґонах так, що кількох ішло босих по снігу. На команді замкнули нас усіх 35 в одній маленькій келії, де навіть стояти було неможливо. Опісля по двох заводили в одну кімнату, де ніби переводили ревізію, кождого роздягаючи до сорочки. Після ревізії кождий з нас діставав два рази в лице, а відтак уставляли нас на коридорі під сходами. Прийшла черга на мене. На початок дістав я прикладом у груди за те, що курив, а опісля після ревізії свою порцію: два рази в лице. Коли ми вже всі стояли на коридорі, станув польський жовнір з готовим до стрілу крісом, зверненим на нас і сказав: „Дивитися на стіну, бо як стій вас усіх вистріляю; ніхто не смій рухнутися!“ Так дивилися ми на стіну більше години. В тім часі переходили сходами польські старшини й говорили: „Хочете України? ви стріляли на брата? Взавтрі будете висіти на шибениці!“ — Хлопці плакали і клялися, що якби ще раз довелося з ляхами воювати, то більше в полон не попали б живими. Я потішав їх, що терпимо за Україну; день пімсти настане! — Коли нас завели до келії навад, до мене приступив сержант і вдер з мене плащ. Потім замкнули мене до тюрми в Перемишлі, де я сидів десять днів; а відтак завезли мене на Домбе. З старшинами поводи-

лися там неможливо . . . Командантом табору був капітан Курковскі. Часто уладжували, як на старшин, так і на мужву, погроми; били нас дротяними нагайками немилосерно. А коли раз ми старшини спробували вареаґувати, нас трохи не злінчували. . . . В Стшалкові перебув я усього два місяці . . . Під оглядом харчів було можливо, та помешкання вохке. Ми спали на підлозі, а на ній була вода; і неодин добув тут ревматизм. Цілі два місяці в зимі нам не давали дров; так само був великий брак соломи."

Подібними фарбами малює свої переживання полонений четар М. Т., що втік з вадовицького табору в січні 1920 р.

Усіх полонених (під Миколаєвом) польський підхорунжий Земян обдер до чиста, усім позабирав австрійські гроші і годинники та сховав для себе. Зарав на вступі провалив поль. жовнір названому четареви прикладом голову. Коли вели полонених через Львів, на них плювали і били їх навіть на головних вулицях. Замкнувши їх у „Бриґідках", почали шукати за якимось убійником „польскеґо ксендза", а віднайшовши його в особі хорунжого Т. Михайлова, вачинили його осібно і так били, що небавом він в ґарнізоновому шпиталі на Личакові помер.

У Вадовицях, де опинився названий, підпор. Кузя і підпор. Сташкевіч побивали полонених трохи не на смерть. Між иншими побили хорунж. Е Коновальця дротом до того, що він в короткому часі помер у шпиталі. — До полонених не допускали ні книжок, ні часописів. Харчові умови були страшні. По кілька тижнів полонені не отримували ні шматка хліба. Пожива складалася з брукви і моркви. „Люде — каже названий старшина — виглядають як ходячі мари: обірвані та нагі; визбирують відпадки на обірнику коло виходків. Смертність наслідком таких відносин була піднеслася до того, що

пересічно 40—60 осіб умирало денно. Сам поль. поручник Натан висказався, що не хочеться більше воювати тому, хто бачить 40—60 трупів кождого дня.“ Після того — каже він — „як десь там у Варшаві наші запроданці з Вел. України підписали Полякам Сх. Галичину, нібито звільняють, коли подання потвердить місцева жандармерія. Одначе вона часом дае таке заопініювання: „робіл замах на косцюл польскі“. Такого підпор. Сташкевіч кличе до себе словами: „збунтовани хаме!“, бе його по лици, катуе до того, аж кров пускаеться з носа і з ушей, а відтак зачиняе осібно. Положення мужви і досі не змінилося: бють їх і катують далі.“

б) Табор у Стшалковій.

Підполковник української армії п. О. П., який перебув польську неволю росказуе про сей табор ось що:

Я дістався в маю в Станиславові в польський полон і перейшовши всякі вязниці, зокрема в Бриґідках у Львові, був транспортований 16. червня м. р до Стшалкової, де перебув сім місяців в неволі. Випущений з полону в січні, прибув я до Відня.

Приміщення в полоні, де до послідних часів було інтернованих крім большевиків 90 наших офіцирів і около 2000 мужви, нище всякої критики. Офіцири мешкали в звичайних деревляних бараках неопалених зовсім, так, що ми мусіли з огляду на великі морози красти дерево. Приобіцяних на основі українсько-польської умови платень місяцями не виплачувано. Пожива була зовсім не вистарчаюча і таборові власти відтягали собі за поживу навіть 120 марок місячно. Для ілюстрації долучую копію мого протесту, внесеного до команди табору. Протести такі натурально не мали ніяких наслідків. Обходження в таборах було в правді ліпше як підчас транспорту, де густо-часто офіцирів побивали і транспортували їх як злочинців, одначе і в таборі нас не трактовано як

офіцирів, а позволяли собі супроти нас на всякі недозволені вчинки, приміром обшукували нас і переводили тілесну ревізію. Є ноторичне, що і мужві і полоненим офіцирам забирали Поляки всьо, що можна було; стягали навіть з них плащі і черевики, одначе в таборі про нашу одіж і білизну ніхто не дбав, і ще сьогодня є богато офіцирів, які не мають ніякої білизни. Заходами американського Червоного Хреста вдалося нам, видістати від Американців 10.000 ґарнітурів білизни, а крім того полотно на простирала. Сього послідного Поляки нам взагалі не доставили, а з білизни ледви кількадесять ґарнітурів, проче всьо затримали безправно для себе.

Ще краще ілюструє сей табор широкий опис одного з тих, що мучилися в ньому довгі місяці, засталюючи свого духа до дальшої жертви за рідну країну. Випишемо тільки деякі уступи з сего опису.

Є се площа чотирикутна, о довжині боків по півтора до двох кільометрів. Не находиться на ній ні одно деревце, яке отінювалоб се сумне місце. Цілий табор оточений подвійним рядом кільчастих дротів, а також і внутрі повно поединчих та подвійних стін з кільчастого дроту, який ділить площу табора на ріжні більші і менші клітки немов величезну торговицю худоби.

На тих дротяних переділах побудовано ряди величезних землянок, себто бараків вкопаних в землю, яких плоскі дахи, покриті колись папою, виглядають з землі мов недокриті домовини. В обох причілках тих около 80 м. довгих бараків находяться нужденні двері, до котрих сходиться по кількох сходках, а поединчі віконця по обох боках дверей перепускають дуже мало світла в середину та освітлюють лиш пару перших метрів тих льохів; решта бараку є темна. По середині довжини декотрих землянок видно сліди колишніх печів та діри, які були колись заосмотрені в шиби і служили рівночасно за вентиляцію.

Серединою землянки веде хідник, а по обох його боках легко нахилена долівка з тоненьких дощинок, призначена для спання для мешканців сих льохів. Конструктивна часть бараків складається в тонких соснових кругляків, а тревалість будинків була обчисленна на три до чотири роки. Не дивниця отже, що по упливі того часу будівлі сі не до ужитку. Папа на дахах, колись консервована, є цілковито знищена, долівка і стіни бічні понищені, землею засипані двері і вікна понищені.

Монотонність землянок переривають чотири двоповерхові вежі вартівничі, на котрих роблять службу вартуючі жовніри, та споглядають на околичні поля, чи не віддалюється хто з табора.

В північній части табора є так званий шпиталь і пару півокруглих наземних бараків, які називають французькими, правдоподібно тому, що перебували у них колись французькі полонені.

Шпиталь очеркуємо тому, яко „так званий", бо міг би се бути ледви полевий лязарет, де хорі перебувають переходово, а по осягненню сил, бувають транспортовані до властивих шпиталів. Пару деревляних бараків, розкинених по широкім поли, яке перерізує глубокий рів відводняючий, повно сміття, та всякого рода гниючих відпадків, між тим чорні плями як сліди палених по пошесно хорих сінників, сеж шпиталь стрілківський, знаний майже кождому нещасному мешканцеви табора. — А уладження внутрішне? — Не краще описаних землянок. Хорі на тиф лежать цілими тижнями на зимній долівці, де сортує їх сама горячка. Чий орґанізм передержить крізис, той переходить відтак на ліжко, та бореться дальше між смертю і життям. Переважно западають хорі на тиф поворотний і гинуть на тій чужій землі. Про лікарів, краще не згадувати . . . Є оден лікар, який носить шумну назву начального лікаря табора, Др. Келярскі.

Інструментації хочби найменшої, а так само і ліків не найдеш тут ніяких. Отверті рани заосмотрюється папером, або дертими паперовими сінниками; о якій небудь дезінфекції, як у шпитали, так і у таборі, хотяй би лиш вапном, нема мови. — Десь у грудні м. р. прибув до табора молодий лікар в однострою поручника польських військ, котрий дуже подобав на жида, а котрого праця обмежувалась до проходу по таборі; і показалось, що він володіє лиш всеобщепонятним язиком, бо розпитувався „как чуствуете себя"?

Сего рода шпиталь має обслугувати табор, в котрім містилося по 15.000 до 20.000 людей. Крім того прибували тут цілі поїзди хорих з инших таборів і то в зимі, коли не було ніякого топлива в таборі і де люде вже від самого зимна гинули як мухи. Коли полонені українські старшини зібрали між собою фонд на хорих козаків і старалися помагати хорим, через закупно хліба, молока і ліків, стрінулася та самопоміч з великими трудностями і шиканами зо сторони начального лікаря, котрий підозрівав політичну аґітацію, а коли врешті згодився на роздачу харчів між хорих, мовляв отверто, що робиться се тому, щоб ми могли відтак писати, як то помагали всім недужим.

Завдяки старанням інтернованих наших священиків, а передовсім невтомимій та повній посвяти праці отця совітника Миколи Сіминовича, який мимо 63 літ життя добровільно перенісся на стале мешкання до „шпиталя" і там віддався цілковито опіці над недужими, — розпочато записувати хорих та померших; — є се одначе лиш дуже мала частина того поважного реєстру, якого початок, а може і кінець, не був і не буде зіставлений. В послідних часах вмирало денно по 15 до 20 людей.

Родини померших, або місцеві їх власти ніхто не повідомляє о смерти. Вмирають переважно молоді хлопці між 18. а 24. роком життя, а як причину смерти подають звіти „виценьчене" побіч поворотного тифу, який ши-

риться тут в страшний спосіб. Коли шпиталь не міг помістити у себе хорих, уладжено в поодиноких відділах табора кімнати для недужих. На сю ціль вибирано найкращі землянки; але показалося, що взагалі нема ні одної, в якій не стояла б вода цілими озерами, а дахи не світили б дірами, через котрі тече вода. В таких землянках збирано хорих і виношено звідтам по кількох денно на ношах до „Шпиталя“, або вже непритомних, або в тифоїдальній горячці.

Пригляньмося тепер другому спорідненому зі шпиталем заведенню, а іменно так званій відвушальні або дезінфекції.

Вже на саму вістку, що мають гнати людей до дезінфекції сумніли всіх лиця, бо вони знали, що їх там чекає. Як все в сім таборі, так і се купелеве заведення було колись здібне до ужитку, тепер лишились лиш неконсервовані останки чогось, що не в силі сповнити своєї задачі. Людей вже давно обдертих і зрабованих, отже голих і босих, женуть сотками до тої купелі: дезінфекції, де вони годинами стоять на дворі, чекаючи своєї черги, а відтак вже цілком розібрані переходять через переважно зимний туш до кімнати з бетоновою долівкою, де знову тремтять від студени півтора або дві години, дожидаючи на дезінфекцію своїх лахманів, які вложено до печі. Через недостачу здезольованого уладження не мож піднести в печі температури до вимаганої висоти і по невдатних зусиллях виходять з печі по двох годинах річи цілком вохкі, підогріті ледви до 70 степенів тепла, очивидно з тимсамим хробацтвом, з яким їх тут принесено. По дорозі до купелі переходять люде ще через руки фризієрів, які машинками видирають волося з голови і тіла, лишаючи місцями якби на посміховисько, части волося нестриженого. По купелі збірка під голим небом на холоднім вітрі та болоті, або смітю; провірки, чи може котрий не втік, та поворот до землянок. Вигляд такого транс-

порту поворотного неподібний до того, який йшов до купелі. Кождий перемерзлий до кости, у змочених та зімнятих лахманах, неподібний до чоловіка, вертає, сумний до своєї нори, знову вохкої та зимної, з тими самими вошами, з якими гнали його до купелі. Нераз тріває така дезінфекція від 6 рано до 4. або 6. вечір, тому, що нема ще пари в печі, а люде стоять весь час на дворі, або в шопі без снідання й обіду. Часто вертають без нічого до землянок, щоб на другий день ждати дальше на се чистилище.

До дезінфекції женуть рівнож цілі кімнати хорих поодиноких відділів табора, між тими людей, які мають по 40 степенів горячки; таких, що о власних силах не можуть йти, ведуть під руки їх товариші. Неоден з них не вертає більше до своєї землянки. Через таке чистилище переходиться не лиш при прибуттю до табора та при виїзді з нього, але майже що тижни, залежно від гумору або памяти начального лікаря табора. Між нещасними мешканцями сеї царини смерти траплялось чимало жінок з ріжних сторін нашого нещасного краю. Старші і молодші, жінки і дівчата, менше або більше інтеліґентні. Всі вони на рівні і рівночасно з мущинами перходили через описану дезінфекцію.

Замикання жінок разом з мущинами по концентраційних тюрмах та таборах під військовим зарядом й командою, се видумка спеціяльно польської сольдатески, яка не засоромилася зарядити перегляди навіть власних женщин через військові комісії, наколи ходить о звільнення з війська якогось живителя родини. Ці зарядження напятнували як звісно, самі польські посли в соймі варшавськім з великим обуренням тому, що через се понижається гідність жінки у світі.

Кров стинається в жилах на згадку про поведення з нашими жінками!

Згадаємо лиш один зразок сеї сумної картини. — Кождому в таборі відома стара „Ксенька“, жінка понад

шістьдесять — літна. Заким дісталася вона до табору в Стшалковій, перебула тяжку тюрму в Перемишлі за панування сумної памяти братів Медвецкіх та хорунжого Лукасевіча. Ті панове враз з иншими катами били стару жінку щоденно нагаями та пошукували в її лихій спідничині безсоромно машинового кріса, як мовляли „машинки". У своїм звірстві посунулися вони так далеко, що змусили Ксеньку до їдження власних екскрементів з посуди, в якій діставала вона їсти. По таких нелюдських муках відіслано Ксеньку до Стшалкової, де переслідування і знущання з приводу машинки продовжувано дальше. Коли полонені звертали увагу на сю жінку антантським місіям, бо і такі заглядали до Стшалкової, поясняв поручник Кухарскі, шеф інформаційного бюра, що Ксенька сама не хоче вертати домів і тому тут пробуває.

Скінчилося на тім, що стара жінка сама втікла з табора і в сей спосіб оминула дальших знущань над нею.

Першим командантом табора був Німець в польськім однострою капітана, Ваґнер, а його правою рукою поручник Малиновскі. Про Ваґнера ходили чутки, що він був довший час на обсервації як підозрілий о помішання ума. Маліновскі — се уроджений кат. Оба ті панове взяли собі за задачу нищити полонених та інтернованих при помочи нагаїв та навіть кулі.

Ваґнер стріляв власноручно з револьвера до полонених в землянках та заохочував до того вартових, обіцюючи платити по марці від застріленої штуки. Двох застрілених людей казав відтак поховати з військовими почестями на кладовищі табора. Ранених кулями Ваґнера було чимало полонених. Підстаршини і жовніри, приділені до полонених, ходили з нагаями, пороблениими з ізольованих дротів, поздираних з електричної інсталяції табора. Цілими днями розлягався з ріжних кутів табора зойк катованих немилосерно безборонних людей. А били пере-

важно під командою поручника Маліновского, не до крови, але на смерть. Присутні таким еґзекуціям не забудуть ніколи таких картин, де лежачого на землі чоловіка катують дротяними нагаями, як мясо відпадае кусниками, а кров з отвертих жил витрискуе фонтанами та кровавить Маліновского, котрий придержуе голову катованого, а револьвером в руці грозить застріленням тим, які не могли здержатись і голосно протестували проти нечуваного звірства. Так живцем роздираних і збитих людей відводили до горячого тушу, себто до знаної дезінфекції, де тіло до решти відставало від костей. В сей спосіб пішов не оден з сего світа. Якби на соромне свідоцтво сих нечуваних знущань видержав більш шістьсот нагаїв інжинір залізниць Малішевський, а хотяй пострадав при тім одно око і всі зуби і не мае на своїм тілі ні одного місця, яке не було б роздерте дротяними нагаями, жие він немов уособлений доказ тої бездонної прогалини, яку копали та поглублювали Поляки між собою й нами.

Згодом усунули тих катів з табору, а їх місце заняв капітан Старовойтів. До щоденних звітів зганяли перед канцелярію пана капітана товпи полонених та інтернованих, де голі та босі люде годинами дожидали своеї черги на вітрі та снігу, щоби почути затвердження кари тяжкої тюрми або нагайок, які щедро розділювали польські підстаршини як заступники командантів поодиноких відділів табора.

По раннім звіті, котрий часто не відбувся по причині неприсутности капітана тому, що він пішов на полювання, удавався Старовойтів звичайно до арештів. Тут казав спровадити найсильніщого і найдикшого бандита з большевицького відділу, давав йому дротяну нагайку та казав за порядком катувати нещасливих арештантів, які вже з самого голоду та холоду не могли удержатись на ногах. Причини до биття не було най-

меншої тому, що інтерновані та полонені і так відбували мимо полону як другу і трету кару темний арешт, мліли з голоду та гинули від зимна. Про опалювання арештів ніхто навіть не думав. Катування людей відбувалося виключно для вдоволення звірячих інстинктів пана команданта. Коли здавалося пану Іливї, що большевик за слабо бе, грозив йому, що каже його вибити, щоб він другий раз міцнійше бив. В товаристві жінок був Старовойтів так звірячо аґресивний, що приносив сором своїм товаришам та цілому корпусови старшин.

Загляньмо тепер до відділу українських полонених старшин. Як вже сказано, мешкають вони в наземних бараках, а радше в дуже продувних деревляних скринях з плоскими дахами, колись критими папою. В літі було те приміщення ще можливе. Однак в зимі при одиноких вікнах, переважно побитих, годі було видержати, бо температура внутрі бараків не ріжнилась майже нічим від морозів на дворі. Вода замерзала в посудинах і висидіти було годі.

Дахи всі діраві і при найменшім дощі мандрують всі ліжка з одного місця на друге, де менше тече. Ліжок не було цілковито. Коли ізза недостачі палива для кухонь розібрано пару землянок, нароблено зі старих негибльованих дощок щось подібного до ліжок. І се була велика пільга, бо лежати на долівці над багном хотяйби на паперовім сіннику неможливо.

Отвертий лист Вацлава Серошевского до начальника Пілсудского про офензиву серць, лист, який отверто промавляв до чувств людськости та до статочного занехання знущань над безборонними і покінчення моральних та фізичних мук тисячів інтернованих, був дуже не на руку поручникови Кухарскому та йому подібним. Належить піднести, що лист сей проголосили всі часописи Конґресівки та Познанщини, не вчинили того лиш часописи галицькі, бо ту нема місця на ніякі благороднійші чувства, хотяйби походили вони від найліпших

синів власного народу. Однак сей лист та численні інтервенції соціялістичних послів у Варшаві привели до масового звільнення інтернованих.

Мусимо признати, що неволя, яка дає аж надто нагоди до спідлення та пониження, не тільки не зломила патріотичного духа наших полонених, але у многих випадках, піднесла його і усталила.

Можемо сміло сказати, що посеред туманів крови, виточеної тут з безборонних та позбавлених всяких прав людськости, виробляються тут дуже гарні характери, які принесуть нашій справі много хісна. — Не видно сего по людях на загал пригноблених та фізично винищених. Не почуєш вправді в таборі веселих наших пісень, одначе ми відомі із сего, що потрафимо замкнутись в душі і нерадо вибухаємо соломяним огнем. Любимо глубоко застановлятися над життям і його проявами, а нанесена нам кривда лишає в нас нестерті сліди, які переходять в покоління. А часу на роздумування є тут аж надто много. Мужицька душа вже давно пробудилась і пізнала, що се наука і образування. Всі, які перебували і перебувають у Стрілковій, мають отверті очі і вміють дивитися, могли пізнати, що табор сей є для наших людий незвичайною школою, а наші вороги навіть не прочувають, що з сего табора вийдуть характери як сталь в огню, котра виборе належне нам становище в сімї вольних народів".

Ми вирвали тільки деякі уступи з сеї дантейської картини, та вже й сего стане, щоб витворити собі поняття нелюдських мук наших героїв. І до сліз зворушує кінцева рефлексія автора сего опису, в якій він ясує незломну волю мучеників витримати найбільші муки і не похилити прапора визвольної боротьби. Так потрафлять думати і відчувати тільки герої!

На закінчення сего опису додамо за очевидцем п. А. Б. скарбовим радником, який перейшов через пекло

сего табору, що в названому таборі в одному бараці з українськими панями тримали цілий варшавський люпанар з властителькою. І повії, які мали зносини з поль. підстаршинами, діставали кращий харч.

А врешті годиться занотувати за названим очевидцем, що поль. підстаршини брали від інтернованих хабарі. Він сам і його товариші, щоб не відбувати кварантани перед своїм випущенням на волю, окупився ціною 800 мп.

в) Табор у Пикуличах.

В наших руках прошення полонених до нашого Горож. Комітету в ціли інтервенції у польської влади з д. Пикуличі, 24. лютого 1920 р. підписане тими, що „дістали від плютонового Юзефяка по 50 буків“ (М. Гр., О. Р., В. Ст., І. К.), до якого долучена „службова карта“ Експоз. Від. Інф. деф. О. Ґ. Львів-Перемишль ч. 1138/20 з дорученням відставлення до бюра Експ. О. І. в Перемишлі названих полонених з метою переслухання.

В сему прошенню читаємо: „Команду над арештами в таборі віддано плютоновому Юзефякови Томашеви, який в страшний, звірський спосіб знущається над нашими полоненими арештантами. Щож то за арештанти? — запитає неоден. Може які розбійники, злочинці, які не знати, якого страшного діла допустилися? Ні, то бідні наші українські полонені, які не діставши через 14 днів хліба, вийшли з табору, щоб дістати його трохи на селі.“ І йде опис екзекуцій за сей злочин у виді 50 нагайок.

Та замість всяких оповідань про пикулицький табор ми наведемо дослівно опис сего пекла, зясований пером старшини Я. Д. з дати Пикуличі, 18. лютого 1920 р.

„Заки прийду до опису табору в Пикуличах, — пише названий старшина — хочу описати поведення польських жовнірів, які називали себе культурним наро-

дом, з нами від перших хвиль мого забрання в полон аж до переступлення пикулицької брами.“

І йде сей опис:

Поведення з нами було страшне і каригідне. Вправді старшини польські вже на фронті забороняли здирати з українських жовнірів убрання та обуву, але те все тільки на те, щоби пізніще, як хто приходив із зажаленням сказати: „далем розказ ажеби не біто, же білі, то не моя віна.“ Отсе була вся енерґія польських старшин, яку могли вжити супроти польських жовнірів! Заки дістались ми до Пикулич, перейшли ми через так зв. нами „чистилища“ в Бучачи, Станиславові, Галичи і инших. В Бучачи застав я кількох старшин з моеї бриґади, які бідні, обдерті, бо декотрі тільки у сподних, сиділи на долівці в ґімназії. До Бучача можна би сказати, що обійшлися з нами на пів по людяному, бо хоч дуже не били, тільки обдирали. Транспорт в Бучача до Пикулич (Перемишль) був страшний. Був се транспорт, який виносив около 1000 людей. Заладовано нас по 50 і більше до ваґона і вози замкнено так, що мимо наших найбільших просьб ніхто не міг вийти з ваґона через яких 24 годин.

Мали ми дістати вечеру в Бучачи на двірци, але якось не прийшла і так вже третий день ляцької неволі перебули ми, нічого не ївши. Около 7-ої год. рано на другий день приїхали ми до Станиславова. Тут знову, мимо наших найбільших просьб, не позволили нам висісти і полагодити найконечнійші потреби. Около 9-ої години спостерегли ми, що починають збиратися коло нашого потягу товпи народу, бо хочуть побачити, як говорили, „як виґльондайо кабани“. При тім всім чути було крики, як пр. „даць нам їх тутай, ми дами їм Україне; за място випровадзіць голоте і вистшеляць“ і таке инше.

Знали ми і прочували, що тут відбудеться якась страшна еґзикуція, бо ляцька товпа зачинала чим раз

більше кричати. Вкінци отворено ваґон і впущено до нас трьох леґіонерів, а ваґон знову замкнено. Як хто бачив, як вовк впаде до отари між вівці, так з нами тепер було. Одень з них, здається, що старший стрілець питав лише за „офіцерами гайдамацкімі“; думав, що знайде нас ще в повному однострою, але на наше щастя не мав його ніхто, бо в противному випадку бувби при тім не один ще обірвав поза уха.

Звернув він увагу на одного нашого товариша, якому остала ще блюза. Приступив до нього і каже „Скідай те блюзе ти кабане, гайдамаку еден“. Товариш почав боронитися, бо в чімжеж мав він лишитись, коли би був її віддав. Тоді той „еґзекутор“ вийшов і вернув за кілька хвиль з нагайкою. — „Зжуціш, чи не?“ — крикнув він. Відповідь на се дістав, що ґенерал Івашкевич заборонив брати убрання зі стрільців, тим більше з старшин. На се польський жовнір з високою західною культурою таку дав відповідь; „Цо мне там ґенерал, я естем ту ґенералем, а ти кабане виежджаш з ґенералем“. По тих словах почав його бити нагайкою так довго по лици, аж той скинув блюзу. То було для нас страшне. В наших очах вибито по лици товариша, і ані він сам, ані ніхто з нас не міг пімститися на противнику, бо кождого чекало щось гіршого. Десь около 11-ої год. отворено всі ваґони, бо мали змінятися жовнірі, які нас вели. На той час один з нашого ваґона стрілець вийшов до кльозету, бо довше вже у ваґоні витримати не було можна. По якімсь часі вернув. Недовго по його повороті прибігає якийсь підофіцир, та питається, де є той, що вийшов був з ваґона. Стрілець розуміє прочуваючи, чим то пахне, не хотів признатися. Тоді ввійшов до середини один з цивільних і пізнав його. Ох! Нещаслива година була того стрільця! Знову почав польський жовнір своє знущання над українським полоненим. Бив з початку кулаками куди попало, а вкінци, не могучи здержати своєї злости, витягнув баґнет та почав

бити нашого полоненого з усіх сторін, так довго, аж правий бік пробив. Як побачив кров, тоді заперестав биття. Стрільця вкінци обандажували та забрали до шпиталя в Станиславові. (Імя того полоненого я забув. Тямлю тільки, що був з рогатинського повіта. Я мав про нього записки, але Поляки підчас моеї хороби в Берестю-Буґшопи, все знищили.) Десь по полудни виїхали ми дальше в дорогу. Переїхали Галич, Львів та вкінци довезли нас до Перемишля.

До Перемишля приїхали ми дня 18. липня о год. 3-ій по полудни. Тут на двірци зібралася знова товпа зложена переважно з залізничників, які не дали нам спокою і намовляли польських жовнірів до биття та знущання над нами, що вони радо виповнювали. Зверну увагу, що тому всему приглядалися польські старшини, які від всього руки вмивали.

Заходяче сонце гарно усміхалось до нас, але нам, які вже четвертий день не тільки, що не їли нічого, але не позволено нам води напитися, не хотілося жити.

Ще до того заповіджено нам на двірци в Перемишли, як нас бито: „же то еще не вшистко“ і обіцювали нам нагайки в Пикуличах. І так тисячна товпа полонених обдертих, босих і голодних дійшла аж до алеї, куда звертаеться в сторону бараків.

Вже з далека видніе на брамі той зловіщий напис „Обуз еньцуф Нр. 4. в Пікуліцах“.

Перейшли ми браму і браму ту зачинили за нами, а за неодним і на віки. Знайшлись ми на великому подвірю, де зачато перешукування за зброею, „ажеби які гайдамака-кабан не стшеліл пузьней“. При тім стягано убрання, як ще у кого лишилось, відбирано годинники, гроші, перстені золоті та срібні й инші дорогоцінні річи ніби то до депозиту. Але їх більше ніхто не бачив (польський „депозит“). При тім били. Ох. били немилосерно і ніхто з нас не забуде того биття, як довго жити буде. За що

небудь, як напр. коли стрілець полонений виступив з поміж своїх товаришів і хотів поскаржитись польському старшині та за свою кривду упімнутись, то потім польські жовнірі в заплату за се давали йому двайцятьпять, або декому попало пятьдесять або і більше нагаїв.

Так було в Пикуличах в липни. Кінець липня і половину серпня перебув я друге пекло в Берестю литовськім (Буґшопи), аж я захорів на тиф і червінку і мене до шпиталю в Замостю відіслали. Звідтам відіслано нас до Ланцута, а з Ланцута до „раю пикулицького“.

До Пикулич другий раз приїхав я з кінцем вересня. Полонені українські, се не були вже ті українські жовнірі добре відживлені, що могли Бог зна, які невигоди перетерпіти. Були то ходячі трупи, котрі очікували з дня на день, коли то їх винесуть до славної пикулицької трупарні, котра була зараз при вході до бараків. Їсти діставали полонені страшно. Майже цілий серпень не було хліба, а живлено полонених виключно сушеною яриною т. зв. „ґрінцайґ“. Відносини санітарні рівнож були аж до половини грудня страшні і каригідні. Людей не відсилали до шпиталів, тільки перетримували в бараках, де вони масово вмирали. Люди спали на долівці в стайнях; про сінники і накривала не було мови, ба навіть соломи не давали їм. Денно йшло до кімнати 80 хорих, а навіть і більше, котрі зголошувались хорими. (На се вказує книжка хорих того часу.) Був один лікар, який не міг дати собі ради з тим всім і наче на іграшку тримали його тут в бараках.

Якжеж представлявся шпиталь в таборі в Пикуличах? Гірше, як яка стайня! Бруд, воші і всякі заразки на ріжні хороби можна було тут стрінути. Коли входити до него, вдаряв в чоловіка страшний сопух так, що хусточкою нам, жовнірам, треба було ніс затикати. Зпоміж всіх хоріб, котрі тут панували, верх брала червінка, а потім плямистий тиф, котрий по просту сказавши десяткував наших полонених.

Цікава є кімната, де лежали хорі на червінку. Заки приступлю до опису инших кімнат, опишу сю кімнату. Увійшовши до салі, не можна було не тільки мені, але санітареви й лікареви витримати довше над 5 хвиль. Полонені були всі разом помішані. Лежали вони на долівці, в подертому убранню, на гиблівках, а радше на купі гною, котрий що дня рано, як було вже кому за богато, викидали, але не давали нових гиблівок. В першій мірі впадало в око те, що хорі, котрі лежали в тій салі, були поділені на три ґрупи. Я поспитав санітара, чому таке, і що за ріжниця в тому. Він мені пояснив се і так було в дійсности. Коли приходить хорий, кладуть його на купу гною під вікнами; якжеж стан хорого гіршає, кладуть, а вглядно тягнуть його на другу купу на середину салі. З часом, як санітар видить, що хорому не богато хибує на другий світ, тягнуть його під ту стіну, де є двері. А що таких було найбільше, то ся купа хорих, а радше на пів трупів, була найбільша.

Буде певно ще не один з читачів цікавий, що діставали їсти ті хорі на червінку. Певно зберігали приписану до того дієту? О, ні! Поляки, ще тоді були так далеко не поступили, щоб знали, що треба для тих хорих потрав лекше стравних, і давали те саме, що здоровим, то значить, чорну каву з диких каштанів, чвертку хліба, або й менше, та якусь сушену ярину, т. зв. „ґрінцайґ“: капусту, пенцак, або горох та шматок фляка, бо мясом того годі було назвати. Се була пожива для здорових, як і для хорих; а люде від того гинули як мухи. Вмирало денно до 50 людей. Предложений виказ зроблений польськими офіцирами в евіденції в таборі вказує, що смертність напр. з дня 28. падолиста дійшла до 36 людей. Є то число, котре є записане. А кількож повмирало у шпитали, де їх не записано, або в бараках, де був, як би можна назвати правдивий, тільки троха більший, шпиталь!

Тай у других салях, де лежали хорі на тиф, не було лучше. Хорі лежали на долівці без ліжок. Як котрому пощастилось захопити якийсь сінник, то було добре.

Життя в бараках було для наших полонених страшне. Вони голі і босі, голодні і без ніякого накриття в ночі очікували дня своєї смерти. З приходом перших морозів смертність в таборі більшала, але польські власти тим не журились. Команданти пикулицькі (прим. була тут тоді власть так званих сержантів) казали трупів звозити до трупарні, де вони нераз тижнями лежали й ніхто навіть не подумав, щоби їх вивести відси. Через те зараза ширилась, а купа трупів росла. Як був перший мороз, вмерло сего дня около 50 полонених. Їх не вивезли з табору, тільки на другий день прийшла знова свіжа купа мало що менша. І так верхних вивозили, а ті з долу все лишались. Аж на щастя приїхала якась санітарна комісія з Варшави та наказала вивезти трупів з табору. Дивне, що аж комісії треба було до сего. Але хороба не перебирала. Десяткувала полонених, а як їх з дня на день ставало менше, то пошесть кинулась між польських жовнірів. Се було нашим спасенням. Власть сержантів розпалась. Один з них, що найбільше знущався над нашими полоненими, помер на тиф. Богато з них пішло до шпиталя в Перемишли хорими на тиф.

Врешті і сам командант уляг хоробі. Було то вже в половині грудня. Від того часу положення полонених в таборі пикулицькім змінилося дещо на ліпше. Але кілько то полонених пожерла та хороба, поки настали инші порядки! А і на се треба було інтерпеляції ріжних наших комітетів та осіб по ріжних польських урядах!

У звідомленню Укр. Військ. Місії з міс. жовтня 1919 р. читаємо про сей табор: „Поміщення для людей дуже зле, сплять на підлозі, воші їдять, без одягу і чобіт, тиф пятнистий не вигасає.“

З иншого звідомлення (п. І. Т.) довідуемося, що в бараках приміщували вкупі старшин з їхніми жінками, поруч других, нежонатих старшин і їхніх ординансів.

г) Табор в Перемишлі.

Не кращі умовини панували в таборі полонених в Перемишлі. А умови були сього роду, що навіть польська преса і польське суспільство бачили себе зневоленими заговорити про них публично.

Щоб не бути голословними, наведемо за поль. соціялістичним „Роботнік'ом" деякі деталі.

Перемиський табор для полонених находиться у найнизшій частині міста, де з дооколичних горбів спливає все болото і всі бруди. В бараках сплять полонені або на зігнилій деревляній, або на камінній підлозі, розуміється без сінників, без крихітки соломи. Там така страшна вохкість, що всі полонені, — буквально всі — хорі на ревматизм, запалення легких, або чахотку.

Українська інтеліґенція мала довгий час приміщення в кімнатах біля кльозетів, звідки доходив невиносимий сопух. Інтеліґентам заборонили сходитися з полоненими. Їсти дають в таборах 3 рази в день: з ранку і вечером воду звану чорною кавою, без цукру і хліба, на обід зупу з всілякого хабазя. Хліба приділюють 50 ґрамів на голову; найчастіще місто хліба дають горох, який одначе з браку кітлів є звичайно не до їдження, бо напів сирий.

Дуже часто не пускається цілими днями інтернованих до кльозетів та приневолюється полагоджувати свої потреби у сій самій кімнаті, в якій живуть. В наслідок сих страшних відносин у таборі лютують всякі пошести, як тиф, червінка і пр. Про гіґієну, про лікарську опіку й мови не має. В кінці липня почули хорі перший раз про лікарську поміч. В сьому часі притранспортували до таборів членів місії Українського Червоного Хреста з др. Бойком і сотником Савою Крилачом на

чолі і їм дозволив комендант табору підпоручник Недзвецкий після довгих просьб на подавання лікарської помочі.

Інтерновані лікарі реєстрували денно 100 хорих на тиф. Сих хорих забирано до таборного шпиталю, де приміщувано їх на голій землі; в огляду на се багато не видержувало горячки і в день після перенесення вмирало. З браку місця в шпитали, находиться в самому таборі 700 хорих, які лежать у високій горячці; ними ніхто не піклується, кромі товаришів недолі. Ліків немає ніяких.

Полонені такі голодні, що не рідко видиться таку страшну картину, як полонені обережно, вкрадки підходять до смітників і кублів, вигребують всілякі перегнилі відпадки і обгризають. Коли часом на нещастя стріне його вартовий, бе зголоднілого, веде до старшини, яка видає засуд у формі 20—30 буків „бо ломиться санітарні приписи“.

В таборі є кантина, де за казкові суми можна дещо купити. Одначе там приймають тільки корони, а рахунковий офіцир числить полоненим по примусовому курсі за одну корону 18 гривен. Коли у полонених найдуть корони або романівські рублі, то їх або конфіскують або замінюють на гривні, числячи за одну корону одну гривну, за романового рубля дві гривни. Вимінюють тільки тому, щоби зараз опісля знову їх переміняти на корони тільки вже у пропорції 18 : 1.

Полонених виганяють на примусові роботи, де їх немилосерно побивають. Всі наставники мають у руках палки, якими за щобудь бють полонених. Комендант табору рівнож все носиться з такою палкою, якою власноручно побиває полонених до крови. За що небудь кидається полонених у таборову тюрму, де бють полонених до безтями, ломлять кости і ребра.

В таборі полонених у Перемишлі на вулиці Третього Мая сидить більше, чим 7000 полонених. Сюди

перенесли недавно полонених з Пикулич, які росказують, що польською командою зачинено табори, нікого не впускали, ні не випускали „щоби дальше не ширити тифу". З невідомої причини спалився один барак з інвалідами і хорими, та в сій справі ніякого слідства не було.

На одному з засідань перемиської ради міста зацитував польський соц.-демократ др. Дорош опис відносин у польських таборах на основі реляцій американської місії. Нещасливих людей загороджено від світа і згори засуджено на повільну смерть. Вони мруть з голоду, холоду і хоріб. І таке волічеться цілими місяцями. Люде мучаться і мруть, як мухи. І не видко кінця сеї муки: „Відносини, які там панують — говорив др. Дорош — є ганьбою для імени Польщі."

У звідомленню У. Військ. Місії, що оглянула цей табор 14 жовтня 1919 р., читаємо: „Обходження дуже зле, бють і катують за що небудь. З ріднею не можна видітися тільки через дроти; так само їжу, яку принесе рідня, передати можна через дріт."

д) Табор в Тухолі.

„Поінформуйте міродатні круги — пише з одчаєм один полонений з табору в Тухолі — що наше положення страшне. Найбільших злочинців не можна трактувати інакше як нас. Живемо у вохких підземних льохах, гірших чим найвідразливіщі пивниці. Крім сього сильно доскулює нам голод. Гроші нам повідбирали, полишаючи тільки по 100 марок. Та за них нічого не можна купити, бо команда табору не дозволяє на продажу „dla jeńców". Староство теж заборонило продавати нам щонебудь. От. Шльоссера арештовано. Що з ним станеться, не відомо. Нехай громадянство знає, що ми для ідеї жертвували все, кров і життя, нас згинуло 40 тисячів за велику ідею нації а суспільність досі мало для нас зро-

била. До сеї пори не явився у нас ніодин делеґат, щоби поглянути на наше собаче істнування. Ми досі не знаемо, що ми властиво е? Злодії — каторжники, чи ще щось гіршого? Так веґетувати можемо ще місяць а опісля хиба прийдеться просити команду табору о видачу спису померших і божевільних. Просимо оголосити нашу адресу в часописах, взиваючи свояків до помочі українським арештантам харчами, бодай хлібом, бо гроші заберуть."

Далі пише він: „Бранців не пускають Ляхи цілими днями до кльозетів та сим приневолюють полагоджувати свої потреби у сій самій кімнаті, в якій живуть. В наслідок сих безпримірних в історії таборів відносин треба сподіватися вже в короткому часі розпаношення хоріб.

В наслідок фатальної голодової поживи, якої норму поменшують ще крадіжі військових функціонарів, старшин і підстаршин — бранці приневолені голодувати; їх загороджено від світу в підземеллях, де вони мучаться в безпримірний спосіб."

Сі відносини е ганьбою, огидою для польської держави. Їх память остане на довго, як нестерте пятно польським нащадкам, як сором цивілізованого світу. В сім часі, коли навіть Анґлія не поважилася вбивати ворожих собі, диких повстанців індійських, то Польща вбивае наших бранців з жадливістю, з неописаним варварством.

В наших руках нагромадилася велика сила матеріялу, що відноситься до сего клятої памяти місця, ганьби польського народу, та замість подавати сухі дати, цифри та факти краще навести широку картину змальовану одним в полонених старшин (?), яка була опублікована в 43 ч. „У. Прапора" за р. 1920 (д. 8. серпня) Вона найкраще ясуе фізичні й моральні страждання квіту нашого суспільства, що після надлюдських трудів боротьби опинився у страшному пеклі, яке зготовив йому відвічний ворог.

Приміщення для полонених ділиться на райони, відділені між собою двома рядами дротяної загороди; з них внішний високий і вигнутий в горі в виді півлука. Один обект обнимає три до чотири підземні бараки т. є. звичайні долівки, в приближенню на 100 м. довгі, 5 м. широкі і 5 м. високі, а до 4 м. глибокі. По обох сторонах в бараку набудовані підвищення т. зв. „причі", на яких сплять полонені: для сього відведене для кождого полоненого місце, 1 м. широке, а до $1^1/_2$ м. довге, очевидно без сінника та покривала. Подібно як поодинокі обекти обведений колючим дротом і цілий табор.

В перших днях повнили службу стійки при брамах і поміж одним а другим рядом дротів. Тепер однак стійки стоять і на вні дротяних загород, а се тому, щоби виключити усягу змогу знестися полоненим з переходячим цивільним населенням та з самою сторожею.

Крім сего на зовні табору є побудовані на виднім місци високі башти для стійок зі скорострілами, яких завданням зорити не тільки за полоненими, але і власною вартою. Число варти зависить від погоди, пори дня та вкінці від настрою в таборі.

Теперішній табор в Тухолі з його розваленими бараками — се ліс сіріючих, чорних, похилих стовпів, який робить враження старого, самітного кладовища. Ось куди загнала лукава доля наших героїв, що до останнього видержали на своїх постах, заставляючи їх закувати усі свої мрії про волю в гробову, німу мовчанку та ждати від других хвилі спасення . . . Справді траґедія, що її не знає ні один народ світу!

* * *

І сам не знаю,
Чи я живу чи доживаю,
Чи так по світі волочусь —
Бо вже не плачу й не сміюсь . . .

Слова сі вповні можна примінити до життя — буття полонених в Тухолі. Всі транспорти, з осібна

старшин і стрільців, піддаються основній ревізії. По військовим розпорядженням полоненому лишається 100 марок, а прочі гроші забирається до депозиту. З инших річей оставляють полоненому: 2 пари білля, 1 убрання, накривало, шапку і черевики або чоботи, а все проче — мовляв — як добро державне або неправно набуте конфіскується та не видається на них ніяких посвідок. Річей приватної власности не узнається.

Після доконання трусу та переведення дезінфекції — відводять полонених до бараків: мужву до стрілецьких, старшин до старшинських. Послідні живуть в двох відокремлених обектах в 7-ох бараках з малими місцями, призначеними до проходу. Приміщення старшин впрочім нічим не ріжниться від приміщень стрільців. Що більше, положення перших о много гірше, чим стрільців. Сі послідні, менше бережені чим старшини, були з часом ужиті до робіт поза табором, та користувались більшою свободою.

Відносини гіґієнічні були неможливі. В бараках за дня гарячо, повно пороху, піску, сморід з поблизьких лятрин, а нічю проймаюче зимно. До того в слотливу пору затікав з усіх сторін дощ. Біля не було кому прати, отже кождий мусів сам собі полокати зимною водою, бо огнів в таборі не вільно було розкладати, а в прочім не було й посудин, пригожих до виварювання. Так були ми приневолені жити в бруді і в плюгавстві, що остаточно було причиною появленняся тифу і червінки.

Харчі були дуже погані. На снідання гірка кава. На обід давали переважно бараболяну зупу з твердим, сухим — воняючим мясом; зі смаку нагадувало воно кінське. Тай за бараболею шукали полонені в зупі як саком за рибою, але яке було розчарування, коли найшовши якусь, ствердили, що вона змерзла. Брак картофель заступав пенцак або сушена ярина, яку польські жовняри бойкотували. В безмясні дні діставали полонені

якісь гнилі, зчорнілі оселедці — як Поляки салі називали „polskie śledzie przyznane antantą dla Ukrainy". На вечеру складалася кава, а до тього $^1/_3$ бохонця хліба — в браку його: рано і вечір знову бараболянка.

Приватно купити дещо з харчів було майже неможливо. Коли кому вдалося перекупити сторожу, щоби принесла дещо з міста, то приходилось заплатити за хліб (за 2 марки) аж 40 марок, за тютюн (за 17 марок) аж 50 марок; про масло чи сало і мріяти було годі. А кілько разів полонений віддав останній гріш на купно харчів, а опісля не побачив ні хліба, ні грошей. А „Яґелльон" ще кпив собі, що матиме у вечір забаву, на український кошт. Залежно від гумору команди ми одержували ще 2—3 дека мармоляди у тиждень. З першу було нам дозволено утворити харчеву комісію, яка би занималася провірювянням видачі харчів, але внедовзі її внесено.

Харчі приносили нам стрільці або таки старшини, в великих соснових бочках; з них ми самі між собою розділювали.

Часописей як взагалі письм — за незначними виїмками — ми зовсім не одержували. Гроші, висилані нам поштою, конфісковано та пересилано до деповитів в Варшаву.

Відвідини рідні були дозволені та відбувались в канцелярії в присутности сторожі, а могли тревати найбільше пів години. В головній мірі піклувалася польська команда нашими старшими офіцирами. За найменчу дрібницю їх вараз тюрмили.

І так от. Ерле і Льобковіц, сот. Шмідт і пор. Аріо взаїмно змінювалися в тюрмі. Отам. Шльоссера кинено знову тому в тюрму, що був підозрілий — розуміється без ніякої основи — о співучасть в нім. Grenzschutz'і. Баракова тюрма була се непривітна „діра" з забитими вікнами і вонючою вохкостію, а бережена сильною подвійною вартою. Тут доводилось нашим полоненим про-

сиджувати цілими тижнями, по більшій части без ніякої вини. Сю тюрму найкраще ілюструє факт: Коли на інспекцію бараків приїхав ґен. Роя і оглядав сю тюрму, звернувся до команданта табору полковн. Поґожельского сими словами (в присутности пор. М.): „Niech was tutaj szlak trafi! To najwyższy skandal, jak wy tutaj ludzi męczycie“ і дав приказ в сю мить випустити всіх замкнених.

Старшин, підозрілих о морди та инші якісь мнимі ексцеси на польській суспільности в часі українсько-польської війни, між иншими сот. Ґаздайку і чет. Коника, вивезли під ескортою до Львова, а звідси десь дальше в цілях конфронтації. Польські офіцири постійно підюджували підчинених собі солдатів проти нас. Адютант команданта навіть прилюдно заявив що „za pierwszego zabitego kabana żołnierz wynagrodzony i podniesiony będzie o wyższy stopień.“ Результатом такої аґітації був ось який факт. В два тижні після нашого приходу до табору прийшов один з послідних транспортів, в якім між иншими находився і четар Іван Яросевич. Коли тільки розглянувся по таборі і пізнав його гаразд, постановив звідси втічи. Його постанову скріпив ще факт, що один польський вартовий обіцяв його перепустити за ціну 500 марок.

Була місячна ніч і гарна погода. Ми лежали в наших пісковатих землянках тай розповідали свої пригоди. Нараз почули вистріл зі старого кріса — „Верндля“ може за 5 секунд ще два або три вистріли в иншім напрямі, потім знову кілька стрілів.

Кілька хвилин перед тим був вийшов Яросевич на двір, і знапрямовував до перекупленого польського солдата, коли сей в підступний спосіб дав в нього 2 стріли (пост стояв за дротами на зовні, а Яросевич в середині на подвірю) і ранив тяжко Яросевича в плече. Ранений впав на землю у віддаленню 6 кроків від дротів, та пробував посуватись в напрямі бараку як се показував

слід крови. І тут раненого вбили ще 2-ма кулями вартові. Характеристичне тут ще й те, що доперва після доброї півгодини прийшли зі шпиталя санітети і забрали його. Але вже за годину помер в шпиталі нещасливий наш герой зі словами на устах: „Україно, Україно, нещасний мій краю!“ На другий день раненько розійшлась ся сумна вістка по цілім таборі. Старшини і стрільці бігли дивитись на зрошене українською кровю місце морду. Ми мірили докладно. Кров від першої рани була якраз у віддаленню 6 кроків від дротів. Дальше йшли червоні сліди в напрямі бараку, а в однім місці пісок, пересяклий кровю, та кусник мяса, вирваний кулею Верндля. Тут на сім місці замордував польський посіпака нашого товариша. Ми зложили сейчас комісію, в якої склад зажадали також одного польського офіцира, щоб сконстатувати сліди морду. На заряджену „провірку“ ніхто не пішов, знаючи, що в часі нашої неприсутности Поляки поватирають сліди. Дижурний підофіцир з наших бараків пішов з сим нашим жаданням до команданта табору, полк. Поґожельского. Полковник не приходив довго. Аж негайно у виході показалась ціла юрба узброєних від голови до стіп Ляхів, що таскали на плечах скоростріли, ручні ґранати и т. д. та подались на „башні“. Почали нас відтак заганяти до бараків, кажучи, що будуть обстрілювати. Полковник і инші польські офіцири пішли і собі на вежу. За кілька мінут почалось обстрілювання цілого подвіря та инших кутиків, де моглоб зібратись кілька людей. Потерпіло на сім найбільше і так вже подерте наше білля, яке ми самі прали та розвішували сушити; деякій сорочці попало до 20 куль. Пізнійше оглянув полковник враз з нашими старшинами сліди крови, однак на списання протоколу в сій справі не згодився, заявляючи, що він в данім ділі знає тільки поста, а з ним він вже протокол списав та вважає його оправданим. Нам знову сказано, що як маємо щось проти сього, то можемо в службовій дорові

внести „просьбу“ на письмі. Про судьбу подібної просьби не було й чого сумніватись.

На похорон Дорогого Товариша не пустили нікого крім 12-ох членів хору. Поховали його в паперовім білю, а всі річи сконфіскували. Ще одно характеризує польських лицарів: В два дні по похороні виділи ми, як польський офіцир, адютант команданта табору, носив на собі гарні Яросевичеві чоботи!!

І так на великім таборнім кладовищі, де рядами тягнуться могили бувших полонених Москалів і Румунів, стоїть у куточку самітня могила з дубовим хрестом . . . Там спочив один з тих 25.000 героїв, що не спроневірились передвчасно святій нашій ідеї, яким не страшний був ані тиф ні насадники „єдиной і неделімой“ на українській землі, ні большевики, які не втікали за Дністер ні за Збруч, а випили на придніпрянській землиці до дна чашу горя аж до часу підступного розоруження нас Поляками.

Щоб якнебудь поправити наше положення, ми зачали вносити просьби до вищих польських властей, а коли вони дійшли до відома Д. О. Ґ. в Ґравденц, около 20. червня ц. р. зїхав ненадійно в товаристві других штабових старшин ґенерал Роя, щоб провірити наші домагання. На скільки тямлю ми представили ось які бажання:

1. Вияснення нашого положення: чи уважається нас полоненими чи інтернованими;
2. Справа вступлення до Української Армії;
3. Звільнення інвалідів, богословів і священиків;
4. Утворення кантини у власнім заряді;
5. Утворення старшинської харчівні та загальна контроля належних харчів;
6. Справа пошти, депозитів та поборів.

Комісія порадила нам внести подання до міністерства до Варшави, а на закиди що до неправильностей

на поштовім тлі оправдувалась команда табору браком українського цензора, хоча тогож таки ще дня найшов ґен. Роя лист в німецькій мові, який від двох неділь лежав в канцелярії та не був цензурований.

Ґенерал Роя пропоручив негайно узглядпити наші домагання. І дійсно після його відїзду зайшли деякі зміни. Передовсім перенесено нас до можливіщих бараків, видано сінники, занялися по части інвалідами та отворено кантину у власнім заряді. Але з сеї кантини не було великого хісна; команда табору позволила купувати харчі тільки через посередництво польських солдатів, яким треба було давати 30% з ціни купна. Дальше появився приказ команди табору, в котрім нам признано побори по 50 марок місячно і по 15 м. наших власних депозитів. За те забрано нам і вивезено до Ґравденца лікарів і ветеринарів під претекстом, що їх звільнюється, а там приділено їх до повнення служби Полякам. Вийшов ще між иншим наказ зняти військові і державні відзнаки; проти сього полонені запротестували і відзнак не скинули.

Інтерновані належать до ріжних частин, але переважно походять з команди другої бриґади. Загальний стан полонених в тухольськім таборі в днях 20. до 28. червня виносив приблизно:

630 старшин (утілько около 16); 1896 стрільців і одна жінка; пізнійше приходили ще незначні транспорти; так що число опісля збільшилося.

В таборі находиться двох українських священиків, а то о. Н. Лучинський і о. Чайківский.

Стрільців в днях 27. і 28. червня т. р. вивезено транспортами з великим поспіхом в незвіснім напрямі (бул. ст. десятників і підхорунжих рівнож вивезено), так, що дня 28. червня було їх ледви до 400 людей. Старшин мали в найблищих днях вислати до Ґнезна, в замок, звісний із масових вбийств російських та румунських полонених старшин.

У меморіялі 461 старшин і 400 стрільців сего табору до Управи У. Горожанського Комітету у Львові говориться між иншим: „Вже від двох місяців не дістаємо ані одного ґрама мяса ні омасти. Годують нас виключно гороховою пісною юшкою і бараболями; деколи дістаємо до сего капусту.“ А далі: „Зігнано нас з днем 3 жовтня ц. р. в числі 461 старшин до двох бараків . . . Спить один на однім; худоби і безрог ніхто так не держить. Приказав се зробити полк. Ягода, а перевів урядник Бржевіньскі . . .“ „Обходяться з нами як з найбільшими злочинцями, засудженими за царату на найтязшу тюрму . . .“ „Зима вже на добре заглянула до нас (—15°), дотепер одначе не побудували ні печей, ні не дають дров.“

У иншому письмі з д. Тухоля, 20 січня 1921 р. читаємо: „Тухольські землянки се в піску вириті ями, 2 м. глибокі, 5 м. широкі та 40 м. довгі. Попід обі стіни тягнуться два ряди прич, відгороджені від себе півметровим переходом . . . Шмати, якими невільники вистелюють стіни, до 24 годин зовсім мокрі. Світло крізь мінятюрні шиби майже не доходить. До землянки завіває снігом, бо ні шиби, ні двері добре не пристають.“

В иншому звіті про недостачі і надужиття в названому таборі читаємо: „Багато полонених формально голих і босих, а про накриття і не згадувати . . . Санітарні відносини неможливі; уличні слова на адресу старшин на дневнім порядку.“

Судов. четар Ф. Б. подає під д. 9. падолиста 20 р. широкий звіт про таборове життя, де між иншим описує оглядини табору премієром Вітосом. Ось сей опис:

Премієр Вітос входить до 8. бараку. Переходячи попри прічі, підносить сінники і питається: „То панове сьпйо на тих сєнніках?“ — „Так!“ — „То мусі биць зле спаць на ніх?“ — „Певно, що зле!“ — „А панове цо ньосо в шальках?“ — „Обід.“ — „А цо єст на обяд?“ — „Горохова зупа.“ — „Ніц вєнцей?“ —

„Ніщо.“ — „То зле.“ — „Певно, що зле!“ — По тій розмові виходить премієр Вітос перед 8. барак. Сотник Луцький і сот. Моліщій заступають йому дорогу. Представляються і просять, щоби він їх вислухав. Оповідають про наше страшне положення в таборі, та Вітос перериває їм ровмову словами: „То панове ці Українці, що пошлі за Збруч.“ — „Так.“ — „А ест кто зе старших офіцеруф?“ — „Є. Ґенерал Тарнавський.“ — „Так? — то ходзьми до неґо.“ — „Премієр Вітос удается до кібітки.“ — „То пан ґенерал?“ — „Так.“ — „Скаржилі се панове, же нема пецуф, а от пан ґенерал ма пец.“ — „Маю піч, бо я її сам збудував.“ — „Як то пан ґенерал будовал пец?“ — „Так, при помочі старшин.“ „Но то ніц. За то ма пан ґенерал цепло.“ — „Булоб тепло, як щоб мені видавано дрова.“ — Як то не дайо пану ґенералові джева?“ — „Не дають, хіба що денщик десь вкраде.“ — Но, але завше ма пан ґенерал цепло.“ —

Чи може бути щось більш цинічне, як отсе поведення польського „хлопа-премієра“? Що-ж супроти сего вимагати від його виконуючих орґанів, яким віддано на поталу наших полонених?

„Пор. Вайхерт — читаємо в сему звіті — хотячи переконатися, чи можливе є втічи через дроти, приказав одному большевикови перелазити дріт около два метри високий. Біля дрота поставив двох польських жовнірів. Прикликаному большевикови приказав вилізти на дріт. Большевик впевнював його, що через так збудовані дроти не можливо перелісти; одначе се не помогло і кінець кінців большевик під ударами нагайки пор. Вайхерта почав лізти по дротах до гори. Тоді почали його бити польські жовніри кольбами так, що большевик впав непритомний біля дротів. Його віднесено до шпиталя.“

Що-ж дивного, що такі експеріменти мають місце в таборі? Вони же усвячені найвищою польською владою!

В меморіялі україн. старшин і стрільців сего табору з д. Тухоля, 9. червня 1920 р. до поль. міністерства

військових справ від. II. у Варшаві читаємо між иншим: „Приміщення в таборі в Тухолі не видержує ніякої критики. Полонені розміщені в мокрих землянках, сплять на голих дошках дуже густо; так напр. в землянці 38 м. довгій, 6 м. широкій, $2^1/_2$ м. високій міститься 120 старшин . . . В послідним часі заборонили писати листи на українській мові, мотивуючи се недостачею відповідних цензорів . . . Між полоненими є велика скількість інвалідів, людей, не належачих до військової служби, лікарів, медиків, духовників та приналежних до чужих держав.“ (Меморіял підписаний 8 сотниками.)

Таксамо малює положення полонених сот. Г. у свойому звіті з д. 18. червня 1920 р. — З його звіту довідуємося між иншим про положення україн. старшин німецької народности. „Спеціяльно — читаємо — ворожо відносяться до старшин У. Гал. Армії німецької народности, бо вважають їх за провідників „гайдамаків“. Тому в кілька день після прибуття до Тухолі сепаровано від инших укр. старшин отамана Льобковіца, от. Ерле, а от. Шльоссера замкнено у зовсім осібній кімнаті. Коли депутація наших старшин просила о звільнення сих вище згаданих старшин від сепарування, команда табору відповіла: „Що ви се так закохалі в тих Немцах?“ —

Можна б навести ще безліч документів варварського поведення Поляків з нашими полоненими, головно інтеліґентами; та вже і сего, що подано вище, доволі, щоб витворити собі жахливу картину фізичних і моральних страждань сих наших каторжників.

Та хоч і яке одчайне положення сих нещасних, одначе дух, який гнав їх колись на ворожі баґнети, не кидає їх серед боротьби за збереження іскри життя, яку намагається ворог загасити в них варварським поведенням, і полонені нераз сміхом крізь сльози відганяють від себе марево одчаю. Сей гіркий сміх родить

примітивну, та болючу своїм реалізмом, віршовану гумористичну творчість, на зразок такої:

„Отже ходим до роботи,
По поднірю „урядуєм“
Довгим пером березовим,
Що самі себе дивуєм.
От студенти гній вивозять,
Инші грузять знов дрова:
Всюди найдеться робота —
Лиш „насущного“ нема!“

Сей і йому подібні вірші є доказом, як засталилася душа українського ідейного стрільця серед довгої надлюдської посвяти за щастя рідного народу, коли вона на дні такого пекла польських таборів є в силі ще сміятися над собою. Се рівночасно доказ, якою школою виховання нового типу українського громадянина являються польські табори смерти.

е) Табор на Ялівци.

„В таборі на Ялівци за личаківською рогачкою у Львові також бють наших полонених. Відзначається особливо сержант Карольчик. Недавно дав він 25 буків Маслюкови. Не помогли ніякі просьби і вставлення сестер милосердя, що щиро плакали над недолею неповинної жертви. Але Маслюк не самотний. Щодня побивається у нас яких 15-20 люда.“ (Вперед, ч. 90 р. 1920)

А польський львівський „Дзень“ писав про сей табор, що в ньому в січні 1920 р. на 400 людей було 150 хорих на тиф.

ж) Табор в Ланцуті.

„Вперед“ (ч. 5 за р. 1920) подає за звітом Військ. Укр. Місії, котра відвідала ланцутський табор д. 13. жовтня 1919 р, такі дати про сей табор: „Всего було полонених і інтернованих 837. Поміщення в кінській стайні тамошного поміщика, без підстілки, їжа дуже зла, по-

лонені голі й босі . . . Поширюється пошесть пятнистого тифу. Побої на порядку дня.“

В ч. 39. „Вперeду“ читаємо оповідання повернувшого з сего табору, а іменно: „До недавного часу вмирало 20 денно, а тепер менше — бо й людей вже менше там остало. Хоч кладовище є всього на кількадесять кроків від бараків, — ховають людей біля кльоачного бараку, разом з сміттям, гноєм і т. д. Ті, що ховають товаришів одного дня, другого дня самі гинуть. Люде-трупи вже байдуже відносяться до всього.“

А врешті перемиські „Новіни Понедзялкове“ доносять, що посилки центральної військової влади та заграничного комітету Черв. Хреста до табору все пропадали й йшли на спекуляцію. Підчас слідства арештовано пятьох військових, а двох офіцерів втікло.

з) Табор у Яблоннім.

З протоколу списаного у Львові 3. грудня 1920 р. з В. С. з Глубочка, пов. Борщів, Г. Т. з Кудиковець, пов. Борщів, М. Я. з Новосілок, пов. Заліщики:

„Від марта с. р. перебували в Яблоннім. Було їх разом 171. В часі большевицького наступу перенесено всіх до Єнджейова. В Яблоннім всі працювали коло ладування заліза. Протягом одного місяця робили день й ніч без огляду на се, чи хто був здоров чи хорий. Мешкали в бараках. Сторожа обходилася з ними зле, за що небудь побивали кольбами. Їсти давали раз на день моркву з бульбою, часом рідку горохову зупу. Багато з них хорувало на червінку. Деякі померли, — назвиськ не тямлять. В часі большевицького наступу перевезли цілий парк заліза до Єнджейова разом з полоненими. Праця була та сама, що в Яблоннім. Обходження таке саме. Їда рівнож та сама.“

Табори цивільних інтернованих і тюрми.

а) Домбє.

В „Укр. Прапорі“ (ч. 44 з д. 15. серпня 1920 р.) читаємо слідуючу замітку:

„Поляки в останніх часах масово арештують й інтернують Українців під закидом большевизму. Не переводять ніякого слідства, а тільки прийде який донос і зараз вивозиться по кількадесять людей до таборів. В останніх днях знапрямовується всіх полонених до Домбя.“

З сього приводу так описує тамошні відносини „Напшуд“: „Окремі відносини панують в таборі на Домбю відносно інтернованих там робітників. Приміщено їх в бараках, що кишать від червів, недалеко виходків. Деяких приміщено в бараці ч. 2., так що не вільно їм виходити. Харчування інтернованих, приділених до кухні 2. або 16. є нище критики: щодня дають їм напів зварену зелень або обридливу зупу. Оноді дали фляки, але напів зігнилі й смердячі Кождий інтернований робітник дістає теж половину гнилого селедця, кусень жилистого мяса, а часом яйце. Хліба дають три четверті фунта з кукурудзяної муки.

Інтернованим денікінцям чи бредівцям о много краще діється. Мають свобідний вихід до міста, де купують ріжні харчові середники і спекулюють ними серед інтернованих. Лікарська поміч теж не відповідна. На кілька тисячів інтернованих є лишень двох лікарів, кількох медиків і фельчерів.

В таборі находяться теж діти, так, що заряд повинен про те журитися, щоби їх краще кормити та дати відповідне приміщення. Щастя, що одна громадянка з анґлійської місії занялася дітьми і видає їм обіди.

Привілеї в таборі мають московські офіцири. Дістають порядну постіль, поміщені в чистих бараках, мають добру кухню в противенстві до прочих, навіть інтеліґентів.“

Л. О. з Зуб. (теребов. пов.) подає під д. 7. падолисту 1920 р. такі подробиці про сей табор:

„Інтернованими є заняті бараки 1, 2, 17, 18 і 19. Бараки не опалювані, інтерновані сплять на голих дошках; харч марний: рано чай без цукру, на вечерю те саме, на обід фасоля, морква, або 2 оселедці на 3 особи, хліба 800 ґр. на особу. Всіх висилають на роботи при звоженню дерева. Сторожа часом бє; зате не жалує таких слів, як: кабан, хам, мурґа, свіня, с . . . . син — і т. п.“

П. Дз. у письмі до У. Г. Комітету у Львові пише між иншим:

„Положення наше впрост страшне. Барак діравий, неопалюваний зовсім, усі сплять на голих дошках, без сінників і покривал. Харч не можливий і не вистарчаючий; кухню нашу, яку ми вели самі, замкнули.

На милість Бога просимо всі о поміч, бо з голоду і холоду всі вимремо!“

З иншого звідомлення довідуємося, що інтернованих неволять здіймати капелюх перед жовнірами, що дозволяють їм бачитися з рідними в присутности офіцера не більше 5 хвиль, та що заборонили довозити для них харчі з У. Гор. Комітету в Кракові.

б) Вісніч.

Ось низка зізнань тих, що вернулися з Вісніча, засуджені спершу на 5—10 літню тюрму.

П. Д. з Синьоговка (Збараж). Арештований за се, що найдено в нього кріс (був укр. стрільцем). Скова-

ного катували, а відтак тернопільський суд засудив його на 8 літ тюрми.

У Віснічу перші чотири місяці жив одною морквою. Першу зиму пересидів на коридорі (8 м. довг., 4 м. шир.), без вікон і не опалюваному, враз з 19 товаришами. Арештованих уживали до важких робіт, при чому їх побивали. Біля до перебирання діставали тільки що два місяці.

І. М. зі Стрия. Арештований на донос Поляків. У стрийській тюрмі вдарив його ключник в лице. Віддав йому і за те три дні носив кайдани 15 кіл. важкі. Засуджений на 10 літ тюрми, опинився у Віснічу. Пережив те, що попередній.

І. Ш. з Романівки (Тернопіль). В теребовельській тюрмі били його кулаками і прикладами, куди попало. В тернопільській тюрмі побивали його ключами і прикладами. Засуджений на 5 л. тюрми, опинився у Віснічу, де о голоді сидів в не опаленій келії без вікон.

О. Б. з Глубічка вел., голова читальні. Перебув чимало ревізій, при чому заедно його побивали до того, що його тіло було вкрите синяками й ранами. Били його кулаком, нагайкою, колом. Засуджений на 8 л. тюрми, скований поїхав до Вісніча. Тут помістили його з найбільшими злодіями і харцизами. Кормили краяною, з гусінями звареною капустою. Чотири місяці хліба не давали зовсім. Жив у келії без вікон. Мусів ходити на тяжкі роботи. Сорочку зміняли раз на 3 місяці. — „Трактували нас — каже він — як псів, при чім пес у мене мав краще життя . . .“ Майже усі хорували тифом так, що щодня 20 відходило до шпиталя.

В. В. з Лошнева (Теребовля), засуджений на 3 л. тюрми за те, що ніби то переховував кріс у хаті батька. В тернопільській тюрмі били його ключники ключами і прикладами — без причини. У Віснічу перейшов звичайну каторгу.

М. Н. з Стриївки (Збараж). Засудженого на 4 р. тюрми, перевезено скованого до Вісніча. Поділяв долю других арештантів.

Се сухі факти.

А тепер послухаймо, що пишуть сі вязні до одного визначного нашого громадянина п. д. Вісніч, 10. жовтня 1920 р.

„В листі до Самаританської Секції Укр. Горож. Комітету, представили ми нашу тюремну гірку долю, шикани, команди, і просили о поміч головно моральну, бо знаємо, що о матеріяльну тяжко у наших інституцій. Ходило нам головно о се, щоби наші компетентні чинники прийшли в порозуміння з такими самими польськими чинниками і заключили конвенцію, що до обосторонного трактування політичних вязнів, де була б передовсім заборона поміщення нас зі звичайними злочинцями, які окрадають, бють і знущаються над нашими селянами, щоб уможливлено нам спільні поміщення в келіях, спільний прохід, можність науки (книжки, папери і прибори до писання), право писати бодай два рази в місяць, право помагати собі поживою і грішми, право мати своє біля й одіж, і право частійших відвідин (оден раз в місяць).“

В иншому письмі з тюрми, яким звертається увязнений до своєї родини, читаємо:

„Команда карного заведення видала дня 1. квітня приказ, небувалий дотепер в культурному світі, що вона не знає політичних вязнів, що всіх вязнів належить однаково трактувати. Моральні і фізичні обставини нашого життя з дня на день гірші і страшніщі, тому ми усильно просимо, щоби Самаританська Секція У. Г. К. і другі покликані українські чинники взяли нас у свою оборону, і по змозі своїх сил уможливили нам на-півлюдське веґетування в тюрмі.

В послідному часі починають вводити в тюрмі такий режім, що положення наше навіть для тих, що за

12-15 місяців тюрми мали спосібність привикнути до неї, невиносиме.

Позволимо собі пригадати, що в Серадзу коло Лодзі в цивільній тюрмі конає в тюрмі двайцять кілька жінок-політичних вязнів, засуджені на самі великі кари. По відомостям, які ми одержали, їх положення ще страшніще ніж наше, бо там цивільна вязниця.

Просимо, щоби українська суспільність не забувала на наших політичних вязнів і пригорнула нас до свойого великого народнього серця. Як ми се будемо відчувати, то нам не страшна буде ні темниця, ні кайдани, ні смерть з голодового тифу; будемо конати поволи, але гідно!"

Не можна краще замкнути сего жахливого розділу, як повторенням сего, що сказав про польські тюрми з українськими полоненими і вязнями та про польські поліційні орґани посол до варшав. сойму, Пужак, Поляк, який з рамени соймової комісії обїхав сі місця страждань і смерти і навіч пересвідчився про каторгу українських мучеників.

„Вязниці — говорив він — головно на окраїнах представляються страшно. Се просто трупарні. Тиф є у них найбільшим паном. А причиною його поширення се очевидно перелюднення таборів і вязниць. Зноваж причиною перелюднення є факт, що у нас забагато нових властей, які мають право арештувати. А відтак арештантські справи віддається дуже повільно до провірення фактичних провин судом. Суди ж знову є теж лихо обсаджені. Відчувається велика недостача персоналу, фахових сил, а ті що й є то ізза матеріяльних вглядів перекидуються на адвокатуру. Міністерство справедливости дивилося на се байдуже, а тимчасом справи інтернованих, полонених та політичних вязнів лежать нетикані в безконечність. Серед таких відносин багато людей гине зовсім невинно.

Другою важною причиною, як я вже сказав, переповнення вязниць, се безконечна автономія адміністраційних наших властей, відносно права арештування на окраїнних землях. Арештує там головно відділ дефензивний. В ньому більшість людей зовсім нефахових, які держаться девізи: без рукавичок робимо все, після нашої льоґіки і розумування. Для сих людей не істнують ніякі норми закона і правила а слідчий суддя на дурно мусить шукати хочби і тіни якоїсь провини. Дуже часто актом обжалування є коротка записка на клаптику паперу того змісту: Арештувати на припоручення поручника Х., а до сього долучена ще коротка кваліфікація вини: За большевизм, за аґітацію, за перехід фронтової лінії і т. д. Але фактичних даних ніколи нема.

Так пр. у Вильні є близько 900 вязнів, 400 з них арештував дефензивний відділ видно, що не за якісьтам провини, бо в передодні приїзду комісії з місця звільнив біля сотки людей.

Крім дефензивного відділу арештує також етапова і фронтова жандармерія. Оба сі відділи взаїмно себе поборюють і собі на злість співзаводничають, чого жертвою падуть невинні люде.

Через взаїмні образи і гніви ріжних командантів жандармерії терплять тільки невинні арештанти. Не говорю вже про хабарництво, крадіж, мало не рабунки жандармерії. Сі завиди будуть подрібно провірені.

Також дуже сумним обявом є факт, що жандармерія рекрутується з найгірших елементів, шумовин війська. Обходження її з арештантами є просто нелюдське. На порядку дня є знущання над арештованими. А хиба тортурування не впливає корисно на слідство. А в деяких вязницях замикано арештованого до спеціяльної шафи і в сей спосіб вимушувано потрібні чи прихильні провадячому слідство, зізнання.

На деяких дуже важних становищах дефензивного відділу стрічається людей зовсім невідвічальних; так пр. в Пінську був командантом фельдфебель, який мав як найдальше ідучу повновласть арештувати і звільняти людей.

В кримінальній поліції ні сліду бюровости, подекуди просто нема ніяких протоколів. Командант вязниці дає часто пояснення тільки устно, що того увільнив а того арештував. А часто протоколи навіть в важних справах знайти можна було в приватних домах писарів. Через те часто дійсні злочинці гуляють на волі а сотки невинних мучатся і гинуть.

Апровізація вязниць просто страшна. Ні в одній тюрмі, а виділи ми їх аж 25, не стрінули ми ні одної порції мяса. Люде їли якусь водянку закрашену морквою чи бураками, якою живлено також вязнів хорих на тиф і червінку. Не бачили ми ніде правильних харчевих пайків по вязницях. Такий-же сумний санітарний стан вязниць. Що більше нема ніде шпиталів купалень, відвушівень та ніякої сеґреґації ждучих. Волосся ставало на голові, як ми звиджували табори в Луцьку, Рівнім, Пінську і Тернополи. При вході до келії не можна було зрозуміти чи то лежать трупи, чи хорі тифом, чи тільки що йно захорілі. В одній салі лежав разом з недужими труп, для якого роблено щойно трумну. Бачили ми такі вязниці в Рівнім і Луцьку, де нас просили, щоб ми не входили до келій, бо звідти виходиться тільки з тифом. І се не було пересадою. Там вмирали масово вязні, адміністраційні урядники, сторожі, а ратувати їх не можна було, бо не було ні ліків, ні лікарів, а найважніще харчів і опалу.

Колиж хто вийде щасливо з тифу, то ще довго мусить чекати на поладнання своєї справи. Всякі девінфекції, контумації і пр. тревають в безконечність. Стрінули ми вязнів, які вже другий рік чекають на слідство.

Ще грізніщий стан у військових вязницях. Жовніри у військових вязницях дослівно гниють. Через 7 місяців не зміняється біля, просто подивляти терпеливість сих вязнів, що можуть витерпіти таку каторгу. В Мінську цілий корідор вязниці перемінено в уступове місце. Перед приїздом комісії чистили його на ґвалт вязні. У Львові бачили ми келію зроблену в коридорі, де на камінній підлозі в зимі мало ночувати 80 вязнів. Коли додати до усього факт кидання голодних вязнів до темниць, заковування в кайдани для примхи першого ліпшого наставника, виходить дійсно, що нема вже справедливости, яка поклала би конець сим надужиттям.

За правдиві надужиття крадіжі не сидить ніхто. Великих злочинців, що поповнили міліонові крадіжі увільняється, признавши варятами і пр., а сидять місяцями жовніри за крадіж хліба, одіжи чи таке инше. Такий стан, 6—8-місячні терпіння дають тільки пригожий грунт для большевицької аґітації.“ Чи треба ще що додавати до сих слів польського посла? . . . Якими блідими являються супроти змальованих вище автентичних картин всі описи тюрм для політичних вязнів, не виключаючи навіть ославленої колишньої австрійської твердині у Шлісельберґу, змальованої пером італійського поета-мученика Сільвія Келіко!

Додаток I.

З мартірольоґії учительства в рр. 1919 і 1920.

1. *Пов. Бережани* (4 випадки).

Ґофрик Михайло (13 л. служби) — двічи подавався до служби до Р. Ш. О. в Бережанах, одначе ще в серпні 1920 р. ждав на відповідь надармо.

о. Дибицький Василь, катехит і проф. держ. ґімназії в Бережанах, цілий рік був без посади, аж в марті 1920 р. перенесено його службово до Тернополя.

Вікторія Кукурудзова (25 л. служби), вдовиця з дітьми, просила устно і письменно о привернення до служби — надармо.

Антонія Мерещовська, просила в грудні 1919 р. о приняття до служби, та замість сего списано з нею протокол і завішено її в урядуванню.

2. *Пов. Бібрка* (7 вип.).

Бирчак Іван, управ. 6-кл. школи в Бібрці, 30. мая 1919 р. арештований, а відтак конфінований в Бібрці, і досі живе без середників до життя.

Бережницька Теодора, тимч. учителька в Острові, на своє прошення о привернення її до служби отримала відмовну відповідь.

Бокс Франц Карло в Жирави, 26. V. 1919 р. арештований і зараз випущений на волю; 27. V. арештований знову і вивезений на Замарстинів. 9. VI. перевезений на Личаків, 17. VI. знову до полев. суду; 4. VIII. знову до полевої жандармерії, аж 5. VIII. відставлено його скованого до Бережан, де пересидів у

тюрмі до 25. VIII. — аж поки слідство не виказало його невинности. Не оглядаючися на се, ще в маю 1920 р. ждав прихильного вирішення своєї службової справи Р. Ш. К. надармо.

Басса Іван (18. л. служби) з Вільхівця, арештований невинно 8. VII. 1919 р. і відставлений до суду на Замарстинові, а відтак до тюрми Бриґідки, 30. X. перевезений до табору в Пикуличах, де перебув до 10. січня 1920 р. Вернувши домів, найшов декрет звільнення з посади з д. Бібрка. 15. VIII. 1919 р. ч. 460.

Анна Кулинич (34 л. служби), стала учителька 6-кл. школи в Бібрці, мати 5 нелітних дітей, зголосилася з початком липня 1919 р. до служби і заявила готовість скласти урядове приречення. Замість того резолюцією Р. Ш. О. в Бібрці з д. 15. VII. 1919. ч. 206 приказано їй з д. 1. VIII. 1919 р. опустити помешкання у школі, а рішенням пов. комісії Р. Ш. О. з д. 9. VIII. 1919 р. звільнено її з посади. Ніякі інтервенції не мали успіху.

Іван Казанівський, управ. школи у Волощині (29 л. служби), вдовець, батько 6 дітей, 20. VI. 1919 р. арештований і третього дня випущений на волю, щоб зараз же бути арештованим в друге, немилосерно побитим і закинутим в табор в Перемишлі. 10. VIII. 1919 р. перевезений до Домбя, де перебув до 10. IX. 1919 р. Відтак його конфіновано. Рішенням Р. Ш. О. в Бібрці з д. 15. VIII. 1919 р. ч. 460 звільнено його зі служби.

Олекса Кулинич, учитель 6. кл. шк. у Бібрці (28 л. служби), звільнений зі служби ріш. Р. Ш. О. з д. 15. VIII. 1919 р. ч. 450, а 10. V. 1920 р. його арештовано, та 13. V. випущено ма волю.

3. *Пов. Борщів* (1 вип.).

Гусаківський Микола, хоч був в квітні 1920 р. принятий до служби і брав платню, та до навчання його не допускали.

4. *Пов. Броди* (2 вип.).

Глібовицька Анна, вдова по ґімназ. катехиті в Бродах, ще в липні 1920 р. не могла діждатися вдовичої пенсії.

Стефанія Лотоцька (15 л. служби) на своє прошення о приняття до служби, почула від інспект. окружн. Закліки заяву, що її приняття залежне від „Ради Народової“ в Бродах.

5. *Пов. Бучач* (3 вип.).

о. Барановський Евстахій, катехит виділов. шк. в Бучачи, спершу 2 місяці інтернований в Чорткові, ще в половині 1920 р. ждав надармо на привернення у службі.

Винар Василь, проф. ґімназ. в Бучачи (23 л. служби), без переслухання усунений зі служби, а відтак арештований, перебув місяць в Бриґідках, а відтак його конфіновано в Бучачи.

Козак Володимир, був конфінований в Потоці золотім, коли удався до староства в Бучачи, щоб дістати перепустку до Долини з метою обняття служби в прив. укр. ґімназії в Долині.

6. *Пов. Горлиці* (2 вип.).

Карповичівна Юлія, звільнена з посади тому, що захоріла. На другу учительську посаду жде безуспішно.

Литвин Дмитро (14 л. служби), за те, що служив в часі україн. влади, звільнений і хоч признано йому врешті платню, сеї платні ще у вересні 1920 р. не міг діждатися.

7. *Пов. Городенка* (2 вип.).

Інспектор Кабаровський з Городенки, арештований 3. VIII. 1919 р. і вивезений до Домбя, а відтак конфінований у Львові, в 1920 р. оставався без посади.

Керницький, учитель прив. укр. ґімназії в Городенці, був приневолений властями покинути Городенку, щоб не мати змоги обняти служби.

8. *Пов. Городок* (2 вип.).

Кичуровська Меланія (15 л. служби), арештована 11. VI. 1919 р. і перевезена з маленькою (2. міс.) дитиною до полев. суду на Замарстинові, а відтак переведена до вязниці при вул. Баторія, після 3 днів на Личаків, а відтак знову до Бриґідок до ґарнізонов. шпиталя. 5. VII. 1919 р. конфінована, спершу у Львові, а відтак дома у Вишенці вел., на що не згодилося староство. В жовтні 1919 р. по причині недостачі опалу і мешкання зголосися сама до Бриґідок і пересиділа там до 3. I. 1920 р. В тім часі конфіновано її в Почапах, де перебувала ще в серпні 1920 р.

Ванда Коцкова (15 л. служби), арештована 25. V. 1919 р. і відставлена на Замарстинів, а 16. VI. випущена і конфінована в Новім Санчи. Осталась без посади.

9. *Пов. Долина* (6 вип.).

Шевчукова з Джусів Марія, учителька з Турі вел., не оглядаючися на всі старання, ще в липні 1920 р. була без посади.

Деревницький Микола (32 л. служби), батько 4. дітей, управитель школи в Гошові. На візвання до зложення приречення зголосився негайно, одначе, замість приняття дістав повідомлення, що має бути перенесений у стан спочинку. Після його інтервенцій в Р. Ш. К. і після лікарських оглядин врешті 21. I. 1919 р. відібрано від нього службове приречення і асиґновано йому платню, при чому йому сказано, що буде перенесений в инший округ. Тим часом Р. Ш. О. в Долині рескриптом з д. 4. III. 1920 ч. 1112. перенесла його самовільно у стан спочинку.

Джусівна Анна, тимч. учителька з Турі вел., двічи зголошувалася до служби без ніякого успіху. Не помогли ніякі відклики.

о. Лада, катехит і професор прив. укр. ґімназії в

Долині, був конфінований у Львові без причини, щоб не допустити до отворення сеї ґімназії.

Учит. Матулякова з Мізуня вийшла заміж за дозволом укр. влади. Польська влада подружя не признає.

Іван Микицей з Липи був перенесений за укр. влади до Богородчан. Польська влада признала се перенесення самовільним актом і тому не признала йому посади.

10. *Пов. Дрогобич* (3 вип.).

Антонів Михайло, управ. школи в Добростові (16 л. служби), жиє у крайній нужді, викинутий з служби.

Бориславська Осипа з Снятинки, звільнена рескр. з д. 21. X. 1919 ч. 574/14.

Евфрозина Кузьова з Дрогобича (19 л. служби), ще в серпні 1920 р. оставалась без посади.

11. *Пов. Жидачів* (3 вип.).

Левокадія Гнаткова (26 л. служби), не допущена в липні 1919 р. до складення приречення.

Учит. Ґрифівну, Польку, за те, що служила в часі укр. влади, позбавлено платні.

Миколу Ломиша з Журавна д. 8. VI. 1919 р. арештовано і інтерновано в Стрию, а відтак у Львові, а відтак конфіновано в Монастирци.

12. *Пов. Жовква* (13 вип.).

о. Стефан Білинський, катехит і професор ґімназії в Жовкві, зголосився до служби д. 3. XII. 1919 р., одначе отримав відповідь відмовну (Р. Ш. О. в Жовкві, д. 28. I. 1920 р. ч. 18) Не помогли ні рекурси до Р. Ш. Кр., ні до міністерства, ані особисті просьби.

Іван Вассіян, управ. школи в Зіболках (42 р. служби), арештований 7. VIII. 1919 р., перебув у Бриґідках до 30. VIII. 1919 р., по чім його конфіновано в Зіболках. Звільнений з служби без переслухання рішенням Р. Ш. О. в Жовкві з д. 1. IX. 1919 р. ч. 58.

Микола Гусаківський, принятий в квітні 1920 р. до служби, бере платню, та обовязків не виповняє.

Олександра Ґоцька з Двірців, звільнена без причини 15. VII. 1919 р.

Катря Дуткевич з Колодна, звільнена в грудні 1919 р.

Учит. Залітачева з Жовтанець, звільнена.

о. Андрій Круцько, катехит школи в Куликові, і Зофія Стефанія Круцько, учителька тамже, звільнені з посади ріш. Р. Ш. К. з д. 15. XI. 1919 р. ч. 4 і 5.

Юлія Корнова з Борового, арештована д. 6. VII. 1919 р. без причини, пересиділа в Бриґідках три тижні, а відтак 5. IX. 1919 р. звільнена з посади.

Павло Корнова, на учит. службі від 1879 р., викинутий д. 20. IX. 1919 р. з помешкання у школі і усунений з посади.

Др. Володимир Колпачкевич, учитель держ. ґімназії в Жовкві, конфінований і виключений з служби без причини.

Катря Лущенчук, звільнена за се, що служила в часі укр. влади.

Олімпія Левицька з Желдця (30 л. служби), була арештована без причини, а в слід за тим звільнена з посади.

13. *Пов. Золочів* (4 вип.).

Зофія Демчишинівна, занята на основі відпустки в прив. укр. школі в Золочеві, не отримала дорожняного додатку, признаного їй асиґнатою Р. Ш. К. з д. 3. IX. 1919 р.

Марта Капітанець з Шпиколосів, звільнена д. 27. IX. 1919 р., а відтак арештована (8. XI. 1919 р.) — остається без посади.

Анна Льошкова з Підлипець (20 л. служби), звільнена з посади рескр Р. Ш. К. з д. 9. IX. 1919 р. ч. 14995/I — без ніякої причини.

Юлія з Черкавських Меджинова з Побуча, звільнена з посади, живе в крайній нужді з маленькою дитиною.

14. *Пов. Калуш* (1 вип.).

Петро Коцан з Цвітової, від 13. VI. 1919 р. інтернований у Львові, а від 26. VII. 1919 р. конфінований в Ряшеві, відтак знову арештований в Підгайцях (26. III. 1920 р.).

15. *Пов. Камінка струм.* (6 вип.).

Розалія Будзінська (20 л. служби), учит. 6. кл. шк. в Камінці струм., 28. мая 1919 р. інтернована в Бриґідках, перебула там до 28. VII. 1919 р. Відтак конфінована. Зголосилася до служби і промовляла до старости по українськи. Староста не приймив зголошення і казав її інтернувати в Бриґідках, де пересиділа до 28. X. 1919 р., а відтак конфіновано її в Батятичах Звільнена з посади з заповідженням старости, що дістане її, аж буде Україна.

Михайло Брикайло з Добротвору (23 л. служби), 6. VI. 1919 р. арештований і інтернований в Бриґідках, а відтак конфінований в Кракові, а з д. 30. IV. 1920 р. звільнений з посади.

Текля Базилевич від грудня 1919 р. ждала на посаду надармо.

Леонтина Вертипорохова з Сільця Беньків не принята старостою на посаду під замітом, що стоїть під впливом свого чоловіка, укр. аґітатора.

Василь Вільчинський, звільнений з посади, а в липні 1920 р. арештований і інтернований, а діти без опіки.

Михайла Ліщинська з Браташів, д. 2. грудня 1918 р. зголосилася до служби і після списання протоколу їй признано платню у Львові. 19. серпня 1919 р. її конфіновано, 5. вересня звільнено з посади, 9. XII. 1919 р. відставлено до Кракова до конфінування, з по-

чатком 1920 р. звільнено від конфінування. Ще в липні 1920 р. була без посади.

16. *Пов. Коломия* (3 вип.).

Осип Кузьма, зголосився до служби в марті 1920 р. і аж після ріжних митарств принято його до служби.

Стефанія Книшова, вдова по учителю (19 л. служби), живе в нужді, полишена на ласку долі тому, що її чоловік був Українцем.

Роман Лисяк, учит. ґімназії в Коломиї, перенесений проти волі до Бережан, надармо апелював на сторінках преси до Р. Ш. К., щоб вирішила його протест.

17. *Пов. Косів* (3 вип.).

Володимир Бундзяк з Кобаків (14 л. служби), позбавлений посади 27. IX. 1919 р. Зголошувався до служби тричі, врешті 13. I. 1920 р. списано з ним протокол, та рішення своєї справи не мав ще в половині 1920 р.

Катерина Бундзяк поділяє долю свого чоловіка.

Теодосія Витковицька з Кут (38 л. служби), принята до служби аж в марті 1920 р., ще в липні не отримувала платні.

18. *Пов. Лісько* (1 вип.).

Михайло Комарчевський з Березців, ще в літі 1920 р. дожидав приняття до служби.

19. *Пов. Львів* (19 вип.).

Александра Банахова (12 л. служби) з 3. дітьми. Без переслухання надармо жде відповіди на прошення о приняття до служби.

Діоніза Билинкевич з Винник (16 л. служби), від червня 1919 р. жде вирішення своєї справи.

Анна Банах з Сорок, жде свого приняття від 1918 р.

Марія Банах з Миклашева (8 л. служби), жде так само.

Михайлина Бернацька з Германова, ждала відповіди від падолиста 1919 р. і в марті 1920 р. повідомлено її, що посади не отримає

Рудольф Гаврих з Чижків (14 л. служби) дожидає від червня 1919 р. посади.

Марія Гаврих (9 л. служби), звільнена з посади без переслухання; її рекурс не полагоджений.

Павлина Жулава з Добрян, в липні 1919 р. інтернована і перевезена до Львова, відтак конфінована в Яричові нов. до марта 1920 р. Зголошувалася до служби двічи надармо.

Іванна Коновалець з Зарудців, звільнена.

Анна Капустіева з Горбачів, покликана до служби аж в маю 1920 р.

Савина і Олена Козаківні з Ременова, інтерновані від 20. VII. до 27. VII. 1919 р. на Личакові, від 3. VIII 1919 р. конфіновані в Ременові і в серпні 1919 р. звільнені з посади.

Михайло Коновалець (40 л. служби) і Марія Коновалець (30 л. служби) з Зашкова, родичі от. Коновальця, від грудня 1919 р. дожидають вирішення справи.

Марія Кизимова з Чижикова (10 л. служби), отримала посаду щойно в марті 1920 р.

Адам Красіцький з Львова, емерит, ще в марті 1920 р. не отримував своєї платні.

Стефан Кунинець з Глуховець, надармо робив заходи о привернення до служби.

Олекса Лотоцький з Стронятина (12 л. служби), жонатий з 5. дітьми, звільнений.

Анна Мартиняк з Гаїв, ще в квітні 1920 р. не була принята.

20. *Пов. Надвірна* (6 вип.).

Катря Водоставська з Надвірної, 15. вересня 1919 р. візвана інспектором опустити школу, пізнійші

її старання о привернення до служби остались без успіху.

Емілія Ольга Гарківська з Ослав білих, зголосилася до служби 10. X. 1919 р. і в половині 1920 р. ще ждала приняття.

Францішка Гладишевська з Гвозда. Її справа анальоґічна з попередньою.

Ілія Дмитрик з Тарнавиці лісної, ще в липні 1920 р. був без посади.

Іван Лилик з Надвірної, зголосився до служби д. 14. січня 1920 р. — відповіди ждав надармо.

Михайло Моравецький, старш. учитель з Ланчина, арештований 25. VI. 1919 р. і вивезений до Надвірної, а відтак інтернований в Стрілкові.

21. *Пов. Печеніжин* (2 вип.).

Василь Боднар з Текучої (12 л. служби), ще в червні 1920 р. був без посади.

Параска Боднар (10 л. служби), анальоґічно до попереднього.

22. *Пов. Перемишляни* (4 вип.).

Степан Кретів (35 л. служби) з Туркотина, арештований д. 19. IX. 1919 р. і інтернований в Бриґідках до д. 7. XII. 1919 р. а відтак на Личакові, а його жінку Поляки викинули з шкільного помешкання. Чотири рази робив старання з метою приняття до служби — без успіху.

Катерина Лиликова з Лагодова (10 л. служби), тричі зголошувалася до служби — без успіху.

Григорій Лилик (15 л. служби), так як його жінка.

Володимир Любинець (18 л. служби), зголосився до служби 13. вересня 1919 р. і зложив приречення польській владі, та д. 4. X. 1919 р. його арештовано і відвезено до Пільзна та перетримано до 26. грудня.

Відтак конфіновано його дома в Утіховичах. Посади не дістає.

23. *Пов. Підгайці* (2 вип.).

Задорожний Василь з Божикова, інтернований як хорий в Кракові, а відтак в Домбю, в падолисті 1918 р., а відтак від 26. VIII. 1919 р. конфінований в Козівці, пропадає з голоду.

Осип Василь Лада (22 р. служби) з Литвинова, арештований і конфінований до д. 5. I. 1920 р. Зголосився до служби 7. II. 1920 р., та інспектор прирік йому посаду щойно від вересня с. р.

24. *Пов. Рава руська* (4 вип.).

Учит. Бобик, склав приречення, та до служби його не принято.

Володимир Климко з Лаврикова (31 л. служби), зголосився до служби в червні 1919 р. і з ним списано протокол. Р. Ш. О. рішенням з д. 28. XI. 1919 р. ч. 604. звільнила його з посади і ніякі рекурси не мали успіху.

Василь Криса з Михайлівки (10 л. служби), зголосився до служби в грудні 1919 р., та його не принято.

Теодор Міцковський з Диниск, не оглядаючися на всі старання ще в половині 1920 р. був без посади.

25. *Пов. Рудки* (3 вип.).

Учит. Верхола з Новосілок, арештований і відставлений до Берестя. Жінку і осьмеро дітей викинули з помешкання у школі.

Олександер Голинський, арештований в дорозі до Рудок з метою зголошення до служби, пересидів у Бриґідках до січня 1920 р. Ще довго після того ждав на посаду.

Людвику Кульчицьку усунено з посади за те, що вона в часі укр. влади перенеслася з рудецького до стрийського повіту.

26. *Пов. Рогатин* (1 вип.).

Марія Аркадія Ґурґулова (30 л. служби), усунена з посади за те, що в часі укр. влади була управителькою своєї школи.

27. *Пов. Самбір* (2 вип.).

Ольга Біленька (13 л. служби), за те, що була управителькою виділ. школи в Самборі в часі укр. влади, усунена і ще в серпні 1920 р. була без посади.

Тадей Залеський, проф. держ. ґімназії, довший час інтернований в Брестю, а відтак конфінований в Самборі, остався без посади.

28. *Стар. Самбір* (1 вип.).

Марія Лукашевич з Коніва, зголосилася до служби в падолисті 1919 р., але посади, не оглядаючись на рекурси і інтервенції, не отримала.

29. *Пов. Скалат* (1 вип.).

Микола Блашків з Дорофіївки, зголосився в пору до служби, одначе ні посади, ні виплати залеглої платні за час від 1. IX. 1914 р. до 31. X. 1918 р. не отримав.

30. *Пов. Сколе* (6 вип.).

Іван Гавриш з Корчина (24 р. служби), батько четверо дітей, признаний небезпечним і усунений з посади, 26. VI. 1919 р. арештований, пересидів без переслухання до 7. VIII. 1919 р. в Бриґідках, а відтак конфінований в Корчині і щодня мусить відбувати 20 кіл. дороги до Сколього і зголошуватися в станиці жандармерії.

Зофія Ґібайлівна з Феліціенталю, арештована з початком липня 1919 р. і після переслухання випущена на волю. З кінцем вересня на донос арештована в друге і у Львові конфінована. Звільнена зголосилася (на візвання) до служби, одначе посади не отримала.

Андрій Івасиків з Ялинковатого, втратив посаду ще в р. 1914 з тим, що може старатися о неї в иншому окрузі. Досі жде покликання до служби.

Онуфрій Курдидик, пов. інспектор у Сколім, до серпня 1920 р. дожидав свого реституовання.

Ольга Ліхновська з Синевідська вижн. і Софія Ліхновська зі Сколього, усунені з посади інспектором Лоґіньским.

31. *Пов. Снятин* (3 вип.).

Катерина Берлад з Волчківців, звільнена з посади рішен. комісії Р. Ш. К. з д. 5. XII. 1919 р. ч. 1821.

Ольга Ґоїв (10 л. служби), арештована 19. IX. 1919 р., а відтак конфінована в Порохнику до 20. I. 1920 р. Звільнена з посади тричі робила старання в цілі приняття — надармо.

Іван Ґдуля, проф. реальної школи в Сиятині, арештований в липні 1919 р., ще в серпні 1920 р. сидів у вязниці.

32. *Пов. Сокаль* (4 вип.).

о. Волод. Ардан, проф. ґімназ. в Сокалі, досі без посади за те, що служив в часі укр. влади.

Марія Бобрецька з Завишні, зголошувалася до служби двічи, та ще в марті 1920 р. не була принята.

Волод. Ґофрик з Ванева, арештований пересидів у Домбю від 19. VI. до 19. XII. 1919 р., при чому побито його до того, що повідбивано його нирки і повибивано зуби. Відтак конфіновано його в Белзі, де пропадає в нужді.

Василь Еліїв, проф. учит. семінаря, не отримує платні.

33. *Пов. Станиславів* (5 вип.).

Олена Гречаникова з Колодіїва (16 л. служби), звільнена з посади 18. II. 1920 р. і не принята тільки тому, що жандарм мав з нею особисті порахунки.

Теодор Грицак, проф. реаль. шк. в Станиславові, не принятий до служби ще в середині 1920 р.

Іванна Федів-Ґадзінська з Колодіва, не отримала позади.

Василь Кульматицький з Дорогова (17 л. служби), батько 5. дітей, від 1. VI. до 1. VIII. 1919 р. сидів в арешті в Калуші, а відтак був конфінований у Станиславові; врешті його реактивовано з перенесенням в иншу місцевість; його протести не відносили успіху.

Ольга Костишинівна, тричі просила о посаду, врешті рішен. Р. Ш. О. з д. 29. V. 1920 р. її відмовлено.

34. *Пов. Стрий* (3 вип.).

Ірина Бардинівна з Дідушиць вел., зголосилася до служби і зложила службове приречення, та посади не дістала.

Інокентій Захаріїв з Дуліб (32 р. служби), інтернований без причини у Стшалковій і позбавлений посади.

Петро Кобат з Голобутова (20 л. служби), відсидів 5 тижнів у Бриґідках, а відтак конфінований в Голобутові і досі не переслуханий.

35. *Пов. Сянік* (1 вип.).

Казимира Боронь з Щавного (16 л. служби), 26. I. 1919 арештована, відсиділа до 10. II. в тюрмі в Сяноці, а відтак у Вадовицях, Віснічу і Домбю і щойно 14. XI. 1919 р. звільнено її і конфіновано в Сяноці. До служби зголосилася 21. XI. 1919 р., та ще в маю 1920 р. її справа не була вирішеною.

36. *Пов. Теребовля* (3 вип.).

Антін Дромирецький з Дарахова, римо-католик, звільнений Р. Ш. К. з посади на все, лиш тому, що служив в часі укр. влади.

Павло Димідас з Будзанова (34 л. служби), зложив д. 1. IX. 1919 р. службове приречення, та 3. IX.

його арештовано і вивезено до Вадовиць, а відтак до Домбя, де перебув до 3. I. 1920 р. Відтак був конфінований і позбавлений посади.

Мирослав Капій, учитель ґімназії, перебув інтернування в Стшалковій і Берестю до січня 1920 р.

37. *Пов. Тернопіль* (2 вип.).

Іван Галущинський, учитель ґімназ в Тернополі, 20. IV. 1920 р. просив о переслухання, та ще в червні ц. р. ждав надармо.

Теодор Дерлиця, принятий до служби 10. IX. 1919 р., та в половині 1920 р. ще не дістав платні.

38. *Пов. Товмач* (3 вип.).

Елеонора Грабовецька (27 л. служби), до служби зголосилася в жовтні 1919 р., та не була ні переслухана, ні реактивована.

Марія Калимівна з Винограду, захоріла на тиф, а слідом того в марті 1919 р. її звільнено з посади.

Зиновія Левицька з Голоскова, звільнена з посади д. 10. X. 1919 р. за те, що в часі укр. влади вийшла заміж.

39. *Пов. Турка* (1 вип.).

Михайло Маліш (26 л. служби), зголошувався двічи до служби, без успіху.

40. *Пов. Чесанів* (3 вип.).

Семен Головатий з Вільки жапал., конфінований і щодня мусить відбувати 6 кіль. дороги до жандармерії в Чесанові. Двічи зголошувався до служби — надармо.

Евфемія Лаврівська з Любачева, була конфінована 3 місяці, а відтак звільнена. Зголосилася до служби, та відповіди ждала надармо.

Гриць Лебедович з Башні гор., зголосився до служби д. 20. III. 1920 р., та до кінця липня 1920 р. не отримав відповіди.

41. *Пов. Чортків* (3 вип.).

Олекса Бойцун, проф. ґімназ. в Самборі, арештований в Чорткові, перебув у Бриґідках до грудня 1919 р., а коли обняв посаду директора прив. укр. ґімназії в Чорткові, староста загрозив йому знову арештуванням і він був зневолений посаду кинути.

Стефанія Брилінська з Шульганівки, ще в половині 1920 р. помимо запевнень влади, була без посади.

Яків Зазуляк з Шульганівки, без подання причин звільнений з д. 24. I. 1920 р. з посади.

42. *Пов. Яворів* (8 вип.).

Параскевія Вальчакова з Віжомлі, арештована на безосновний донос в маю 1919 р., та швидко звільнена. Зголосилася до служби, та ще в маю 1920 р. її справа не була полагоджена.

Онуфрій Власійчук з Яворова (37 л. служби), звільнений з посади д. 30. IV. 1920 р. і на свій рекурс до Р. Ш. К. ще в серпні 1920 р. не отримав відповіди.

Михайлина Гординська з Наконечного (30 л. служби), звільнена з посади, а коли особисто поїхала жалуватися до Р. Ш. К, після повороту зі Львова була арештована і інтернована в Пикуличах, де перебула без переслухання 4 місяці. Справа її посади не полагоджена.

Елеонора Залеська з Яворова (20 л. служби), 21. VI. 1919 р. вивезена до Домбя, де перебула до 3. I. 1920 р. і ще в липні 1920 р. була без посади.

Емілія Куманецька з Яворова (16 л. служби), на своє прошення о посаду в д. 13. I. 1920 р. отримала звільнення з служби (д. 22. липня 1920 р.).

Олекса Кулинич з Боніва (24 л. служби), звільнений з посади д. 17. V. 1920 р.

Софія Лопушанська з Мельник ad Сарни, зголосилася до служби з падолисті 1919 р., та д. 5. XI. 1919 р., отримала звільнення з посади.

Юлія Молчкова з Яворова, звільнена й досі не принята до служби.

* * *

Отсе сухе і коротеньке занотування 157 випадків самовільного поведення поль. окупаційної влади в одною катеґоріею української трудової інтеліґенції, яке мало на меті винищення сеї інтеліґенції, щоб позбавити український нарід проводу і опіки. Яка траґедія скривається вже за тими 157 фактами! А що-ж приходиться сказати про увесь загал української трудової інтеліґенції? Скільки змарнованих, знищених і покалічених істнувань, скільки сліз, нужди, горя і страждань, яка втрата для народу!

І все те діялося на очах культурної Европи!

Додаток II.

1. Спис священиків інтернованих і арештованих в р. 1919 і 1920.

1. Абрагамовський Михайло, Дібще (Бережани). 2. Абрисовський Лев, Яхторів. 3. Адріянович Леонтій, Жовква. 4. Александрович Йосиф, Янів. 5. Антонишин Михайло, Любінь. 6. о. Ректор Боцян Осип, Львів. 7. Борачок Северин, Яйківці. 8. Бачинський Олександер, Львів. 9. Бачинський Іван, Словіта. 10. Бачинський Евзебій. 11. Баричко Михайло, Щирець. 12. Бартків Евстах, декан, Романів. 13. Березовський Тома, Ляховичі. 14. Білецький Андрей, Львів. 15. Боднар Юрко, Свістельники. 16. Бобикевич Теофіль, Львів. 17. Бобиняк Никола, Ляховичі Зарічні. 18. Воробець (укінч. богослов), Стрий. 19. Бучко Іван, префект семінаря, Львів. 20. Брилінський, Куряни. 21. Волянський Іван, Дичків. 22. Войнаровський Тит, Львів. 23. Винницький Іван, декан, Залізці. 24. Винярський Володимир, Іванівка. 25. Городецький Стефан, декан, Верболінці. 26. Глібовицький Софрон, катехит, Броди. 27. Галібей Іван, Новошин. 28. Галушка Ігнат, богослов, Львів. 29. Гарух Петро, Нестаничі. 30. Гвоздецький Олекса, Борців. 31. Гнатів, богослов (тепер свящ.). 32. Гошовський Евген, Збоїска. 33. Ґоцький Алексій, Дворці. 34. Горинкевич Мирон, Львів. 35. Гірняк Григорій, Винники. 36 Головкевич Панталеймон, Тейсарів. 37. Гайовський Онуфрій, Зарваниця. 38. Горалевич Лев, Угерсько. 39. Горчинський Омелян, віцеректор семінаря, Львів. 40. Донарович Стефан, Бортники. 41. Донарович Конст. Діоніз., Борусів. 42. Д-р. Дорожинський, катехит, Львів. 43. Джулинський Павло, катехит, Калуш. 44. Дивоссир Григорій, богослов, Львів. 45. Дмитрик Михайло, богослов, Львів. 46. Дольницький Андрей, Скварява. 47. Дольницький

Ізидор, Львів. 48. Дубицький Василь, катехит, Бережани. 49. Дурбак Савин, катехит, Теребовля. 50. Дуткевич Юліян, Дубє коло Бродів. 51. Дикий Александер, Львів. 52. Дякович Софрон Ч. С. В. В. Львів. 53. Дикий Йосиф, Козьова. 54. Дзерович Юліян, катехит, Львів. 55. Дзерович Михайло, декан, Топорів. 56. Еліяшевський Богдан, декан, Зашків. 57. Жук Іван (тоді завідетель в Любші). 58. Зварич Василь, богослов, Львів. 59. Задворняк Петро, Деревляни. 60. Заторський Йосиф, Лапшин (убитий). 61. Захаріясевич Лука, Дунаїв. 62. Зельський Ізидор, декан, Милятин. 63. Залужний Лев, Потік. 64. Залеський, сотрудник, Бережани. 65. Йосифович Дмитрій, Гутар. 66. Іванчук Іван, Товсте (6 рази). 67. Калиневич Сильвестер, Буск. 68. Казанівський Петро, Камінка Струмилова. 69. Качмарський Евстахій, Сланско. 70. Карпінський Плятон, Острівець. 71. Кінсінґер Гектор, Збоїска. 72. Кіт Михайло, Новиця. 73. Кміцикевич Йосиф, Млинська. 74. Кордуба Еміль, Олексичі. 75. Коренець Олександер, Тернопіль. 76. Конрад Мартин, катехит, Тернопіль. 77. Ковальський Олександер, Львів. 78. Ковальський Іван, Липовиці. 79. Коновалець Володимир, Малехів. 80. Коритко Олександер, Ляшки. 81. Король Еміль, Саранчуки. 82. Константинович Омелян, Сянік. 83. Кузьма Зенон, ук. богослов. 84. Кузьмович, Лавочне. 85. Кудрик Павло, Рогатин. 86. Кучкуда Йосиф, катехит, Поморяни. 87. Курилас Василь, Германів. 88. Кузьмак Маріян, Мшана. 89. Куницький Леонтій, Львів. 90. Кравчук Михайло, Бринці Церковні. 91. Кирилюк Василь, Воля. 92. Куницький Володимир, Оріховець. 93. Куницький Юрій, Ігровиця. 94. Коссак Стефан. 95. Левицький Никола, Плане. 96. Лада Василь, Долина. 97. Левицький Никола, Оброшин. 98. Левицький Петро, Поморяни. 99. Левицький Юліян, Синевідсько Вижне. 100. Лежогубський Теодозій, Львів (помер). 101. Логинський Йосиф, Володимирці. 102. Лопатинський Евген, Прошів (тоді завід. в Протесах). 103. Лопушанський Омелян, Кінашів. 104. Лободич Роман, Жидачів. 105. Лотоцький Володимир, Повітно. 106. Лиско Володимир, Городок. 107. Лучаківський Антін, Станькова. 108. Мохнацький Стефан, Теребовля. 109. Марків Микола, ук. богослов. 110. Матковський Микола, Стрий. 111. Масяк Володимир. 112. Мащак Іван, катехит, Бібрка. 113. Мартиків Йосиф, катехит, Городок. 114. Милишкевич Володимир (бог.), Львів. 115. Мельничин Василь, Городок. 116. Метельський Стефан, (богосл.), Львів. 117. Мійський Олександер, Волків. 118. Моссора Михайло, Сколе.

119. Мицак Йосиф, Стростянець. 120. Михайлишин Володимир, Вишенка Мала. 121. Музичка Григорий, катехит, Журавно. 122. Мриглодович, Грабона. 123. Ніжанковський Остап, Завадів (вбитий). 124. Олійник Павло, Рогачин. 125. Осадца Евин, катехит, Бережани. 126. Патрило Михайло, богосл., Львів (2. рази). 127. Паньківський Іларій, віце-ректор, Львів. 128. Панькінський Теофіль, богослов, Львів (2. рази). 129. Пелехатий Петро, Кудерянці. 130. Петрушевич Кость, Стрий. 131. Петрицький Петро, Колоколин. 132. Петрицький Теодозій (син), Колоколин. 133. Петриця Петро, Токи. 134. Пелліх Володимир, Радехів (3. рази). 135. Петрик Володимир, Бабина. 136 Підгородецький Людвік, Солонка. 137. Побігушка Филимон, богослов. 138. Погорецький Іполит, Бродки (2. рази). 139 Породко Володимир, богослов. 140. Подолинський Богдан, Ланчин. 141. Прийма Теофіль, Дуліби. 142. Проскуринцький Мирослав, Дуба. 143. Притуляк Михайло, катехит, Долина. 144. Плашовецький Володимир, Лядска воля. 145. Плешкевич Ігнатій, Добростани. 146. Пилипчук Василь, Білоголови. 147. Пясецький Никола, Сороки. 148. Пясецький Алексей, Львів. 149. Пясецький Никола, Галичанів. 150. Постригач Михайло, катехит, Золочів. 151. Романишин Михайло, Суходоля. 152. Радвікевич Омелян, Вишенка мал. 153. Райтаровський Іван, Сороки. 154. Рудницький Іван, Чертеж. 155. Рудович Іван, Львів. 156. Садовський Іван, Підярків. 157. Селезінка Никола, Янчин. 158 Свистун Володимир (ук. богосл.). 159. Свергун Пилип, Ольховець. 160. Сень Василь (ук. богосл.). 161. Семків Гарасим. 162. Сембратович Ізидор Лев, Львів. 163. Сеньковський Іван, богослов., Львів. 164. Скленкович Дмитрій, декан, Поморяни. 165. Сосенко Ксенофонт, Конюхи. 166. Сосенко Антін, Оліїв. 167. Стеткович Никола, Заруде. 168. Степанів Іван, Вишнівчик. 169. Стадник Андрій, Николаїв. 170. Стерпюк Володимир, Пустомити. 171. Сивенький Никола, Дернів. 172. Сухоровський Юстин, Заболотів (убитий). 173. Сахно Теодор, Лагодів 174 Скоморонський Мечислав, Дучанів. 175. Скоробогатий Володимир, Львів. 176. Теліщук Денис, Отиневичі. 177. Теодорович Евстахій, Бурштин. 178. Тисовський Володимир, Калуш. 179. Тимчак Мартин, богослов., Львів. 180. Турчманович Амврозій, Тухолька. 181. Туркевич Михайло, Пониква коло Бродів. 182. Туркевич Іван, катехит, Львів. 183. Троян Д, Доброводи. 184. Федоришин Іван, Журавно. 185. Фіцалович Юліян,

Підгайці. 186. Хмильовський Никола, катехит, Золочів. 187. Цурковський Евстахій, Богдан, Настасів. 188. Цегельський Михайло, декан, Камінка Струмилова. 189. Цар Теодозій, Підкамінь. 190. Чехут Павло, Сенечів. 191. Чапельський Іван, Львів (помер). 192. Шуль Дмитро, Брухович. 193. Шеремета Константин, Болшовець. 194. Шпитковський Станислав, Львів. 195. Щербанюк Іван, Жидачів. 196. Юрик Стефан, Золочів. 197. Яворський Олекса, Несторівці. 198. Янович Микола, Хотинь. 199. Яцковський Михайло, Львів. 200. Яримович Олександер, Львів. 201. Яремак Василь. 202. Яворський Іван, Романівка. 203. Цегельский Теодор, Струсів. 204. Павьчишин Григорій, Гологори. 205. Венгринович Евген, Підгайці. 206. Залуцький Ілія, Куропатники. 207. Качала, Лісники. 208. Доливський Анатоль, Підмихайле. 209. Секета Іван, Новиця. 210. Ерми Кароль, Берлоги. 211. Качоровський Михайло, Селиска. 212. Бучинський Йосиф, Гринів. 213. Бобовник Михайло, Глібовичі. 214. Дорош Володимир, Вибранівка. 215. Богатюк Теодор, богослов., Тернопіль. 216. Залеський Михайло, Бережани. 217. Др. Богачевський Константин, Крилошанин Кап. Перем. 218. Лехицький Захарій, катехит ґімн. в Сокали. 219. Тис Прокіп, завідатель парохії в Хлівчанах. 220. Стецишин Михайло, парох в Горинци. 221. Утриско Володимир, декан Жовківський, парох в Скваряві нов. 222. Маринович Йосиф, містодек. Жовківський, парох в Любели. 223. Боднар Володимир, в Загірю. 224. Вітик Михайло, завідатель парохії в Михалевичах. 225. Косоноцький Яків, парох в Подільцях. 226. Онишкевич Стефан, парох в Купновичах. 227. Рабій Франц, декан Самбірський, парох в Самборі. 228. Яворский Іван, парох в Стрільбичах. 229. Шпиталь Іван, сам. сотр. в Тершові. 230. Твердохліб Антін, парох в Краківци. 231. Сологуб Василь, парох в Наконечнім. 232. Левицький Лев, парох в Яворові. 233. Чертежинський Дмитро, парох в Бібрці. 234. Мигаль Семен, сотр. в Судовій Вишни. 235. Присташ Ілия, парох в Липі. 236. Федевич Іван, катехит шкіл народн. в Турці. 237. Круцько Семен, завідатель парохії в Трускавци. 238. Була Михайло, парох в Розсохах. 239. Ліщинський Йосиф, парох в Угерцях Незабітовських. 240. Мороз Григорій, декан Височаньский, парох в Борині. 241. Ясеницький Кипріян, парох в Жовтанцях. 242. Білик Олександер, сотр. в Черниляві. 243. Осідач Михайло, парох в Ветлині. 244. Трешневський Омелян, парох в Хороброві. 245. Плешкевич Іван, парох в Боратині.

246. Голічек Іван, парох в Осердові. 247. Луцький Петро, парох в Полявах. 248. Сендзік Іван, завідатель в Горуцьку. 249. Згорлякевич Франц, декан затварницький пар. в Хревті. 250. Венгриновнч Володимир, міст. дек. Затварницьк. Пар. в Тарваві. 251. Кональський Айталь, дек. Комарянський Пар. в Новосілках. 252. Прокурат Михайло, завідатель в Мякловичах. 253. Яремкевич Василь, містодек. Жукотинський, парох в Волчи гор. 254. Гучко Василь, парох в Радружи. 255. Стеців Лев, парох в Літині. 256. Олексин Василь, парох в Старій Соли. 257. Німилович Теодор, завідатель Меднинч. 258. Колчиковський Алексій, сотр. в Батятичах. 259. Бенцін Андрій, парох в Старім Самборі. 260. Процько Павло, сотр. управ. в Мацошині. 261. Паньківський Ілярій, парох в Більську. 262 Яхно Яків, парох. 263. Грушкевич Теодор, завідатель в Смільні. 264. Кульчицький Симеон, парох в Вощанцях. 265. Добрянський Йосиф, сотр. в Монастирци. 266. Негребецький Іван, парох в Ясеннці Сільній. 267. Салук Лука, катехит в Белзі. 268. Татомир Михайло в Кавську. 269. Константинович Еміліян, парох в Саноці. 270. Рудницький Антін, катехит в Дрогобичи. 271. Кункевич Василь, катехит в Дрогобичи. 272. Гура Дамян, парох в Камінці-Старе село. 273. Макар Стефан, завідатель в Новім Місті. 274. Менціньский Юрій, парох в Кальникові. 275. Кормош Омелян, катехит в Перемишли. 276. Комарницький Михайло, катехит в Перемишли. 277. Ільницький Володимир, парох в Горохівцях. 278. Хиляк Дмитро, парох в Ізбах. 279. Ярка Теодор, парох в Боратині. 280. Кріль Михайло, завідатель в Прелуках. 281. Ґіль Марко, сотр. в Угнові. 282. Чайківський Омелян, завідатель в Яворім. 283. Гайдукевич Олександер, сотр. в Бірчі. 284. Гайдукевич Іван, сотр. в Кречовичах. 285. Заяць Іван, парох в Тулиголовах. 286. Малецький Онуфрій, парох в Балигороді. 287. Погорецький Омелян, катехит в Ярославі. 288. Дороцький Михайло, парох в Злоцкім. 289. Білинський Стефан, катехит в Жовкві. 290. Кліш Теофіль, парох в Волковни. 291. Григорій Мороз, парох в Борині.

2. Спис інтернованих, зглядно конфінованих священиків і духовних осіб в Епархії Станиславівській.

1. Гординський Василь, парох Глубокого. 2. Білникевич Теофіль, парох в Раковець. 3. Мотюк Михайло, парох в Старуні. 4. Городецький Панталеймон з Журак. 5. Бара-

новський Евстахій, катехит з Бучача. 6. Збудовський Вячеслав, парох з Зубрця. 7. Подляшецький Захарий, парох з Монастериск (замордований). 8. Галібей Адальберт, духовник семінаря (замордований). 9. Лушпінський Антін, завідатель Соколова. 10. Кисілевський Нестор, катехит в Городенці 11. Пісецький Іван, парох з Корнева. 12. Соневицький Климентій, парох з Гадиньковець. 13. Вальницький Іван, завідт. Коцюбинець. 14. Гребенюк Алексей, завідатель Трибуховець. 15. Вальницький Юліян, богослов. 16. Оренчук Ілия, богослов. 17. Стельмащук Теодор, богослов. 18. Дранчук, богослов. 19. Дзвиницький Павло, богослов. 20. Білинський Симеон, парох з Орішковець. 21 Вах Павло, богослов. 22. Яськевич Стефан, завідатель з Єзуполя. 23. Микитин Йосиф, завідатель з Лісниках. 24. Саноцький Василь, сотрудник в Чортівци. 25. Ганкевич Ізидор, парох з Дзвиняча. 26. Чорнодоля Ілия, парох з Заліщик. 27. Буклащук Никифор, катехит з Заліщик. 28. Ковч Григорій, парох в Цапівцях. 29. Курпяк Теодозій, парох в Тлустім. 30. Коцик Іван, парох з Щитовець. 31. Волинський Алексей, парох в Криворівні. 32. Стефанович Володимир, парох Кут. 33. Березюк Михайло, завідат. Ферескулі. 34. Малицький Йосиф, парох Борщева. 35. Гребенюк Симеон, експозит з Мушкатівки. 36. Січинський Амброзій, парох з Біловець. 37. Чеховський Стефан, завідат. в Висічні. 38. Соневицький Нестор, парох з Іваня пустого. 39. Жупанський Петро, завідат. Кудривець. 40. Капустинський Александер, парох Мельниці. 41. Шишкевич Михайло експозит з Худиковець. 42. Чайковський Василь, парох з Микова. 43. Скобельський Андрій, завідат. Білих Ослав. 44. Ганушевський Михайло, парох з Дори. 45. Гаврилюк Алексей, завідатель Надвірної. 46. Абрисовський Омелян, інспектор шкіль. з Надвірної. 47. Бобикевич Ізидор, парох з Саджавки. 48. Ніжинський Александер, завідат. Печеніжина. 49. Казновський Антін, парох Глубічка. 50. Косович Іван, експозит в Пишківцях. 51. Вигнанський Йосиф, парох з Лисовець. 52. Косевич Володимир, парох Новоселиці. 53. Проць Йосиф, катехит з Снятина. 54. Череватий Никола, завідат. Марковець. 55. мітрат Гордієвський Іван з Станиславова. 56. крилошанин, др. Шепкович Франц. 57. Д-р. Баран Василь, професор теольоґії. 58. Раковський Йосиф, професор учит. семінаря. 59. Навроцький Василь, інспектор шкіл. в Станиславові. 60. Тесля Евстахій, парох з Королівки. 61. Сіменович Никола, парох Стриганець. 62. Попель Ва-

силь, парох з Олеши. 63. Сірецький Антін, завідатель Ляцкого. 64. Дурделла Михайло, парох з Хомякінки. 65. Білинкевич Омелян, парох Дрищева. 66. Шкромида Ілия, парох з Кончак. 67. Петровський Евген, завідат. Петрилова. 68. Деревянка Іван, сотрудник з Будзанова. 69. Дмитерко Михайло, завідатель Бичковець. 70. Саврій Петро, парох з Вербовець. 71. Грабовецький Іван, завідатель Джурина. 72. Ткачук Лаврентій, завідат. з Ласковець. 73. Гнатів Володимир, завідатель Осовець. 74. Величковський Нестор, парох з Павшінки. 75. Білинський Ярослав, парох з Поморець. 76. Кливак Ілия, завідатель в Язлівцях. 77. Гуньовський Алексей, сотрудник в Чорткові. 78. Подолинський Богдан, катехит в Гусятині. 79. Гуменюк Магдалина, Ігуменя Монастиря С. С. Василіянок 80. Цеикнир Аґнета маґістра новичок Ч. св. Вас. Вел. 81. Варениця Аркадія С. Василіянка. 82. Глібовицький з Жабя. 83. Попель Іван з Довгополя. 84. Целевич, з Станиславова.

3. Арештовані монахи чина св. Василя вел.

Отці: 1. Повх Маріян. 2. Головка Никола. 3. Мальчинський Евген. 4. Баранник Северіян. 5. Решетило Стефан. 6. Дякович Софроній. 7. Головецький Діонізій. 8. Галабарда Єронім. 9. Манько Юліян. 10. Маркевич Йосафат. 11. Ганущак Кипріян. 12. Котович Петро. 13. Боднар Порфірій. 14. Мартинюк Плятон 15. Пушкарський Павло. 16. Калинець Мирон. — Монахи: 17. Засвойський Йосиф. 18. Лютак Маріян. 19. Чепіль Йосиф. 20. Панчишин Полікарп. 21. Ковалюк Дамян. 22. Жидан Юрій. 23. Лишак Мирон. 24. Луцик Порфірій. 25. Лабан Йосафат. 26. Шляхтонський Антін. 27. Богун Василь. 28. Шавала Стефан. 29. Бідолах Герман. 30. Шавала Варлаам. 31. Войтович Прокоп. 32. Толочко Теодозій. 33. Худьо Льойзій. 34. Ничай Віталій. 35. Линський Теодозій. 36. Петриків Йосафат. 37. Каменецький Василь. 38. Головацкий Севастіян. 39. Несторко Теодозій. 40. Кобзар Микола. 41. Обчаний Станислав. 42. Гавришко Іван. 43. Давидович Константин. 44 Каменецький Никола.

Богослови: 1. Шкільник Іван. 2. Кондро Стефан. 3. Вах Павло. 4. Пристай Володимир. 5. Беберський Юліян. 6. Вовчик Михайло.

4. Інтерновані монахині у велику пятницю 1919 р. в монастири сьв. Макрини, при вул. Потоцького ч. 95. у Львові.

Монахині: 1. Слободян Віра. 2. Лакович Константина. 3. Худерська Йосифа. 4. Слободян Ігнатія. 5. Цьорох Сальомея. 6. Філевич Йоакима. 7. Артимович Вероніка. 8. Рудковська Марія. 9. Журибіда Надя. 10. Сосновська Олена. 11. Галабарда Макрина. 12. Бойчик Ґерарда. 13. Букшована Софія. 14. Пендик Амброзія. 15. Плющ Йоанна. 16. Дейнека Корнеля. 17. Товпаш Пахомія. 18. Мокумела Єремія. 19. Заболотна Парескевія. 20. Гриневич Теодозія 21. Бокало Єміля. 22. Козенка Августина. 23. Рурська Катерина. 24. Матвійко Вероніка. 25. Дуль Андрея (ранена через жовніра кулею „dum-dum"). 26. Сколоздра Александра. 27. Мазур Михайла. 28. Мурнинець Агнета. 29. Добряньска Епіфанія. — СС: 30. Войціховська Марґарета. 31. Волянська Юлія. 32. Хомик Антонія. 33. Плющ Ольга. 34. Гринух Симеона. 35. Ґураль Наталія. 36. Горбань Йосафата. 37. Войтович Альфонса. 38. Блотна Анна. 39. Мацелюх Параскевія. 40. Павлюк Анна. 41. Кулеба Анастазія.

Замітка: Сей виказ обнимає тільки частину арештованих і інтернованих о іб духовного стану. Головно відноситься він до 1919 р.

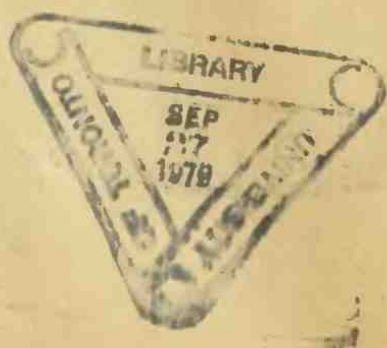

Важніщі похибки.

На стор.	замість:	має бути:
62 рядок 2 з дол.	Ужендого	Ужендового
82 рядок 13 з „	оглядом	оглядом. Наведені
82 рядок 2 з „	198 488 га	891.488 га
92 рядок 10 з „	відібрав їх в руки	відібрав від адвоката Юркевича ведення своїх справ і віддав їх в руки
93 рядок 11 з горн	окраїнах	окраїнах вимагає
107 рядок 16 з „	Бачинський	Рачинський
110 рядок 8 з дол.	59.055·68	69.055·68